

SOCRATES

2016, NR. 3 (6)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Rīga Stradiņš University
Faculty of Law
Electronic Scientific
Journal of Law

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls. Rīga: RSU, 2016, Nr. 3 (6), 121 lpp. / Socrates: Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law, Rīga, RSU, 2016, No. 3 (6), 121 p.

Redkolēģija / Editorial Board

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs – *Dr. habil. iur.*, profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis – *Dr. habil. iur.*, profesors, Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts
Ando Leps – *Dr. habil. iur.*, profesors, Tallinas universitāte *Nord*, Igaunija
Jaceks Zeļinskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.*, profesors, Sedlces Dabas un humanitāro zinātņu universitāte, Polija
Alvīds Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.*, profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.*, profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija

Redakcijas padome / Editorial Council (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.*, vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors
Aldis Lieljuksis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.*, profesors
Tenis Nigulis – Izdevniecības un poligrāfijas daļas vadītājs

Visi žurnālā ievietotie raksti ir recenzēti. / All journal articles are reviewed.

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta. / Upon citing the journal article, reference to the journal is mandatory.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redakcijas viedokli. / Opinion of authors may not coincide with editorial views.

Par faktu pareizību atbild autori. / The authors are held responsible for the truthfulness of the facts.

Redaktors / Editors: Ināra Mikažāne un Indra Orleja (latviešu val.),
Jānis Zeimanis (angļu val.)

Maketētāja / Layout: Ilze Reitere

RSU IPD Nr. 17-005

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2016
Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs / Contents

Priekšvārds	5
Preface	7
<i>Jānis Baumanis</i> . Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās	9
Problems of Interpretation of Criminal Activity and Related Notions in the Criminal Law (Abstract)	16
<i>Monika Pajpachová, Iveta Nováková</i> . An Analysis of the Police Culture through the Use of the OCAI Model	18
Policijas kultūras analīze, izmantojot OCAI modeli (Kopsavilkums)	31
<i>Ainvar Rahe</i> . Placing of Persons in State of Intoxication to Sobering – Whether It is the Task of Local Government?	33
Reibuma stāvoklī esošas personas ievietošana atskurbtuvē – vai pašvaldības uzdevums? (Kopsavilkums)	48
<i>Igors Trofimovs</i> . Ceļu satiksmes negadījumi un to pierādīšanas īpatnības	51
Road Traffic Accidents and Specific Character of Proving It (Abstract)	66
<i>Vladimir Jilkine</i> . Position of the European Court on the Implementation of Decisions by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force	69
Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostāja jautājumā par spēkā stājušos nacionālo tiesu nolēmumu izpildi Latvijā un Somijā (Kopsavilkums)	76
<i>Jānis Grasis</i> . Fiduciāro aktīvu pārvaldes līgums jaunajā Ungārijas Civilkodeksā	78
Fiduciary Asset Management Contract in the New Civil Code of Hungary (Abstract)	82
<i>Aldis Liepiņš, Jānis Vētra, Osvalds Joksts</i> . Trūkumi Ārstniecības riska fonda regulējumā	83
Weaknesses in the Functioning of the Medical Treatment Risk Fund (Abstract)	95

<i>Dace Tarasova</i> . Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos	99
Problems of Termination of Legal Work Relationship on the Basis of Labor Law Section 101, Paragraph 1, Clauses 3, 4 (Abstract)	106
<i>Andris Pešudovs</i> . Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa	108
Undisputed Enforcement of the Pledge Obligation as an Incomplete Component of the Legal Regulation Mechanism (Abstract)	118
Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors	121

Priekšvārds

Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte ir sagatavojusi jau sesto *Socrates* izdevumu. Krājumā ir ietverti raksti, kuri pēc satura un tematikas ir veltīti dažādu tiesību jomu un tiesībsargājošo iestāžu darbības sfēru analīzei. Šāda pieeja rakstu krājuma veidošanai var tikt atzīta kā pieņemama, jo lasītāji varēs atrast tēmas, kuras ir tuvas un saistošas tieši viņiem.

Neapšaubāmi, daudziem jaunā izdevuma *Socrates* rakstiem ir izteikti inovatīvs raksturs. Vēlos atzīmēt Bratislavas Policijas akadēmijas pārstāvju Monikas Pajpahovas un Ivetas Novakovas rakstu "Policijas kultūras analīze, izmantojot OCAI modeli", kas ir veltīts jaunu diagnostikas instrumentu izmantošanai, nosakot policijas kompetences līmeni.

Igaunijas tiesību speciālista Ainvara Rahes publikācijā tiek apskatīta problēma, kura ir pietiekami aktuāla arī Latvijai, – atskurbināšanas pasākumu nodrošināšana personām, kuras sabiedriskās vietās atrodas alkohola reibuma stāvoklī.

Latvijā tikai neilgu laiku darbojas Ārstniecības riska fonds, un pētījumā, kas veikts, lai apzinātu minētā fonda darbības efektivitāti, ir konstatētas nepilnības tā tiesiskajā regulējumā. Aldis Liepiņš, Jānis Vētra, Osvalds Joksts savā rakstā šīs nepilnības detalizēti ilustrē.

Tiesību zinātnieks un praktizējošs jurists no Somijas Vladimirs Žilkins, kurš nesen pārliecināti aizstāvēja promocijas darbu, iegūstot tiesību zinātņu doktora grādu, salīdzinošā pētījumā apskata Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus un atziņas par spēkā stājušos nacionālo tiesu nolēmumu izpildi Latvijā un Somijā. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi liecina, ka gan Latvijā, gan arī valstī ar atzītām demokrātiskām vērtībām – Somijā – ir tiesisko normu interpretācijas, kuras ir pretrunā ar starptautisko tiesisko regulējumu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas un Somijas Republikas Augstākās tiesas judikatūra liecina, ka Eiropas Konvencija uzskatāma par būtisku un nozīmīgu juridisku instrumentu, kas jāņem vērā, izskatot konkrētās lietas.

Jānis Baumanis, pievērsoties noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātikai krimināltiesībās, atzīst, ka apzīmējošo jēdzienu lietošanā ir saskatāmas daudzas nekonsekvences. Pamatoti tiek izdarīts secinājums, ka Krimināllikumā nepieciešams pilnveidot tiesību normas, ievērojot šādas prasības: sistēmiskumu, viennozīmīgumu, nozīmes precizitāti un formas īsumu.

Jānis Grasis savā rakstā aplūko salīdzinoši jaunu finansiālo instrumentu – fiduciāro aktīvu pārvaldes līgumu, kurš ir iekļauts Ungārijas Civillikumā. Atklāts paliek jautājums par minētā finansiālā līguma ieviešanu arī Latvijas tiesiskajā regulējumā.

Andris Pešudovs analizē Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta – saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas tiesu praksi un tās iespējamo ietekmi uz tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, akcentējot uzmanību uz publiskas ķīlas formas kā atvieglotas pierādīšanas līdzekļa nozīmes palielināšanu.

Dace Tarasova savā rakstā pievērš uzmanību vairākām problēmām darba tiesisko attiecību regulējumā. Autore pēta darba tiesisko attiecību izbeigšanu, pamatojoties uz to, kad darbinieks, veicot darbu, rīkojies pretēji labiem tikumiem.

Latvijā ir augsts ceļu satiksmes negadījumu līmenis. Igors Trofimovs, veicot ceļu satiksmes negadījumu analīzi un pievēršoties to pierādīšanas īpatnībām, atzīst, ka satiksmes negadījumu protokoli ne vienmēr ir pareizi un kvalitatīvi noformēti, tiek pieļautas būtiskas kļūdas, kas pēc tam ietekmē taisnīga lēmuma pieņemšanu.

Krājumā ietvertie raksti varētu būt noderīgi un saistoši kā tiesību zinātni studējošajiem, tā arī akadēmiskajam personālam un atbilstošās jomās praktizējošiem juristiem.

ANDREJS VILKS, profesors,
Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes dekāns

Preface

The Faculty of Law of Rīga Stradiņš University has already prepared the sixth *Socrates* edition. The collection includes articles, which by their contents and themes address and analyse different activities in the spheres of law and law enforcement institutions. Such an approach in compiling the articles for the collection is acceptable because the reader would be able to find themes in the collection, which are interesting just to them. Therefore the articles published cover markedly different themes and are devoted to the analysis of different problems.

No doubt, many articles included in the *Socrates* 6th edition are of a markedly innovative character. I would like to mention the article of the representatives of Bratislava Police Academy – *Monika Pajpachová* and *Iveta Nováková* – on the analysis of police culture, using OCAI model, dealing with the use of new diagnostic instruments, determining the level of police competence.

The problem discussed in the publication of the Estonian specialist in law *Ainvar Rahe* is quite topical for Latvia as well – about persons, found intoxicated by alcohol in public places, which calls for providing measures for one's sobering up.

For a short period, the Fund of Therapeutic Risk is existing in Latvia, but in the study of the effectivity of the mentioned Fund's work, shortcomings in its legal regulation have been identified. *Aldis Liepiņš*, *Jānis Vētra*, and *Osvalds Joksts* in their article illustrate these shortcomings in detail.

Legal scholar and practising lawyer from Finland *Vladimir Jilkine*, who recently defended his thesis with confidence, acquiring the doctoral degree in Law, in a comparative study describes European Court of Human Rights judgments and the conclusions on the implementation of national court rulings having come into force in Latvia and Finland. European Court of Human Rights judgements prove that both in Latvia, as well as in the country recognised for its democratic values, legal norm interpretations which are contrary to the international legal norms still exist. The Latvian Supreme Court and Finnish Republic Supreme Court jurisdiction state that the European Convention is recognised as essential and important legal instrument to be taken into account when dealing with specific cases.

Jānis Baumanis, discussing problems of criminal activities and problem interpretations relating to them in criminal law, admits that in the use of specific terms one can find many inconsistencies. This conclusion can be considered as grounded, stating that one should improve the legal norms in the Criminal Law, considering the following

requirements: systemic character, clarity, accuracy of the meaning and conciseness of form, etc.

Jānis Grasis in his article describes a sufficiently new financial tool – fiduciary contract of asset management, which is included in the Civil Law of Hungary. The issue remains open on the introduction of the mentioned financial contract in the Latvian legal regulation as well.

Andris Pešudovs analyses the Section 400, Part I, Paragraph 1 of the Civil Law – undisputed enforcement of obligations of court practice and its possible effect on the improvement of legal regulation, emphasising the attention on the importance of the public pledge form as a means of facilitated evidence.

Dace Tarasova in her article turns the attention to a series of problems in the regulation of legal employment relationship. The author studies the termination of legal employment relationship referring to the fact that an employee, while doing work, has acted contrary to the right virtues.

In Latvia, there is a high rate of traffic accidents. *Igors Trofimovs*, analysing traffic accidents and referring to the specificities in proving them, admits that the traffic accident protocols are not always properly and qualitatively filled in and often erroneous, which later may affect fair decisions.

The articles included in the collection could be useful and mandatory to both students of Law and the academic staff, as well to practising lawyers in the respective fields of law

ANDREJS VILKS, Professor,
Dean of Faculty of Law of
Rīga Stradiņš University

Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

Jānis Baumanis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija*

Janis.Baumanis@rsu.lv

Kopsavilkums. Krimināllikumā noziedzīgu rīcību apzīmējošo jēdzienu lietošanā ir saskatāmas daudzas nekonsekvences. Pastāv vairāki noziedzīgu aktivitāti vai pasivitāti atspoguļojoši jēdzieni, kuru klāstā visbiežāk piemin darbību un bezdarbību. Jāuzsver, ka likumdevējs ne vienmēr ir pratis izvēlēties piemērotāko jēdzienu.

Analizējot tematu, autors secina, ka Krimināllikumā nepieciešams pilnveidot tiesību normas, ievērojot šādas prasības: sistēmiskumu, viennozīmīgumu, nozīmes precizitāti un formas īsumu, sinonīmu nevēlamību, neatkarību no konteksta, emocionālu neitralitāti.

Atslēgvārdi: Krimināllikums, noziedzīga rīcība, tiesību normu interpretācija.

Raksta mērķis ir atklāt noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātiku un piedāvāt iespējamus risinājumus, lai novērstu tiesību normās konstatētās nepilnības.

Izpētes metodes. Rakstā, analizējot krimināltiesiskās normas, autors identificē pastāvošās interpretācijas problēmas un, balstoties uz identificētām problēmām, sintezē priekšlikumus normu jaunradei.

Eiropas Komisijas paziņojumā Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai ceļā uz Eiropas Savienības kriminālpolitiku “Eiropas Savienības politikas efektīvas īstenošanas nodrošināšana ar krimināltiesību palīdzību” [2] ir sniegts redzējums saskaņotai un konsekventai Eiropas Savienības kriminālpolitikai līdz 2020. gadam, norādot, ka jābūt kopīgai izpratnei par pamatprincipiem, uz kuriem ir balstīti Eiropas Savienības tiesību akti krimināltiesību jomā, piemēram, par Eiropas Savienības krimināltiesībās lietoto juridisko pamatjēdzienu interpretāciju. Lai īstenotu šo uzdevumu, tādējādi panākot krimināltiesisko

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

jēdzienu kopīgo interpretāciju Eiropas Savienības likumdošanas mērogā, nepieciešama krimināltiesību normu, kā arī tajās ietverto jēdzienu vienveidīga interpretācija Eiropas Savienības valstīs. Šajā rakstā autors izklāsta noziedzīgas rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātiku Latvijas krimināltiesībās.

Temata aktualitātes pamatošanai jānorāda, ka Krimināllikumā noziedzīgu rīcību apzīmējošo jēdzienu lietošanā ir saskatāmas daudzas nekonsekvences. Pastāv vairāki noziedzīgu aktivitāti vai pasivitāti atspoguļojoši jēdzieni, kuru klāstā visbiežāk piemin darbību un bezdarbību, un likumdevējs ne vienmēr ir pratis izvēlēties piemērotāko jēdzienu. Piemēram, Krimināllikuma 13. panta pirmajā daļā saistībā ar nepieskaitāmību tiek lietots jēdziens “darbība”. Šajā normā paredzēts, ka pie kriminālatbildības nav saucama persona, kas nodarījuma izdarīšanas laikā atradusies nepieskaitāmības stāvoklī, t. i., psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt. Burtiski interpretējot šo normu, varētu kļūdaini šķist, ka Krimināllikuma 13. panta pirmā daļa liedz iespēju atbrīvot no kriminālatbildības nepieskaitāmo personu par pieļauto bezdarbību, jo darbība nav viens un tas pats, kas bezdarbība.

Turpinot noziedzīgo rīcību atspoguļojošo jēdzienu interpretācijas aktualitātes pamatojumu, jāpievērš uzmanība arī jēdzienam “nodarījums”, kas, pēc autora domām, sevī ietver gan darbību, gan bezdarbību, gan sekas, gan arī visas citas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes. Šādu secinājumu autors izdara, jo Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā nepārprotami tiek norādīts, ka nodarījums ietver visas noziedzīga nodarījuma pazīmes. Minētā norma nosaka, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, t. i., kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Autora secinājums, ka nodarījums ir ne tikai darbība vai bezdarbība, bet arī citas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, ir pretrunā profesora Ulda Krastiņa viedoklim. Viņš savukārt norāda, ka Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā nepārprotami ir pateikts, ka nodarījums ir darbība vai bezdarbība. Darbība vai bezdarbība par noziedzīgu nodarījumu kļūst, ja par to likumā paredzēta kriminālatbildība. Kaitīgas sekas krimināltiesībās ir vērtējamas kā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses patstāvīga pazīme, ja tās paredzētas konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā [8].

Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā paredzēts, ka nodarījuma (darbības vai bezdarbības) noziedzīgumu un sodāmību nosaka likums, kas bijis spēkā šā nodarījuma izdarīšanas laikā. Kā redzams, šajā normā nodarījums iekavās tiek skaidrots tikai kā darbība vai bezdarbība. Tādējādi ir acīmredzama nekonsekvence starp Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā lietoto jēdzienu “nodarījums” un Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā lietoto jēdzienu “nodarījums”. Iepriekšminēto papildinot, jāatzīst, ka arī krimināltiesību teorijā vērojama nekonsekvence noziedzīgu rīcību apzīmējošo jēdzienu lietošanā.

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

Saskaņā ar krimināltiesību doktrīnā nostiprināto atziņu “noziedzīgs nodarījums ir personas konkrētas uzvedības akts, tās aktīva, prettiesiska rīcība (darbība) vai pasīva prettiesiska uzvedība (bezdarbība), ar ko tiek nodarīts vai varējis tikt nodarīts kaitējums ar Krimināllikumu aizsargātām interesēm” [4, 14]. Minētā atziņa pausta saistībā ar Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā noteikto. Savukārt saistībā ar Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā sniegto noziedzīga nodarījuma jēdzienu doktrīnā tiek norādīts: “Nodarījums ir personas konkrēta uzvedība, kas izpaužas viņas prettiesiskā darbībā vai bezdarbībā (rīcībā)” [4, 38]. Kā redzams, komentējot noziedzīgo darbību un bezdarbību, vienā gadījumā jēdzienu “rīcība” izmanto, lai apzīmētu tikai darbību, bet otrā gadījumā minētais jēdziens ietver sevī gan darbību, gan bezdarbību. Arī jēdziens “uzvedība” vienā gadījumā tiek saistīts tikai ar bezdarbību, bet citā – gan ar bezdarbību, gan ar darbību.

Ņemot vērā īsi ieskicēto temata aktualitāti, raksta mērķis ir atklāt noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu saturu, identificēt iespējamās minēto jēdzienu interpretācijas problēmas un piedāvāt to risinājumus.

Jāatzīst, ka Krimināllikumā nav definēts jēdziens “noziedzīgā rīcība”. Iepazīstoties ar Latviešu valodas vārdnīcā sniegto vārda “rīcība” skaidrojumu, var konstatēt, ka šis vārds tiek skaidrots ar vārdu “darbība” [11, 916]. Arī Latviešu valodas sinonīmu vārdnīcā kā “rīcības” sinonīmi minēti ar darbību saistīti vārdi: “rīkošanās”, “izrīcība”, “gājiens” un “izdarība” [10, 336].

Jāpiebilst, ka ar vārdu “rīcība” Latviešu valodas vārdnīcā tiek skaidrots vārds “uzvedība” [11, 1139]. Profesors Uldis Krastiņš norāda: “Ar cilvēka uzvedību saprotam abus tās izpausmes veidus – aktīvu darbību un pasīvu darbību jeb bezdarbību” [3]. Ņemot vērā minēto, jāsecina, ka gan vārds “uzvedība”, gan vārds “rīcība” apzīmē darbību un bezdarbību.

Meklējot citās tiesību nozarēs jēdziena “rīcība” skaidrojumus, var atrast, ka, piemēram, papildus Administratīvā procesa likuma 89. panta pirmajā daļā esošai norādei uz iestādes faktisko rīcību kā darbību panta otrajā daļā skaidrots, ka faktiskā rīcība ir arī iestādes bezdarbība. Arī autors uzskata, ka rīcība ir jēdziens, kas atspoguļo ne tikai aktivitāti, bet arī pasīvu uzvedību jeb bezdarbību.

Lai jautājums par rīcību kā darbību un bezdarbību apvienojošo jēdzienu nebūtu tikai filosofisks, autors piedāvā analizēt konkrēto Krimināllikuma normu. Proti, Krimināllikuma 189. pantā noteikta kriminālatbildība par tādas personas neapzinīgu un nevērīgu savu pienākumu veikšanu, kurai uzdota mantas apsardzība, ja šāda rīcība bijusi par iemeslu šīs mantas nolaupīšanai, bojāejai vai bojāšanai lielā apmērā. Lai gan šajā normā noziedzīga nodarījuma objektīvā puse tiek atklāta ar darbības vārdu “veikšana”, kam seko vārds “rīcība”, autoram šķiet, ka korektāk nodarījumu raksturotu formulējums “pienākumu neveikšana”. Komentējot šo normu, tiek norādīts: “Nodarījuma prettiesiskums izpaužas pasīvā uzvedībā [...]” [3, 80]. Iepriekš šī norma tika komentēta šādi: “Darbība izpaužas pasīvā uzvedībā. Persona, kurai bijusi uzticēta mantas apsardzība, nepienācīgi veikusi savus pienākumus, piemēram, noliktavas sargs atstājis apsargājamo objektu, sargāšanas laikā gulējis u. tml., kā rezultātā iestājušās panta

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

dispozīcijā minētās sekas” [7, 415]. Kā redzams, gulēšana sargāšanas laikā ir darbība, kas, izrādās, ir pienākumu veikšana, vienīgi šī veikšana ir neapzinīga un nevērīga.

Daudz veiksmīgāks un saprotamāks noziedzīga nodarījuma formulējums bija iepriekš spēkā esošajā Latvijas Kriminālkodeksa 146.2 pantā, kurā bija paredzēta kriminālatbildība par personas, kurai uzdota mantas apsardzība, neapzinīgu un nevērīgu izturēšanos pret saviem pienākumiem, ja tā bijusi par iemeslu šās mantas nolaupišanai, bojāejai vai bojāšanai lielos apmēros un ja nav amatnozieguma pazīmju. Komentējot šo normu, tika norādīts: “Nozieguma objektīvā puse izpaužas bezdarbībā, kas normā formulēta kā “neapzinīga un nevērīga izturēšanās pret saviem pienākumiem”” [13, 140]. Latvijas Kriminālkodeksa 146.² pantā formulētā neapzinīgā un nevērīgā izturēšanās pret mantas apsardzību neradīja nekādas šaubas par šā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi, kura izpaudās bezdarbībā. Neraugoties uz spēkā esošās normas neveiksmīgu formulējumu, kas liek secināt, ka mantas neapzinīgā un nevērīgā apsardzība ir darbība, jāatzīst, ka faktiski neapzinīga un nevērīga apsardzība izpaužas tikai un vienīgi bezdarbībā.

Autors atbalsta jēdziena “rīcība” izmantošanu Krimināllikuma 189. pantā, jo rīcība var būt arī bezdarbība, tomēr autors nesaprot, kāpēc tika izvēlēts vārds “veikšana”, kas faktiski apzīmē darbību. Tieši neveiksmīgs normas formulējums, pēc autora domām, kļuva par iemeslu tam, ka doktrīnā minētā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses izskaidrošanai sāka lietot vārdu “darbība”.

Krimināltiesību doktrīnā jēdzienu “rīcība” autors piedāvā konsekventi lietot kā darbību un bezdarbību apvienojošo jēdzienu. Ja tiek pieņemts šis autora piedāvājums, var secināt, ka noziedzīga rīcība ir jebkura noziedzīga nodarījuma objektīvās puses obligātā pazīme, kas var izpausties kā darbībā, tā arī pasīvā uzvedībā jeb bezdarbībā. Turklāt vārds “darbība” neaptver pasīvo uzvedību jeb bezdarbību. Minēto apstiprina Krimināllikumā daudzviet redzamais formulējums, kurā papildus jēdzienam “darbība” pēc vārda “vai” tiek pieminēts jēdziens “bezdarbība”. Piemēram, Krimināllikumā gan 5. panta pirmajā daļā, gan 6. panta pirmajā daļā, gan 20. panta pirmajā daļā un daudzās citās normās pēc vārda “darbība” seko vārds “bezdarbība”. Šo normu klāstā izceļas Krimināllikuma 15. panta ceturrtā daļa, kurā vārds “bezdarbība” ielikts iekavās pēc vārda “darbība”, kas šķietami liek noprast, ka bezdarbība ir darbības veids. Neraugoties uz minēto vienu niansi, tiesiskajā regulējumā un doktrīnā bezdarbība ir nošķirta no darbības. Lai šī nošķiršana neradītu pārpratumus, likumdevējam vajadzētu būt konsekventam vārda “darbība” izmantošanā Krimināllikumā.

Prezumējot, ka darbība nav bezdarbība, Krimināllikumā būtu jāpilnveido daudz normu, tostarp 19. panta formulējums, kas šobrīd, skaidrojot dalības būtību, paredz: “Par dalību (līdzizdarīšanu) uzskatāma apzināta noziedzīga darbība, ar kuru tišu noziedzīgu nodarījumu kopīgi, to apzinoties, tieši izdarījušas divas vai vairākas personas (tas ir, grupa).” Burtiski interpretējot minēto formulējumu, var secināt, ka grupā iespējams izdarīt tikai noziedzīgu darbību. Ņemot vērā minēto, rodas jautājums, kā, piemēram, kvalificēt Krimināllikuma 99. panta ceturtajā daļā paredzēto atkritumu apsaimniekošanas noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi organizēta grupa? Komentējot minēto

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

normu, tiek norādīts: “Noziegums izpaužas kā darbība vai bezdarbība, ja ar to pārkāpti atkritumu apsaimniekošanas noteikumi, tostarp atkritumu pārvietošanas noteikumi” [10, 115]. Tātad, ja grupa bezdarbībā pārkāpa noteikumus, vai tad būtu jāatzīst, ka, pamatojoties uz Krimināllikuma 19. pantu, nav konstatējama dalība? Lai nerastos kļūdainas atziņas, atbildot uz šo jautājumu, autors uzskata, ka Krimināllikuma 19. pantā vārdu “darbība” būtu jāaizstāj ar vārdu “rīcība”.

Saistībā ar jēdzienu “noziedzīga darbība” jāmin arī Krimināllikuma 23. panta trešajā daļā norādītais: “Atsevišķu turpinātu noziedzīgu nodarījumu veido vairākas savstarpēji saistītas tādas pašas noziedzīgas darbības, kas vērstas uz kopēju mērķi, ja tās aptver vainīgās personas vienots nodoms, tāpēc savā kopumā tās veido vienu noziedzīgu nodarījumu.” Šāds normas formulējums liek secināt, ka atsevišķu turpinātu noziedzīgu nodarījumu klāstā var ietilpt tikai noziedzīgas darbības. Pieturoties pie tādas interpretācijas, rodas jautājums, kā kvalificēt, piemēram, Krimināllikuma 219. panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kad tas pēc kāda laika tiek turpināts. Proti, minētajā normā ir paredzēta kriminālatbildība par nepatiesu ziņu norādīšanu likumā noteiktajā ienākumu, īpašuma, darījumu vai cita mantiska rakstura deklarācijā, ja nepatiesas ziņas norādītas par mantu vai citiem ienākumiem lielā apmērā. Ja persona nolēmusi nekad nedeklarēt savu vienu konkrēto mantu lielā apmērā un šo ieceri īstenoja, piemēram, divus gadus pēc kārtas, kam sekoja periods, kad personai nebija jāiesniedz deklarācija un pēc kura persona atkal turpināja nedeklarēt savu vienu konkrēto mantu lielā apmērā, vai tad šo nodarījumu būtu jāatzīst par ilgstošu, neraugoties uz to, ka pastāvēja periods, kad personai nebija jāsniedz deklarācija? Atzīstot to par ilgstošu, tiktu pārkāpta Krimināllikuma 23. panta ceturtā daļa, kas paredz, ka atsevišķs ilgstošs noziedzīgs nodarījums ir nepārtraukta viena noziedzīga nodarījuma sastāva realizēšana (darbība vai bezdarbība), kas saistīta ar tai sekojošu ilgstošu to pienākumu neizpildīšanu, kurus likums ar kriminālvajāšanas piedraudējumu uzlicis vainīgajai personai. Izklāstītajā piemērā nepārprotami bija norādīts, ka nodarījums nebija nepārtraukts.

Savukārt, ja katru atsevišķu deklarācijas neiesniegšanas faktu atzīt par patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu un tos kopumā kvalificētu kā noziedzīgu nodarījumu daudzējādību, tad tiktu pārkāpta Krimināllikuma 23. panta pirmā daļa, kas paredz, ka atsevišķs (vienots) noziedzīgs nodarījums ir arī divi vai vairāki savstarpēji saistīti noziedzīgi nodarījumi, kurus aptver vainīgās personas vienots nodoms un kuri atbilst tikai viena noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm. Izklāstītajā piemērā nepārprotami bija norādīts uz personas vienotu nodomu – nekad nedeklarēt savu konkrēto mantu lielos apmēros.

Lai nerastos norādītie pārpratumi, autors uzskata, ka Krimināllikuma 23. panta trešajā daļā vārdu “darbība” vajadzētu aizstāt ar vārdu “rīcība”.

Pamatojot temata aktualitāti, autors minēja, ka Krimināllikuma 13. panta pirmajā daļā saistībā ar nepieskaitāmību tiek lietots arī vārds “darbība”. Lai izslēgtu nepareizu minētās normas interpretācijas iespēju, kuras ietvaros kļūdaini tiktu secināts, ka par pieļauto noziedzīgo bezdarbību nepieskaitāmo personu var saukt pie

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

kriminālatbildības, autors uzskata, ka korektāk Krimināllikuma 13. pantā vārda “darbība” vietā būtu izmantot vārdu “rīcība”, analogiski kā tas ir izdarīts, piemēram, Krimināllikuma 59. panta piektajā daļā. Precizitātes labad jāatzīst, ka šajā normā jēdziens “rīcība” netiek attiecināts uz noziedzīgu nodarījumu. Proti, šajā normā noteikts: ja persona, kura notiesāta par noziedzīgu nodarījumu vai kurai sods noteikts ar prokurora priekšrakstu par sodu, pēc sprieduma pasludināšanas vai pēc tam, kad prokurors izdevis priekšrakstu par sodu, saslimusi ar gara slimību, kas tai atņēmusi iespēju saprast savu rīcību vai to vadīt, tiesa atbrīvo šo personu no soda izciešanas.

Krimināllikuma 13. panta pilnveidei arī kā variants ir atzīstams vārda “darbība” aizstāšana ar vārdu “nodarījums”. Šāds variants pastāvēja 1933. gada 24. aprīļa Sodulikumā, kurā 38. pantā bija izmantots gan vārds “nodarījums”, gan arī vārds “rīcība”. Proti, minētajā normā bija paredzēts: “Nav pieskaitāms par vainīgu ar soda piedraudējumu noliegts nodarījums, ja to izdarījusi persona, kura, noziedzīgo nodarījumu izdarīdama, aiz slimīga gada darbības traucējuma, vai nesamaņas stāvoklī būdama, vai aiz garīgas neattīstības, kas cēlusies no miesīga trūkuma vai slimības, nav varējusi saprast sava nodarījuma raksturu un nozīmi vai vadīt savu rīcību” [14].

Iepriekš autors publiski jau bija paudis viedokli, ka jēdziens “nodarījums” ietver visas noziedzīga nodarījuma pazīmes. Ir absurdi, ka tikai kopā ar vārdu “noziedzīgais” jēdziens “nodarījums” aptver sekas un citas noziedzīga nodarījuma pazīmes. Tādējādi sekas faktiski tiek atzītas par noziedzīga nodarījuma objektīvās puses fakultatīvo pazīmi [13]. Neatkārtojot sava viedokļa argumentus un aizvien vēl aizstāvot šo viedokli, autors secina, ka rīcība ir gan darbība, gan bezdarbība, turklāt rīcība kopā ar citām noziedzīga nodarījuma pazīmēm, tai skaitā kopā ar darbības vai bezdarbības sekām, ir nodarījums.

Noziedzīgas rīcības būtības skaidrojumam svarīgi izprast šīs rīcības sākuma un beigu brīdi. Krimināltiesībās bieži tiek analizēts brīdis, ar kuru noziedzīgs nodarījums tiek uzskatīts par pabeigtu. Gadījumos, kad noziedzīgs nodarījums ir ar formālu sastāvu, varētu šķist, ka noziedzīgās rīcības beigu brīdis sakrīt ar noziedzīga nodarījuma beigu brīdi. Tomēr krimināltiesībās ar pabeigto noziedzīgo nodarījumu saprot nodarījumu, kas ir šķērsojis nepabeigta noziedzīga nodarījuma stadijas, un šis brīdis var arī nesakrist ar faktiski turpināto vai ilgstošo noziedzīgo rīcību.

Saistībā ar noziedzīgas rīcības sākuma un beigu brīdi jāmin Krimināllikuma 56. panta trešajā daļā izmantotais jēdziens “noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdis”. Proti, minētā norma paredz, kad tiek pārtraukts kriminālatbildības noilgums, norādot: ja persona izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu, tad noilguma laiku, kas paredzēts par smagāko no izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, sāk skaitīt no jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīža. Komentējot šo brīdi, teorijā tiek norādīts: “Par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienu atzīstama diena, kad izdarīta noziedzīga darbība vai pieļauta bezdarbība. Atsevišķa turpināta noziedzīga nodarījuma gadījumā tā izdarīšanas diena būs diena, kad izdarīta pēdējā ar vainīgā vienotu nodomu aptverta savstarpēji saistīta tāda pati noziedzīga darbība, kas vērsta uz vienotu mērķi, bet atsevišķa ilgstoša noziedzīga nodarījuma gadījumā – diena, kad vainīgā persona izdarījusi nodarījumu

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

(darbību vai bezdarbību), piemēram, bēgusi no ieslodzījuma vietas neatkarīgi no tā, kad šis noziedzīgais stāvoklis beigsies” [4, 244]. No sniegtā skaidrojuma likumsakarīgi rodas jautājums, kas ir noziedzīgs stāvoklis? Pēc autora domām, bezdarbības gadījumā jēdziens “noziedzīgs stāvoklis” sakrīt ar noziedzīgo rīcību.

Jāmin, ka ilgstošam likumpārkāpumam uzmanība ir pievērsta arī administratīvās atbildības pilnveides kontekstā. Likumprojekta “Administratīvo pārkāpumu procesa likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā) tiek norādīts, ka praktiska rakstura problēma ir iestāžu tālākās rīcības iespējas gadījumos, kad persona pat pēc soda piemērošanas nepārtrauc ilgstošu pārkāpumu. Daudzos gadījumos pārkāpuma turpināšana ne tikai norāda uz personas nihilistisku attieksmi pret likumu, bet arī ir sabiedriski kaitīga un bīstama. Tomēr likums šobrīd skaidri nenosaka, kādas ir iestādes iespējas šādu personu sodīt atkārtoti par administratīvā pārkāpuma turpināšanu. Ņemot vērā minēto, likumprojekts paredz iespēju atkārtoti administratīvi sodīt ilgstoša administratīvā pārkāpuma gadījumā. Tas paredz, ka personu var atkārtoti sodīt, ja tā nepilda savu tiesisko pienākumu – nepārtrauc administratīvo pārkāpumu. Lai personai tiktu piemērota atkārtota administratīvā sodīšana ilgstoša administratīvā pārkāpuma gadījumā, ir šādi pamatkritēriji: 1) sākotnējā soda piemērošana, 2) personas informatīva brīdināšana par pienākumu pārtraukt (novērst) pārkāpumu saprātīgā laikā, 3) personas bezdarbība, kas izpaužas kā ar likumu noteiktā pienākuma neizpilde [12].

Ņemot vērā administratīvās atbildības pilnveides procesā izdarītos secinājumus, būtu jāpakļauj izvērtēšanai, vai par ilgstoša noziedzīga nodarījuma beigu brīdi nevajadzētu atzīt faktisko noziedzīga nodarījuma pārtraukšanas laiku, respektīvi, brīdi, kad personas rīcībā nav noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmju.

Arī jautājums par noziedzīgas rīcības sākuma brīdi nav viegli atbildams. Krimināllikuma 16. panta pirmajā daļā norādīts, ka labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas ir personas uzsāktā noziedzīgā nodarījuma pilnīga pārtraukšana pēc šīs personas gribas, tai apzinoties, ka pastāv iespēja noziedzīgo nodarījumu izdarīt līdz galam. No minētās normas izriet, ka gatavošanas un mēģinājuma stadijā noziedzīgais nodarījums ir jau uzsākts. Tajā pašā laikā Krimināllikuma 20. panta devītajā daļā noteikts, ka organizētāja un uzskūditāja labprātīga atteikšanās no noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas līdz galam uzskatāma par tādu tikai tajos gadījumos, kad viņi savlaicīgi darījuši visu iespējamo, lai novērstu ar viņu līdzdalību iecerētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, un šis nodarījums nav izdarīts. Normas turpinājumā norādīts, ka atbalstītājs nav saucams pie kriminālatbildības, ja viņš līdz noziedzīgā nodarījuma uzsākšanai labprātīgi atteicies sniegt apsolīto palīdzību.

Kā redzams, uz līdzdalībniekiem labprātīgās atteikšanās institūts attiecas līdz brīdim, kad noziedzīgs nodarījums vēl nav uzsākts, savukārt uz noziedzīga nodarījuma izdarītāju labprātīgās atteikšanās institūts darbojas pēc noziedzīga nodarījuma uzsākšanas.

Redzot Krimināllikuma 16. panta pirmās daļas formulējumu, kurā ar uzsāktu noziedzīgo nodarījumu tiek apzīmēta arī gatavošanās noziedzīgam nodarījumam,

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

kā arī, redzot Krimināllikuma 20. panta devītās daļas formulējumu, kurā lietots jēdziens “līdz noziedzīga nodarījuma uzsākšanai”, ir ļoti sarežģīti atrisināt situāciju, kurā atbalstītājs ar izdarītāju labprātīgi atsakās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas tā gatavošanas stadijā.

Apzinoties, ka rakstā nav sniegtas atbildes uz visiem jautājumiem, kas saistīti ar noziedzīgu rīcību apzīmējošo jēdzienu interpretāciju, autors nobeigumā citē normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmatā norādīto: “Lai termins pēc iespējas precīzāk izteiktu jēdzienu, tā izvēlē vai darināšanā ievēro šādas galvenās prasības: sistēmiskumu, viennozīmīgumu, nozīmes precizitāti un formas īsumu, sinonīmu nevēlamību, neatkarību no konteksta, emocionālo neitralitāti” [9, 24]. Kā redzams no rakstā sniegtajiem piemēriem, izņemot emocionālo neitralitāti, pārējās prasības Krimināllikuma teksta radīšanā nav pilnībā ievērotas.

Problems of Interpretation of Criminal Activity and Related Notions in the Criminal Law

Abstract

Numerous non-consequences are evident in using notions designating criminal activity in the criminal law. If several notions reflecting criminal activity or passivity, which most often mention activity or non-activity, exist, a lawmaker is not always able to select the notion, which would be most suitable.

Covering the topic, the author concludes that legal norms of the criminal law should be improved, observing the following requirements: consistency, non-ambiguity, exact meanings and laconic forms, undesirable synonyms, context independence, emotional neutrality.

Keywords: Criminal Law, Criminal Activity, the interpretation of legal norms.

Literatūra

1. Baumanis, J. Ieskats krimināltiesību normu interpretācijas problemātikā. *Jurista Vārds*. 01.09.2015., Nr. 34 (886).
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions towards an EU criminal policy: Ensuring the effective implementation of EU policies through criminal law. Brussels, 20.09.2011 COM(2011) 573 final. Iegūts no: http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/act_en.pdf
3. Krastiņš, U. Darbības un bezdarbības izpratne krimināltiesībās. *Jurista Vārds*. 21.04.2015., Nr. 16 (868).
4. Krastiņš, U., Liholaja, V. *Krimināllikuma komentāri*. Pirmā daļa (I–VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

Jānis Baumanis. Noziedzīgās rīcības un ar to saistīto jēdzienu interpretācijas problemātika krimināltiesībās

5. Krastiņš, U., Liholaja, V. *Krimināllikuma komentāri*. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.
6. Krastiņš, U., Liholaja, V., Hamkova, D. *Krimināllikuma komentāri*. Trešā daļa (XVII–XXV nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.
7. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. *Krimināltiesības. Sevišķā daļa*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
8. Krastiņš, U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. *Jurista Vārds*. 12.06.2012., Nr. 24 (723).
9. Krūmiņa, V., Skujiņa, V. *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*. Rīga: Valsts kanceleja, 2002.
10. *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca*. E. Grinberga, O. Kalnciems, G. Lukstiņš, J. Ozols, A. Pārupe, E. Rauhvagers. Trešais papildinātais un pārstrādātais izdevums. Rīga: Avots, 2002.
11. *Latviešu valodas vārdnīca*. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumi. Atb. red. D. Guļevska. Rīga: Avots, 2006.
12. *Likumprojekta "Administratīvo pārkāpumu procesa likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)*. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/C09FFF1B23A17044C2257CDF0023B6DA?OpenDocument#b#a>
13. Mežulis, D. *Īpašuma krimināltiesiskā aizsardzība*. Rīga: Jumava, 1997.
14. 1933. gada 24. aprīļa Sodlu likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem. Rīga, 1934. Iegūts no: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/1283>

Analysis of Police Culture through Use of OCAI Model

Monika Pajpachová, Iveta Nováková

Academy of the Police Force in Bratislava, Slovakia

monika.pajpachova@minv.sk

iveta.novakova2@minv.sk

Abstract

The study presents analysis of police culture as one of determinants of a police organisation's success. For this purpose the authors have used a diagnostic instrument of competing values, the so-called OCAI model. They present original scientific findings – outcomes of a scientific and research project entitled “The Success Factors of the Police Organisation” (No. 185). The project was carried out by the Management and Information Science Department of the Academy of the Police Force in Bratislava and commissioned by the Section of Personal and Social Activities and Personnel Department of the Ministry of Interior of the Slovak Republic.

Keywords: culture, police culture, OCAI model, hierarchy culture, clan culture, market culture, adhocracy culture.

Introduction

Every organisation has its particular characteristic signs which are specific and unique to it [14, 37–40]. This notably corresponds to the police environment as well [23]. Knowledge of organisational culture signs [18], its strong and weak points reinforce the regulation of effective leadership [2], promote efficiency and handling of circumstances in order to reach goals and exceed citizens' as well as institutions' expectations. Perception and knowledge of these signs is a very demanding process; it calls upon interpretation and understanding of manifested features and elimination of negative ones. One possibility of how to identify the elements of organisational culture is to use typology models. Literature offers a large scale of these typologies, the most accepted are related to [11, 76]:

- organisational structure;
- environmental impact and organisation's reaction;
- tendencies in organisation's behaviour.

A research team was facing a challenge which of the models should have been used in order to identify the features of police culture. A long-lasting discussion ended with a model developed by Robert E. Quinn and Kim S. Cameron. The OCAI model of the Competing Values Framework (CVF) consists of four Competing Values that correspond with four types of organisational culture and belongs to the second group of the above mentioned typologies. (It is necessary to underline that there is not a good or bad answer in OCAI questionnaire.) Its mission is to provide a picture about the existing and preferred type of organisational culture. The results obtained by a comparison may be used when measuring changes of organisational culture. Every organisation has its own combination of these four types of organisational culture.

The model is said to be one of the most significant models in identifying features of organisational culture. Moreover, it may be used to assess communication [20], managerial skills, organisational changes, leadership, key competences [1], human resources management [12, 102–119], TQM and many other aspects [3]. The authors of the CVF model interpret that organisational culture is a critical factor for effective [19] and long-term success of organisation [11, 63].

Dimensions of CVF model

Dimension of structure. It takes into account such indicators of effectiveness for organisation as stability, order, constant duration, control and flexibility; cohesion, universality and discretion on the other side. They act as opposites to continuum. One organisation may be effective in terms of quick and flexible reaction towards environmental changes and the other organisation may benefit from a long-term stability and predictability.

Dimension of focus. A horizontal dimension maps a degree to which an organisation focuses inwards or outwards. *“Some organizations are perceived effective when their internal rules are harmonized and unified, others are perceived effective if they focus on interaction and competitions with other companies”* [21, 363]. An internal focus is valid in environments where competition or customer focus is not the most important thing, but in competitive climates or where external stakeholders hold sway, this challenge must be met directly.

The first dimension illustrates that certain organisations are more effective if they perform in flexible and dynamic manners, focusing on a change. In contrast, other organisations are effective when they focus on stability, order and control. Criteria determined by the second dimension focus on internal indicators, integration and unity as well as external indicators where differentiation and competition play a big role. Quadrants reached by a combination of the above presented dimensions feature certain specific

objectives (constituting a core content of an organisation) and tools. The third dimension is a mean-ends continuum on the degree of closeness to desired organisational outcomes. This dimension defines the behaviour that the outcomes (beliefs, assumptions and values) from the four culture types achieve. The four quadrants identified by the authors represent the four basic types of organisational culture – determinants of effective organizational performance. Consequently, each of the four quadrants identifies a certain set of indicators of effectiveness for organization (Figure 1) [11, 61]. Police environment may be perceived effective even though there are no significant changes. This environment is characteristic for its long-term organisational structure, systems and ongoing processes; it features a high level of stability and control.

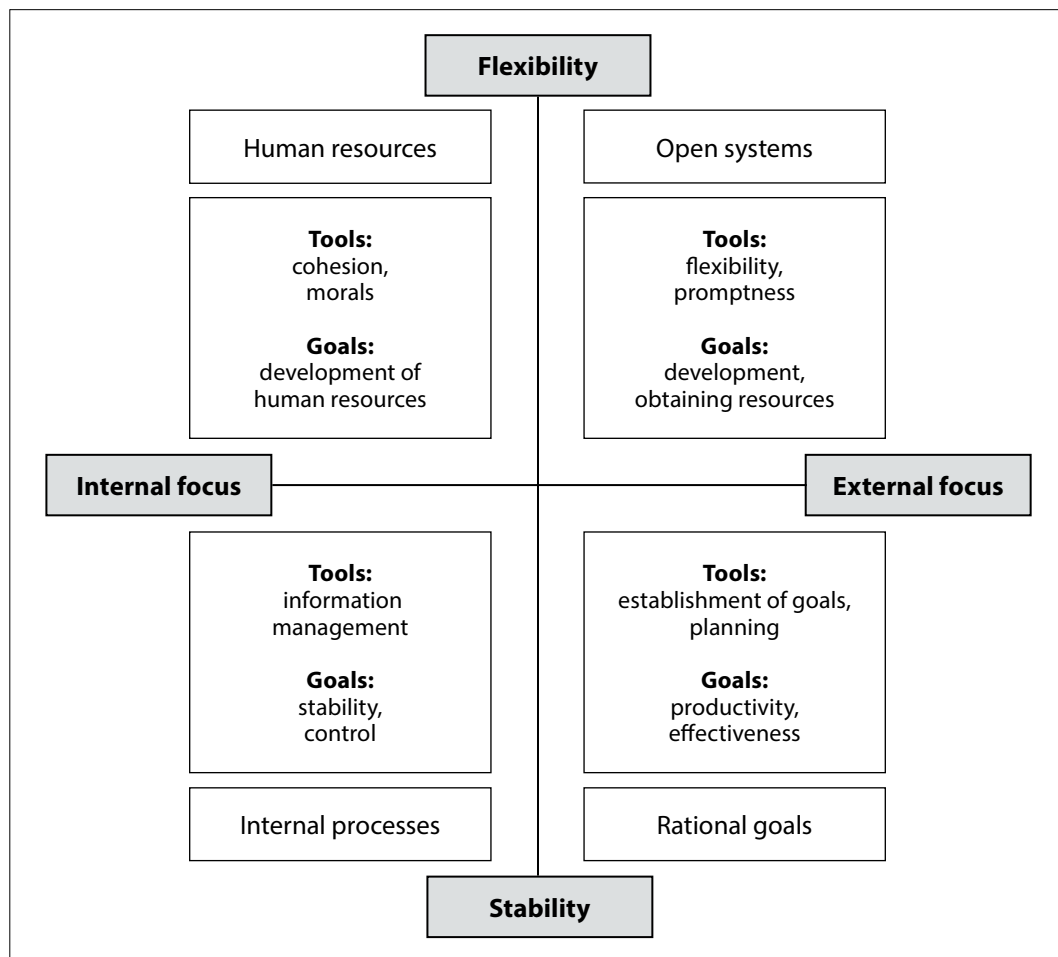

Figure 1. Model of organizational effectiveness

Values that constitute opposites of a continuum are competitors. By combining separate dimensions we will attain competing quadrants along a diagonal. Each quadrant is made of a distinct set of indicators. These indicators of effectiveness represent what people value about an organisation's performance. They define what is seen as good and right and appropriate. In other words, they define the core values, based on which judgments about organisations are made.

OCAI typology classifies organisational culture into clan, adhocracy (innovative), market and hierarchy. **Clan culture:** This working environment is friendly. The goals should be defined in terms of mutual respect, concern for people, and a healthy internal climate, optimal health and wellness on a personal level as well as for employees. **Adhocracy culture:** This is a dynamic and creative working environment. Employees take risks. Leaders are seen as innovators and risk takers. Experiments and innovation are the bonding materials within the organisation. Prominence is emphasised. Long-term goal is to grow and treat new resources. The organisation promotes individual initiative and freedom. **Market culture:** This is a results-based organisation that emphasizes finishing work and getting things done. People are competitive and focused on goals. The emphasis on winning keeps the organisation together. Reputation and success are most important. **Hierarchy culture:** This is a formalised and structured working environment. Procedures decide what people do. Keeping the organisation functioning smoothly is most crucial. Formal rules and policy keep the organisation together. Long-term goals are stability and results, paired with efficient and smooth execution of tasks.

Organisational cultures shown in the model diagonally represent the opposites; neighbouring dimensions have certain opposite as well as certain common indicators.

Aim

The aim of the article is to identify and analyse features of police culture in Slovakia with the use of the OCAI model and to point out those elements and areas which require further consideration.

Methods

Police culture has been analysed through the use of

- general methods such as analysis, synthesis, comparison, deduction, theory and experience generalization;
- specific methods such as OCAI*.

* Organizational Culture Assessment Instrument (Cameron, Quinn, 1999).

Dimensions of OCAI model – interpretation of the research results

As already mentioned, an OCAI model has been used for the analysis of organisational culture of the Police Force in Slovakia. Data were analysed by summing the points sub-allocated by respondents to the questionnaire items. Item A stands for clan culture, item B stands for adhocracy culture, item C stands for market culture and item D stands for hierarchy culture. This study focuses on the analysis of six OCAI dimensions as well as comprehensive organisational culture. The results are interpreted separately for a current and preferred organisational culture; however, conjointly. Although quantitative data was obtained from 499 questionnaires, some were not complete – missing information referred to OCAI questionnaire dimensions or all dimensions. In case all 499 respondents had reported, according to OCAI questionnaire, each dimension would have been allocated 49,900 points, i.e. 100 points per respondent. The data was analysed using gross scoring, i.e. total number of points for total culture should equal 299,400 for a current and preferred culture. As mentioned, a few respondents did not express their opinion on a current or a preferred type of culture. We managed to obtain 272,070 points for a current state and 272,365 points for a preferred culture.

This instrument facilitates to assess six subsystems dimensions of organisational culture:

- dominant characteristics;
- organisational leadership;
- management of employees;
- organisational glue;
- strategic emphasis;
- criteria of success.

These dimensions may be assessed from two viewpoints:

- current – actual culture;
- preferred culture.

Current culture reflects present state of play – existing culture in a police organisation. In comparison, preferred culture emphasises future culture, i.e. ideal culture preferred by police personnel.

Dominant characteristics of organisation

A dimension which illustrates a focus of organisational culture onto clan (“family”), adhocracy (dynamic working environment where employees are kept together by commitment and responsibility), market (emphasis on reaching goals) or hierarchy culture (strict formal rules). Actual dominant characteristics are shown in Table 1 and Figure 2.

Table 1. Comparison between current and preferred state of the dimension “Dominant characteristics”

<p>Current state</p>	<p>A quantitative analysis of obtained data confirmed that members of the Police Force perceive their organisation as a hierarchy type (19200 p.) with certain market features (12940 p.). The results indicate that the organization is managed by hierarchy and market organisation rules impeding dynamic cultures (adhocracy and clan).</p>
<p>Preferred state</p>	<p>The results indicate that police officers would welcome the environment of mutual trust, coherence, more informal relations and atmosphere – features typical for clan culture (16040 p.). Nevertheless, they would also support hierarchy culture which emphasizes rules, strict adherence to norms and procedures. Such characteristics are typical for (police) organisation which shall guarantee protection and security.</p>

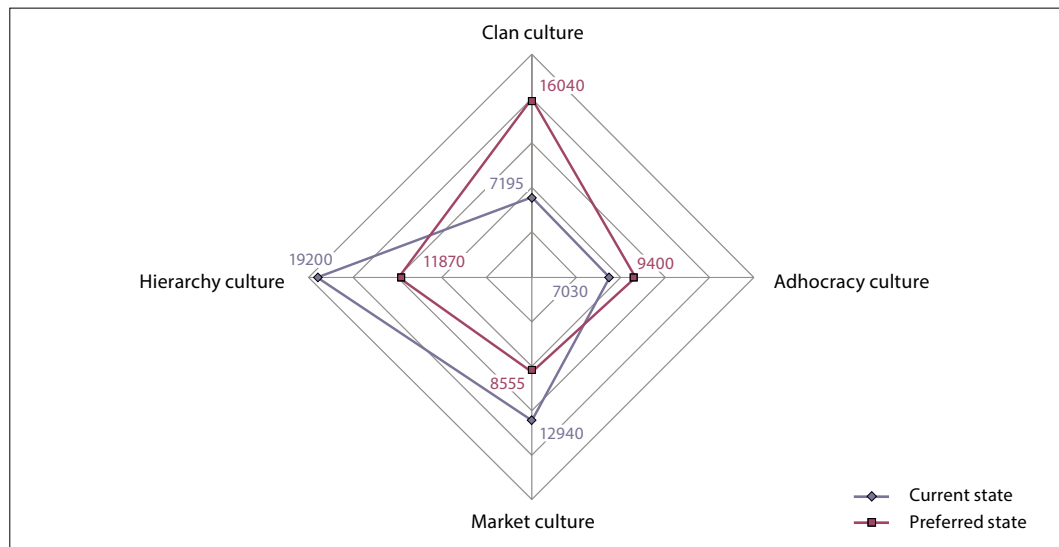

Figure 2. Dominant characteristics

Organisational leadership

A dimension emphasising leadership depicts four leadership forms: leadership focusing on support and assistance (clan culture), leadership focusing on innovation and willingness of employees to take risk (adhocracy), leadership focusing on aggressive reaching of goals (market culture), leadership focusing on smooth functioning of organisation and coordination of processes (hierarchy). An actual organisational leadership is shown in Table 2 and Figure 3.

Table 2. Comparison between current and preferred state of the dimension “Organisational leadership”

Current state	Market culture (emphasises reaching goals and results – 17405 p.) and hierarchy culture (underlines smooth functioning and careful control – 14750 p.) are dominant cultures in the police organisation.
Preferred state	The police personnel expect that the functioning of the police organising will be provided by effective coordination of processes – a feature typical for hierarchy culture (16325 p.). Fulfilment of tasks, besides others, requires managerial trust in employees, their support and loyalty what is reflected in clan culture.

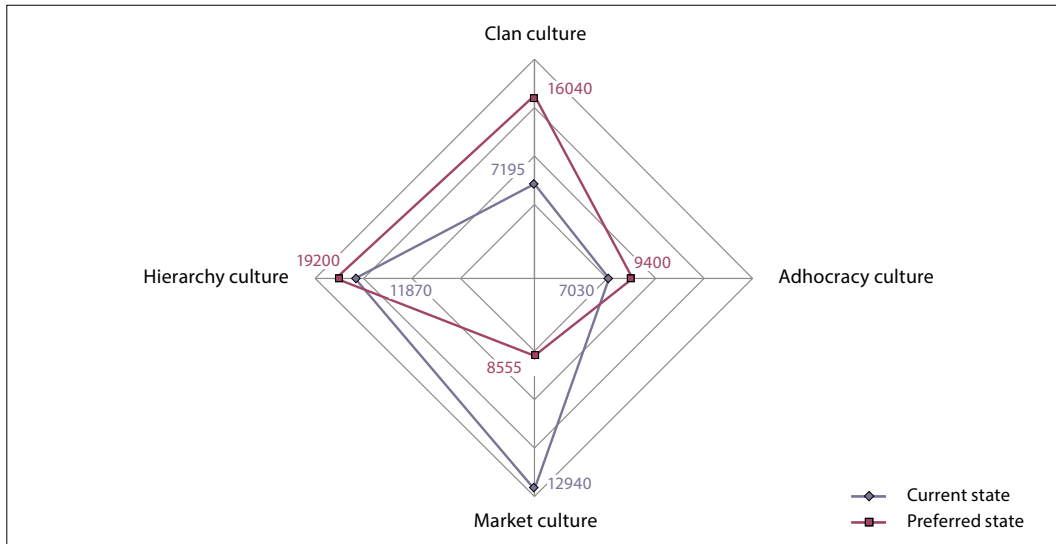

Figure 3. Organisational leadership

Management of employees

It is a dimension which illustrates how members of the Police Force are engaged in work. Similarly to previous two dimensions, we also distinguish four possible approaches here. Clan approach refers to participation, team work and consensus. Adhocracy emphasises originality and innovation. Market culture is defined by high requirements, competitiveness and reaching goals. Predictability, stability in relationships and safety of employees are indicators of hierarchic culture. An actual management of employees is shown in Table 3 and Figure 4.

Table 3. Comparison between current and preferred state of the dimension “Management of employees”

<p>Current state</p>	<p>The results suggest that members of the Police Force tend to emphasise reaching goals, establishing high requirements and competitiveness which is typical for market culture (15715 p.). The second position belongs to hierarchy (11020 p.) which features emphasis on safety of employees, creating stable relationships and prediction of future development.</p>
<p>Preferred state</p>	<p>It is obvious that police officers prefer team work, participation and mutual agreement – typical characteristics of clan culture (15215 p.). An interesting finding refers to their desire to even stronger emphasise hierarchy, e.g. through a higher stability in relationships.</p>

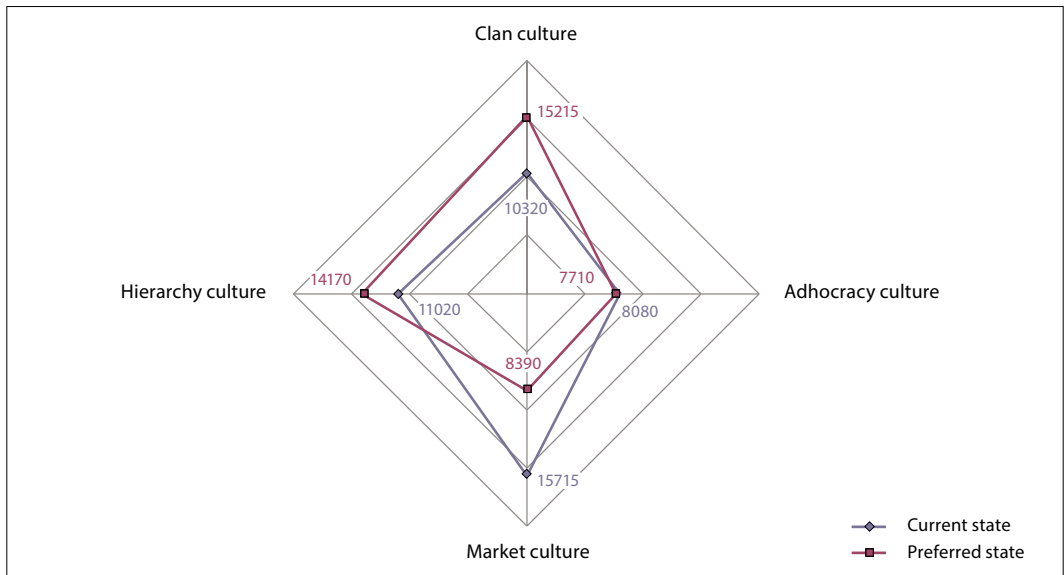

Figure 4. Management of employees

Organisational glue

It is a dimension which keeps organisation together. This approach emphasises mutual trust and supports commitment – typical features of clan culture. As to adhoc- racy factors which keep organisation “together”, the most important are experimenting, innovation, development and continuous improvements. Market culture organisations are kept together by achievements, reaching goals and success. In hierarchy culture, glue refers to formal rules and smooth functioning. Actual organisational glues are shown in Table 4 and Figure 5.

Table 4. Comparison between current and preferred state of the dimension “Organisational glue”

Current state	Features such as mutual trust (clan culture), experimenting, innovative approaches and creativity (adhocracy) are not the priority. The police organisation is kept together by strict adherence to organisational rules and principles which is a typical indicator of hierarchy culture (17365 p.) and by reaching goals and success – market culture (12640 p.).
Preferred state	Police personnel would prefer “glue elements” such as mutual trust and loyalty – clan culture (17150 p.). Yet, they consider important hierarchy culture (9770 p.), innovation and development culture – adhocracy (9070 p.) and market culture – efficiency and success (8725 p.).

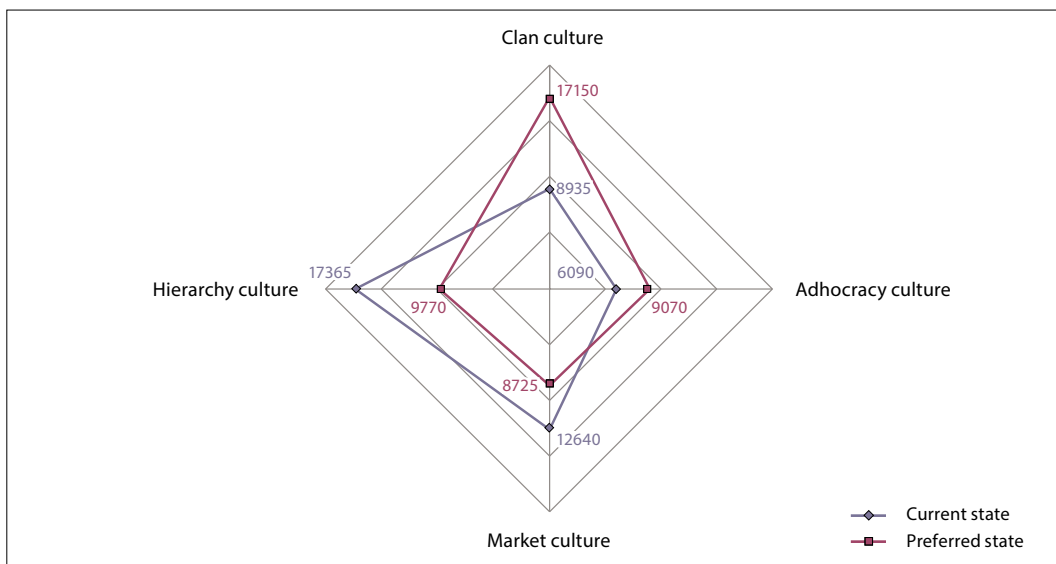

Figure 5. Organizational glue

Priority strategic factors – strategic emphasis

Emphasis is placed on factors which indicate what an organisation pinpoints from a long-term perspective. According to a model of competing values, an organisation may give prominence to human resources development, broad-mindedness and mutual trust (clan culture). Organisations which prefer (from a long-term perspective) creativity, innovation, new challenges symbolize adhocracy culture. Emphasizing setting long-term goals and reaching success are features of market culture. An organisation may put a strategic emphasis on stability, systematic control, and smooth performance – typical features of hierarchy culture. Actual priority strategic factors – strategic emphasis are shown in Table 5 and Figure 6.

Table 5. Comparison between current and preferred state of the dimension “Priority strategic factors”

Current state	The police organisation put a strategic emphasis on stability, efficiency, control over fulfilment of tasks and ensuring smooth functioning – typical features of hierarchy culture (16340 p.). Moreover, emphasis is put on establishment and reaching long-term goals and success (clan culture – 13895 p.).
Preferred state	There is an evident discrepancy between a current and preferred state. Market and hierarchy cultures are represented to a lowest degree. Police personnel would prefer more trust, broad-mindedness, cooperation and friendly environment – clan culture (15250 p.). They would also prefer that management support innovation, originality, search for new challenges – adhocracy culture.

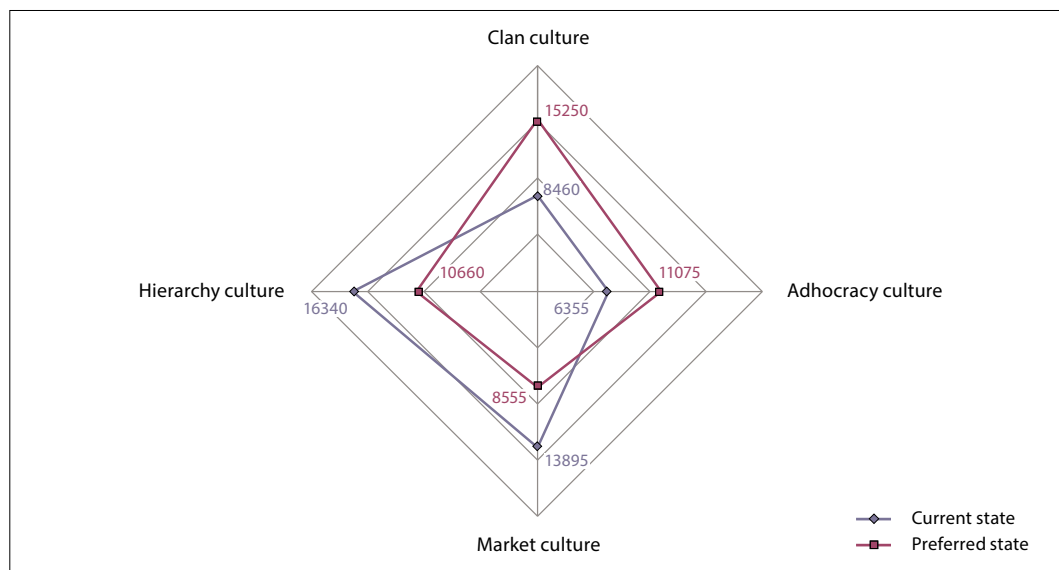

Figure 6. Priority strategic factors – strategic emphasis

Criteria of success

A model of competing values, in addition, illustrates how an organisation defines successiveness. Likewise, this dimension distinguishes four cultural types. Successiveness maybe defined by means of human resources development, team work and employees’ trust which is typical for clan culture. It may also be defined through uniqueness of provided services (products) and innovations (adhocracy culture). Market culture defines success by reaching a dominant position on the market and determined goals; in hierarchy culture it is conditioned by effective, responsible and reliable provision of services (products). Actual criteria of success are shown in Table 6 and Figure 7.

Table 6. Comparison between current and preferred state of the dimension “Criteria of success”

<p>Current state</p>	<p>According to respondents, the main focus is placed on reliable and responsible provision of services within a legislative framework, fulfilment of agenda and smooth and effective service (hierarchy culture – 16785 p.). In addition, reaching fixed goals and long-term success is emphasised (market culture).</p>
<p>Preferred state</p>	<p>Respondents would prefer so-called “soft factors” as criteria of success, e.g. human resources development, team work, participation and loyalty etc. (clan culture – 17390 p.). The results indicate that respondents are aware of the significance of hierarchy culture in terms of organisational success – effective, thorough, smooth and stable performance of service.</p>

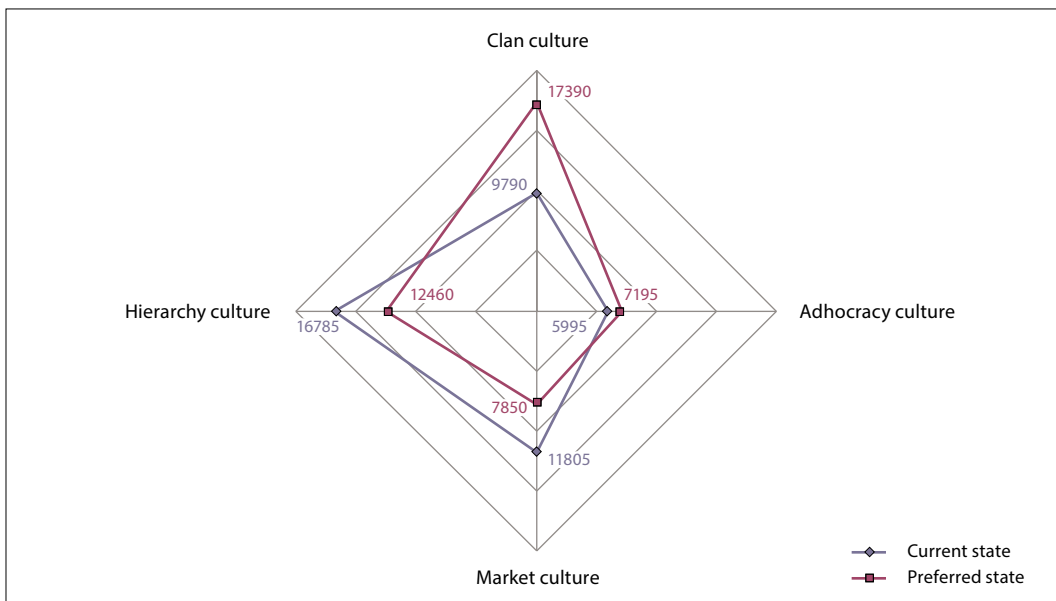

Figure 7. Criteria of success

According to Cameron and Quinn, the specified content components include those aspects of organisational culture which facilitate identification of basic values and implicit assumptions as regards to organisational effectiveness [11, 105].

Assessment of comprehensive organisational culture through the use of the OCAI model

The presented results shown in Table 7 and Figure 8 illustrate how police culture is assessed by respondents – hierarchy and market culture dominate. On the other hand, respondents would prefer clan culture elements. Though, they are aware of the fact that hierarchy culture is a typical culture for security systems [10, 123–134].

Table 7. Comparison between current and preferred state of the dimension “Comprehensive organisational culture through the use of the OCAI model”

<p>Current state</p>	<p>From the perspective of comprehensive assessment of organisational culture in the police organisation the research shows that hierarchy culture is dominant (95460 p.). It points out formal and structural elements, emphasizes processes, orders, regulations – organisational norms. The organisation is glued together by formal rules. Leaders are good coordinators and organisers. Emphasis is put on smooth functioning, reaching the right performance, stability, efficiency, control over fulfilment of tasks. Success is determined by stable provision of services, fulfilment of tasks established in planning documents, minimising costs. Along with this, market culture has also quite a good position in the police organisation (84400 p.). It is typical for organisations oriented at results and reaching measurable goals which are considered as criteria of success. Leaders push their employees towards efficient performance, they are strict, require accuracy and support competitiveness. The police organisation is glued together by marked achievements.</p>
<p>Preferred state</p>	<p>As reported by respondents, police personnel would prefer organisational type of culture which has much in common with clan culture (96035 p.). Such cultural type resulted from similarities with family-oriented organisations. A dominant position belongs to friendly working environment and atmosphere. Essentials of this culture are: sharing values and goals, coherence, solidarity, team mind, awareness of “us”, caring, human resources development, trust, and broadmindedness. These features are considered the key criteria of success. Leaders support their employees; emphasize cooperation, participation and consensus. An organisation featuring clan culture is glued together by loyalty, mutual trust and commitment. Though, the results show that members of the Police Force are aware of the fact that a hierarchy organisation must personalise certain elements of hierarchy culture (75255 p.).</p>

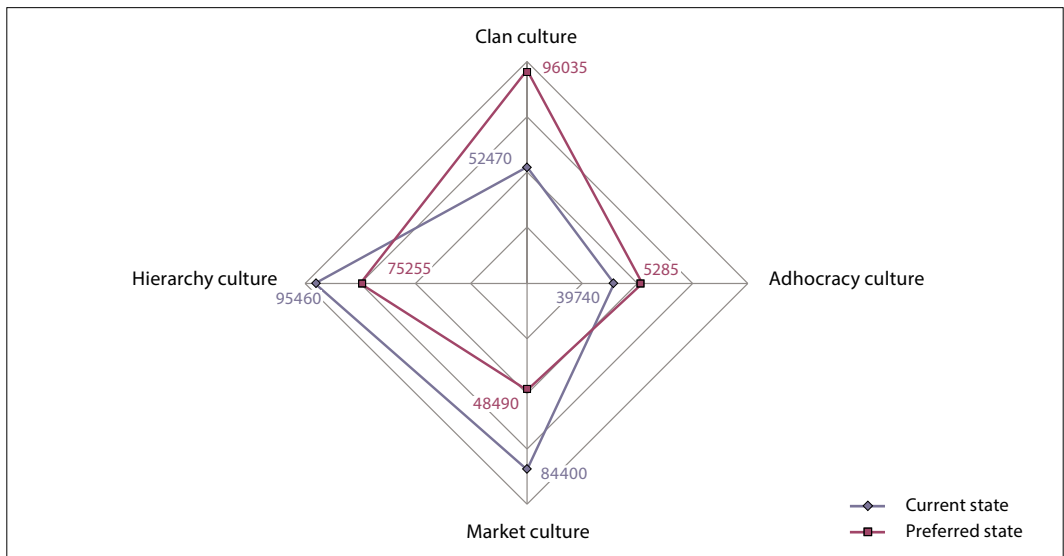

Figure 8. Comprehensive organisational culture of the police organisation through the use of the OCAI model

“Healthy” police culture contributes to the enhancement of employees’ fellowship, employees’ identification with an organisation, it challenges the decision-making process and implementation of plans and processes, improves communication, participation of employees in organisation’s management, motivation, loyalty, efficacy, stability and integrity, determines clear rules of behaviour and decreases control obligations. The aim of police culture is to make police officers act according to organisation’s standards which lead towards prosperity and promoting a good reputation.

Conclusions

A very title of the institution – Police Force – indicates that it is constituted by a force – collective. The main effort is a concept of common strength, reaching fixed goals in close cooperation with citizens and institutions – public which provide certain services [16]. One crucial success prerequisite is an acceptable, clear and explicit police culture which in addition affects a comprehensive performance [9] and meets police’s needs. Organisational culture manifests not only the way how goals are reached, but its typical indicators are also e.g. a possibility do decide, control [22], communication [15] or motivation mechanism, preferred values, members’ behaviour, character of cooperation [20], management of processes and many others which have been discussed in the article and which illustrate a picture of police culture [14, 39–42]. The culture is, as

it is apparent from one of the OCAI model dimensions “criteria of success”, an important factor of organisation’s successiveness and at the same time it represents a special sub-system of a police organisation affecting its internal activities [7]. It is evident that a continuous support is a must in order to create an effective working environment since no one may require applying the organisational culture – employees have to get used to it. This culture defines basic organisational values and shows employees the right and correct approaches, ways of thinking and acting, it contributes to a feeling of identity and supports their commitment for over-personal values. It enhances organisational stability and helps to understand organisational changes and activities.

Policijas kultūras analīze, izmantojot OCAI modeli

Kopsavilkums

Pētījumā analizēta policijas kultūra kā viens no faktoriem, kas nosaka policijas kā organizācijas pēctecīgumu. Šim nolūkam autori ir izmantojuši diagnostikas instrumentu kompetences vērtībām, tā saucamo OCAI modeli. Tas uzrāda oriģinālus zinātniskos atklājumus – balstīti uz zinātniskās un pētniecības projekta “Panākumu faktori policijas organizācijā” (Nr. 185) rezultātiem. Projekts tika veikts, sadarbojoties Policijas akadēmijai Bratislavā un Slovērijas Republikas Iekšlietu ministrijai.

Atslēgvārdi: kultūra, policija kultūra, OCAI modelis, kultūras hierarhija, klanu kultūra, tirgus kultūra, inovāciju kultūra.

References

1. Baričičová, L. *Kompetencie policajných manažérov*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2011, 160.
2. Baričičová, L. Analýza determinantov riadenia policajnej organizácie. *Policajná teória a prax* [Bratislava: Academy of the Police Force]. 2011, (1), 5–23.
3. Binderová, M. Špecifická vyučovacieho procesu v profesijnom cudzojazyčnom vzdelávaní. In: *Súčasnýstav a trendy rozvoja teórie spoločenskovedných disciplín a praxe ich výučby na školách s bezpečnostno právnym zameraním*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2010, 22–29.
4. Cameron, K. S., Quinn, R. E. *Diagnosing and Changing Organizational Culture*. San Francisco: Jossey-Bass, 2006, 242.
5. Crank, J. P. *Understanding Police Culture*. United States: Anderson Publishing Co, 2004.
6. *Ethic code of a member of the Police Force*.
7. Ferencíková, P., Števíanková, D. Nenahraditeľnosť “ľudskéhoelementu” v IKT pri výučbe cudzích jazykov. In: *Cudziejazyky v Európskejúnii III*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2012, 28–29.

8. Goldsmith, A. Taking police culture seriously: Police discretion and the limits of law. *Policing and Society*. 1990, 1(2); 91–114.
9. Jurisová, M. Legislatívne východiská prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v podobe zákona č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti. In: *Prevencia kriminality – výzva spoločnosti*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2013, 67–73.
10. Kostrec, M. Legislatíva, štandardy a normyplatné pre oblasť auditu informačných systémov. *Policajná teória a prax* [Bratislava: Academy of the Police Force]. 2011, (2), 123–134.
11. Lukášová, R., Nový, I. et al. *Organizační kultura*. Praha: Grada Publishing, 2004, 176.
12. Mezei, J. Právna povaha štátnej služby. In: *Aktuálne otázky súkromného práva a ich priemet do vyučovacieho procesu*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2013, 102–119.
13. Müller, D. *Kultura organizace je cestou ke strategii*. Praha: Management Press, 2013, 267.
14. Murdza, K. Policajná kultúra. *Policajná teória a prax* [Bratislava: Academy of the Police Force]. 2009, (1), 37–48.
15. Nováková, I. et al. *E-learning a jeho aplikácia v odbornom jazykovom vzdelávaní pre vybrané policajné služby*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2015, 177.
16. Ondicová, M., Dworzecki, J. Pociť bezpečia občanov v mestách Trnava a Slupsk – komparácia čiastkových výsledkov medzinárodnej VVÚ. *Policajná teória a prax* [Bratislava: Academy of the Police Force]. 2014, (3), 20–38.
17. Ondrejovičová, J., Masárová, M., Miženková, L. *Deutsch im Beruf – Polizei*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2014, 179.
18. Pajpachová, M. Modely organizačnej kultúry ako východisko poznávania policajnej kultúry. *Policajná teória a prax* [Bratislava: Academy of the Police Force]. 2012, (2), 5–21.
19. Pajpachová, M. et al. *Faktory úspechu policajnej organizácie*. Project of a scientific and research task No. 185. Bratislava: Academy of the Police Force, 2013, 47.
20. Pastuchová Neumannová, A. Sociálna komunikácia vo verejnej správe. In: *Racionalizácia verejnej správy*. Bratislava: Academy of the Police Force, 2016, 315–321.
21. Quinn, R. E., Rohrbaugh, J. A spatial model of effectiveness criteria. Towards a competing values approach to organizational analysis. *Management Science*. 1983, (29), 363–377.
22. Sabayová, M. Medzinárodná výmena informácií – jeden z kľúčových aspektov eliminácie daňových únikov. In: *Odhalovanie daňových únikov a daňovej trestnej činnosti*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 67–79.
23. Sobihard, J., Andorová, P. et al. *Policajná správa*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 246.
24. Act No. 171/1993 Coll. on the Police Force as amended.
25. Act No. 73/1998 Coll. on State Service of members of the Police Force, of the Slovak Information Service, of the Corps of Prison Wardens and Judicial Guards of the Slovak Republic and of the Railway Police, as amended.

Placing of Persons in State of Intoxication to Sobering – Whether It is Task of Local Government?

Ainvar Rahe

Police and Border Guard Board, Estonia
ainvar.rahe@politsei.ee

Abstract

The Master's Thesis that is the basis of this article has been defended on 24.05.2016, in the Faculty of Law in Tartu University (with its branch seat in Tallinn).

Alcohol and its consumption is a part of culture and social communication that has been rooted in Europe in course of long time. Producing and marketing of alcohol has a significant role in economies of countries. Simultaneously, nearly everywhere where it is consumed in significant amounts, alcohol causes serious problems for both individuals and entire society.

By means of long-term, systematic prevention work and early intervention, a local government may win a healthy and vital person who would bring tax income to local municipality by working, and in high likelihood, would create added value through increase of natural growth and contributing to community.

The author compared various different legal acts, conducted interviews with experts and personally observed procedure of conveying to sobering in Sobering-up Houses Service of the Arrest House, the North Prefecture, Estonia.

The author is of the opinion that placing to sobering is a sub-type of social services and it should be dealt with by local governments.

Keywords: alcohol, consumption, placing to sobering, local governments, treatment.

Introduction

Social status of alcohol is influenced by the circumstance of the extent to which its consumption takes place, how much of it is produced in the society, how deeply its consumption has been rooted in social life and which is the social structure of

the society [26, 22]. Economic damage caused by the excessive consumption of alcohol that by different estimations may reach up to 5 per cent of the GDP, may surpass the income produced by this sector of economy. Estonia belongs to one of the countries where alcohol is consumed the most, and, thus, damage caused by alcohol is extensive. In 2014, there were consumed 11.7 litres of absolute alcohol per person in Estonia [20, 3]. Extent of damage is magnified by the culture of consumption that enhances consuming of big amounts of alcohol at a time; due to this connection between consumption of alcohol and accidents and violence is mere. In addition, a characteristic to Estonia is extensive spread of alcohol among the youth that has serious consequences to health of the population and potential development of the society [27].

Possibilities of medicine nowadays are still moderate for solving addiction problems as effective medicinal substances for easing dependency behaviour proceeding from desire are practically missing. By progressing of the recovery process, part of medicine decreases and the main stress is laid on social-psychological takes like shaping of new attitudes, changing of lifestyle, teaching of self-control measures and coping with stress, application of alternative activities, etc. Social support network has an important role by maintaining of sober lifestyle and prevention of relapse.

Collecting a person in state of intoxication to recover from intoxication is the task of the police [35, § 42] and in case of absence of such conditions, the person conveyed to sobering is placed to detention house of the police. In fact, in most places there is a separate cell without furnishings (the mattress is on the floor), but the main need of alcohol addicts is getting assistance during alcohol withdrawal. In detention places of the police, in most cases the available assistance is limited to tranquilisers and analgesics or calling for the emergency medical assistance. The available enabled medical assistance is not at the same level by the police officials who are responsible for observation of the detainees and who have insufficient training in part of drugs, alcohol and mental illnesses. There is a clear need for training of police officials in issues of health care, as the lack contributes to probable impossibility of assessing whether a detainee or a person conveyed to intoxication is drunk or alcohol has concealed any illness.

In connection with socio-economical changes that have already taken place in the society for some years – ageing of population, reduce of working labour, increase of the amount of people who need assistance – in the agenda there is modernisation of administrative capacity of the state as well as of local governments and reforming of activities of the public sector more economically. The state is facing the situation where novel solutions are required for maintaining the amount of public services and their level. There are 203 local governments in Estonia: 30 towns and 183 rural governments [7], administrative capacity of which is very different. Issues related to conveying persons to sobering require money. In conditions of limited resources, it is especially important to observe feasibility of the expenses to be incurred (to consider pros and cons) and to consider which logistical changes and innovations could be applied in order to achieve the optimal use, management of resources and exchange of information that would all

secure work of the functions without a glitch and high quality of the service. Proceeding from principle of the proceedings economy, the task subject to the proceedings shall be solved correctly, within the reasonable time and at possibly low costs (to perform these operations more efficiently, by lower costs for the state, but without losing quality of service).

About Alcohol in General

Intoxicating substances, incl. alcohol, are substances influencing the central nervous system that draw forth intoxication or a state similar to intoxication. These substances influence sense organs and change important psychical functions, for example, waking, pain sensitivity, speed of response, immediate memory and attention [28, 2]. One may become a user of addictive substances not merely by using certain substances, but by using these in a non-accepted way (for example, for gaining intoxication, for evoking zest). Epidemiologists who have tried to assess the direct death risk proceeding from alcohol, nicotine, cannabis and other drugs denote that while considering distinction between the typically consumable and lethal threshold dose and frequency of consumption of mind-altering substances, alcohol is the most dangerous intoxicating substance.

For example, in case of alcohol, in course of a typical drinking spree, more than ten per cent of lethal amount of ethanol gets into organism. On the contrary, while smoking cannabis, the amount of THC found in it, forms less than 0.01 per cent of the lethal dose. The results do not mean as though moderate consumption of alcohol would be less dangerous than for example, injecting heroin. Risks proceeding from consumption of mind-altering substances are not connected merely with exceeding of potentially lethal doses, but also with risk factors proceeding from long-term consumption and environment.

The analysis simultaneously draws attention to circumstance that tobacco and alcohol have acquired a special status on political level at the moment, even despite the fact that direct risk of death proceeding from these is higher than that from several illegal substances. Thus, it should be drawn more attention to than before to reducing of risks proceeding from consumption of alcohol and tobacco [28].

Consumption of Alcohol in Estonia

In estimation of the World Health Organisation (hereinafter – the WHO), consumption of more than 6 litres of absolute alcohol per year per inhabitant brings along serious damage to health of the population [15]. In 2014, Estonia's grown-up inhabitants (according to the international methodology at the age of 15+) consumed, calculated per person – 85.1 litres of beer, 13.1 litres of wine, 11.0 litres of strong alcohol (incl. 7.8 litres of vodka) and 16.7 litres of low-alcohol beverages (cider, mixed drinks). In calculation of absolute alcohol, it makes in total 11.7 litres of alcohol per grown-up inhabitant.

In comparison with the worst year of Estonia's alcohol consumption – boom-time 2007, when 14.8 litres of absolute alcohol was consumed per a grown-up, decrease has been for more than 3 litres. Proportion of people who are not consuming alcohol has grown year by year. If 13 % of men and 19 % of women did not consume alcohol in 2007, then in 2014, there were 17 % of men and 26 % of women who named themselves as non-consumers [20, 3].

Consumption of alcohol in Estonia is characterised mainly with a view of getting drunk and consumption of big amounts of alcohol at a time (“binge-drinking” or boozing) is quite widespread and accepted. Specificity of such a consumption pattern is close connection between consumption of alcohol and violence, also between violence targeted to oneself [4]. For comparison may be brought the so-called continental drinking culture where consumption of alcohol is mainly related to food culture and lesser amounts are consumed at a time, connections between alcohol consumption and violence are loose and injuries caused by alcohol are smaller [9].

Alcohol consumption of the Estonian inhabitants is bigger than that of its northern neighbours. In 2014, there were consumed 11.2 litres in Finland, in Denmark – 10.5 litres, in Sweden – 9.3 litres and in Norway – 7.8 litres of absolute alcohol per grown-up person [20, 106].

Alcohol consumption of young people is worrying. Consumption of alcohol within the age group from 10 up to 24 years of age is the most important risk factor as those who have started regular alcohol consumption have higher risk of health hazard behaviour as an adult as well as for abuse of alcoholic drinks. Most children do not get drunk of strong alcohol, but of low-alcohol beverages (beer, cider, mixed drinks) that children do not consider alcoholic drinks on the basis of the researches [2, 46–48]. Under-aged offenders themselves consider negative influence of their companions and friends, consumption of alcohol, problems with studies and falling apart families as main reasons for committing breaches of law. Even 75 % of young people who have ended up in juvenile committees, consider consumption of alcohol as an important reason for problematic behaviour. Among repetitive clients of the committees there are many children having no support from home, also problems like unemployment, illness, helplessness, but also violence have piled up in families of problematic children [27, 54–57].

Damage to Health Caused by Alcohol

Based on the report of the WHO, alcohol is in the third place among factors causing health damage, after high blood pressure and tobacco use. Alcohol causes ca. 10 % of burden of disease of the Estonian population or roughly 40,000 lost life-years per year. Out of loss caused by alcohol, 99 % falls on men and the main part of the burden consists of loss caused by pre-mature deaths. Pursuant to report of the WHO issued in 2012, alcohol causes 12 % of female and 28 % of male mortality rate in age

group 15–64 in Estonia. Problems proceeding consumption of alcohol are usually related to alcohol addiction (incl. withdrawal effects, loss of control, social alienation), regular consumption (incl. liver cirrhosis, cognitive disorders, total more than 120 diseases and disturbances), drunken state (incl. alcohol-related crime, risk behaviour, traffic accidents, injuries, etc.). In Estonia, there is a high rate of damages caused by regular consumption as well as those by drunken state. The main diseases related to alcohol that cause loss of health of men are myocardial ischemia, liver cirrhosis and stroke. Women mostly lose living years in connection with alcohol due to liver cirrhosis, another big issue causing loss of years is the stroke and the third is breast cancer. Liver cirrhosis, because of which most years are lost, causes 23 % of health losses conditioned by alcohol [5].

Therefore, it must be stated that negative effect of excessive consumption of alcohol is very big and it is dealt with the factor causing poor health at most. Decrease of inhabitants and significant loss of human resources among working-age population make interference targeted towards lessening of excessive consumption of alcohol an important tool for improving health and economic situation of the population.

Damage to Economy Caused by Alcohol

Excessive consumption of alcohol leads to serious problems at the level of an individual as well as the whole society. Extent of damage is increased by consumption culture that furthers consumption of big amounts of alcohol at a time, also in comparison, for example, with the Nordic countries, consumption of strong alcohol is bigger in Estonia (see above). All of this influences society in a negative way – crime and number of accidents increase, costs to health care rise, etc.

Based on the report “Alcohol in Europe”, excise duties to state treasuries amounted to €25bn in 2003. The intangible costs related to damage were estimated in 2003 to be €270bn. The report does not reflect damage caused by alcohol that is expressed in child abuse and unhealthy growing environment, family violence and falling apart of families and other social phenomena. It is clear simultaneously that also these phenomena retard development of human resources and pay negative effect on social wellbeing and economic development. In basic studies of the report there was also analysed alcohol damage of the United Kingdom where it becomes evident that, for example, tangible economic damages caused by alcohol – crime, lowered productivity at a work place, injuries, illnesses, deaths, and other factors – amounted to £20bn [5].

Alcohol attributable crime estimated to cost European police, courts and prisons €15bn per year, as well €12bn in crime prevention expenditure and insurance administration and €6bn of criminal damage. The pain and suffering of crime victims has also been valued at €9bn–€37bn. It can be said that alcohol is responsible for 12 % of male and 2 % of female premature death and disability [4]. At the same time, only 8 litres is drunk in the United Kingdom, but in Estonia – 11.7 litres, thus the estimated damage is

even bigger [28, 45–47]. Proceeding from methodology used in the air pollution health effects report [21], in this analysis the statistical monetary value of a lost human life was estimated to be a bit more than €1.43 million in 2011. Proceeding from this, statistical monetary loss related to deaths caused by excessive consumption of alcohol, was nearly €2.1 million in 2011 (Table 1) [1, 18].

Table 1. Monetary value of lives lost as a result of consumption of alcohol (in millions €)

Year	Men	Women	Total
2011	1616	442	2057

Source: Alcohol Policy Green Book, p. 18.

International experience confirms that decrease of alcohol consumption has a positive impact to economy all together [4]. By estimating possibilities of alcohol policy, it must be admitted that alcoholic drinks are legal trade articles, production, sales and marketing of which influence economy of a country significantly. At the same time, damage caused by abusive consumption of alcohol influences the whole society, not only consumers of alcohol. Hence, alcohol cannot be observed as a regular food product and for mitigating damage accompanying consumption of alcohol, consistent action and cooperation of the public, private and third sectors are needed [26].

Mitigating of Damage

By extent of damage, alcohol differentiates from other addictive substances foremost because it is addictive substance having the biggest extent of abusers. Alcohol has also the biggest population of addicts. Why is it necessary to limit consumption of addictive substances? The gains received from consumption of addictive substances are short-term and its positive impact is perceived mostly by a consumer only. However, negative impact of consumption falls often to consumer's close people and other surrounding people.

The WHO stresses that by using reasoned strategies by limiting availability of alcohol, it would be possible to reduce excessive consumption and alcohol consumption by vulnerable groups (under-aged, excessive consumers, ea.). Connections between availability of alcohol and culture are importantly influenced by local conjuncture and culture, also spread of illicit alcohol that shall be considered by designing measures [14].

The main principles for reducing consumption of addictive substances – it must be taken into account that it is dealt with substances offering pleasure and relaxation that belong to everyday life of many people and people are often not ready to reduce their consumption or to give it up. In order to achieve changes, there would be needed an integral activity strategy that would contain the following components:

- limitation of accessibility (price politics, sales restrictions);
- enforcement and surveillance of sales and advertising restrictions;

*Ainvar Rahe. Placing of Persons in State of Intoxication to Sobering –
Whether It is Task of Local Government?*

- improvement of accessibility of services reducing consumption;
- shaping of attitudes (disapproving attitude towards getting drunk, sale of alcohol to under-aged, etc.);
- increase of awareness (of effective policies, possible assistance services, early detection of indications of danger, etc.).

It is important to pay attention to three different target groups:

- those who have never consumed before;
- those who consume too much;
- those whose dependence has developed.

Among measures for reducing damage, there are included enhancement of responsible serving and other measures preventing getting drunk and drunken driving, earlier closing of entertainment establishments and cooperation projects between local governments and police [1, 30]. The task of a local government is to perform mapping of regional counselling and support services in order it could create systematic overview of all regional services in the region. In some sense, small local governments are in a better position as in case of smaller community a social worker's ability to reach to all those in need is much bigger. In addition, information is moving quicker in small communities that reduces possibility that the excessive consumer would remain alone and would not get assistance [22, 42].

The situation is complicated with multi-problematic alcohol consumers. It is often dealt with an unemployed or occasionally working single person living under subsistence level whose secure social environment – family, friends, and close persons – has been lost. Depression and hopelessness that have formed in conjunction of all these aspects is often expressed in excessive consumption of alcohol. Attitudes of common citizens in relation to multi-problematic alcohol consumers are often negative, caused by their appearance and permanent drunken state. The only hope for excessive consumers, who have no close people, is a local social worker or any non-governmental organisation that could provide him or her emotional support as well as assistance in relation to treatment and counselling. By socialising multi-problematic consumers, individual approach is very important. It may often seem that dealing with multi-problematic consumers is ungrateful work. They bring only costs to society and in high probability neither treatment nor counselling (resource-intensive) would bring them back to normal life arrangement [22, 46].

Also advertising influences consumption. Marketing on alcohol is multilevel – it is not merely advertising of alcohol and sale promotion, but includes also see product development, choice of market segments, to whom to target one's products, price formation and accessibility of products [12]. Alcohol is advertised via traditional mass media by means of ever-ingenuous advertisements, ever more sponsorship is used, that associates manufacturers with sports and culture, also new media channels – internet, mobile marketing, etc. – are used creatively [9]. Advertising of alcohol helps to normalise consumption of it – consumption of alcohol is shown in a positive light and as part of normal life. Alcohol ads are attractive for the youth, also positive image of alcohol

manufacturers that is created by means of sponsorship, is influencing them. Attitudes of the youth who do not consume alcohol yet, are influenced by norms of alcohol consumption in the society, also by example of their parents, friends and opinion leaders depicted in media. Positive attitudes of the youth towards alcohol ads have been correlated to more positive attitude towards consumption of alcohol, they consider consumption of alcohol socially more acceptable and they are intending to drink more alcohol when they become grown-ups [11].

The aim of content restrictions of advertising is that the ad would be informative and neutral, would not promote alcohol as a self-evident part of a party, summer evening or other life situations, would not show consumption of alcohol in a positive key nor would seduce people to consume it. Bare limitation of TV-advertising is surely not sufficient for reducing consumption. If to limit advertising, then this must be done everywhere, otherwise it will simply move from one channel to another, use of which has no restrictions.

One of the options for reducing such damage is restricting sales of alcohol to drunken persons, due to this, sale of alcohol to drunken persons is prohibited in Estonia [32, § 45]. Similar restrictions have been enforced in many countries, and in order to increase conformity of these rules, test-purchases have been conducted in several countries (USA, Canada, Sweden, the Netherlands). There can be found different examples of procedures of test shopping in scientific literature in pubs, restaurants and other establishments dealing with resale of alcohol [19]. In Finland, the licensing authority may issue an admonition or a written warning, limit business hours or without compensation withdraw the sales licence either for a certain period or permanently. In addition, police may, impose pecuniary fine on establishment that has breached the law or on its employees [31].

Proceeding from the above-said, the role of local governments is very important. The main succourer is still a social worker who can share information about regional treatment and counselling services and coordinate support groups directed to close persons. Close cooperation of family physicians, social workers and network is important by dealing with cases. Local governments gave also important role in informing possible treatment and rehabilitation services, counselling and other support systems to addicts as well as to their close persons. Comprehensive support and assistance is especially necessary for people who experience economic difficulties in coping [22, 3–7].

Alcohol Deaths

Namely young and capable to work people perish due to injury deaths connected with alcohol and drug intoxication, for what reason investments to people as well as income from performed work are not returned to society, and the society becomes more impoverished to this extent. It is also known about the consumers of alcohol that this raises the occurrence rate of depression and suicides as by virtue of alcohol, minor mental health problems transmute into more serious ones. In the study published in 2010, it was

found that abuse of alcohol may lead to suicides via impulsivity, lack of self-control and inability to assess the situation objectively. Alcohol may also relieve anxiety accompanying suicidal thoughts, facilitating performance of this act [25].

In the European context, Estonia is conspicuous by high rate of injury deaths and injuries – for example, in comparison with the Nordic countries, the Estonian's risk to die of injury death is 2 or 3 times higher. While studying the factors inducing directly the injury deaths among Estonia's people of 18 up to 64 years of age, it became evident that alcohol intoxication was the main reason of very serious injuries. Out of all studied victims of injury death within the age of 18 up to 64, alcohol intoxication was the leading reason of very serious injuries. Out of all studied victims of injury death within the age of 18 up to 64, 65 % were drunk during the fatal event. Most frequently grave intoxication was registered (58 %), medium and light intoxication were registered accordingly by 25 % and 17 % of deadly injured victims [17].

Excessive consumption of alcohol seriously impacts genesis of many illnesses that may not be manifested otherwise. Effects fostering genesis of alcohol-related illnesses are manifested via very different mechanisms. For example, in case of gastro-intestinal tumours, an important factor is local physical damage and in case of breast cancer, changes in hormonal balance. In addition, alcohol has an effect of facilitating growth of blood vessels, by which, for example, in case of tumours, in addition to other effects facilitating growth of tumours, also accessibility of blood distribution necessary for proliferation of tumours, is secured. In addition to chronic diseases, also serious impacts to emergence of injuries and general increased risk behaviour occur in case of alcohol as different mechanisms of self- and social control are interfered [1, 17]. In Estonia, total of 460 persons died of illnesses connected directly with alcohol, incl. 142 persons in Tallinn, in 2014 [13]. Human life is of priceless value, therefore, if the growth of excessive consumption of alcohol could be stopped, also the costs related to consumption of alcohol would decrease to the Estonian society. There would decrease a number of personal and family tragedies that are connected with injured or prematurely perished family members. Injuries (incl. intoxications) kill mostly men in their best work age.

Treatment of Alcoholism

Excessive consumption of alcohol in society is one of the most significant risks to health. In case of alcohol dependence it is possible to apply to a psychiatrist's admission in general order, but in case of addiction disorder, it is limited mostly to couple of admissions or short-term detoxications that are not sufficient for generating efficient change in behaviour and maintenance of the behaviour [6, 9].

Excessive consumption of alcohol is a significant risk factor for ca. 60 different health disorders [30]. Early detection of abusive consumption of alcohol enables to intervene in a timely manner and to prevent from arising of more serious damage to health. The system of counselling and treatment is only in the development stage in Estonia,

thus placing to treatment those who have problems with excessive consumption is a complicated and costly process. However, also today there exist some possibilities how to assist the abusers as well as their family members. An opinion that the person with alcohol-problems has chosen this path himself or herself and the situation where one has fallen is a free choice of the person. In case of all illnesses, patient's own will and support of other people is substantive.

There were 9,727 persons who appealed to medical specialists or family physicians due to illnesses caused by excessive consumption alcohol in 2014, e.g. 3 % less than in 2013. Most commonly there was diagnosed alcohol psychosis (in case of 3,474 patients), whereby the number of cases of alcohol psychosis has fallen constantly in last years and in 2014 it decreased nearly by 20 % (in 2013 there were 4,318 cases and in 2012 – 4,708 cases). Out of other illnesses connected with alcohol, doctors were visited most due to alcohol addiction disorders (1,619 patients) and due to alcoholic liver disease (1,014 patients), but also the number of the persons needing assistance because of those illnesses, decreased (–8 % and –21 %, respectively). Applying to doctors because of the third most-spread result of alcohol abuse – toxic effect of alcohol – increased in turn during the year for 26 % (in 2014 – 1,062 patients, in 2013 – 845 patients) [20, 4].

Placing to Sobering in Law of Estonia

The state made up by the Constitution has no right to arbitrariness in any field and all public power must always follow the Constitution. Thus, from the Constitution there proceed firstly, the tasks of the state, but secondly, also the tasks that the state must respond to by carrying out its duties. Public tasks can be divided notionally into two: the tasks related to performing of public duties or the tasks related to connected to administration of power and provision of public services to population. It is not possible to delegate public power further in its classical sense. Such an activity would be contrary to principles of democracy, making protection of fundamental rights of citizens questionable and limiting scope of impact of political decision-making mechanism [3, 7]. Classification of public tasks – all issues of local life are decided and arranged by local governments who are acting pursuant to law independently. Local governments can be tasked only pursuant to law or in agreement with the local government. The costs related to duties of state imposed to local governments by law are covered from the state budget [33, § 154].

Legislator is entitled to make any tasks of local life mandatory to a local government if it is a proportional measure considering the right to self-organisation allowed by the Constitution with a view of achieving its purpose. Governmental tasks of local governments are thus divided into local government tasks proceeding from law (also “Mandatory tasks of local governments”) and other tasks (also “Voluntary tasks of local governments”), performance of which is not prescribed by law [16, 12]. Nowadays safeguarding of intra-society order and security is the task of the national law enforcement

system. Also here is used method of financing that is characteristic to state institutions in form of budgetary means and also the allegation that performance of this system is far not free of problems, does not come as a surprise. Work of the police reaches often into the centre of attention of the public in connection with corruption scandals or incapability of the police to impede the increasing number of crimes. Simultaneously, use of the services of the police does not differ from using other public resources – the situation where there has not been created the right of ownership and its use is not limited by taking fees, leads to wastage and inefficient division of resources [8, 97]. It is not unusual at all to call the police to the spot for calming down noisy neighbours or taking down the cat from the tree, as finally maintaining of the police is still paid by the taxpayers.

The Supreme Court has handled the issue related to conveying to sobering in 2007, in the light of the Police Act that was valid in 31 July 2005 [34]. Pursuant to subsection of 15² (1) of the Police Act that was valid at that time, an intoxicated person who due to intoxication might have presented a danger to himself or herself or to other persons or fall victim to a crime should have been taken to a medical institution, a police detention house or detention cell. In context of the named Act, the Supreme Court found that performance of the danger symbols stipulated by subsection 15² (1) of the Police Act, presumes medium or severe degree of intoxication and proceeding from this, aggressive behaviour or noticeable coordination or orientation disorders, or inability to move. It was also explained that conveyance to sobering is a preventive measure, but simultaneously it is a measure that importantly infringes the right to liberty, application of which requires consideration of all circumstances and justification of the Protocol of conveyance to sobering [39, § 19]. Finding of legitimate basis to conveyance to sobering is complicated due to term “alcoholic” used in clause 20 (2) 5) of the Police Act as well as within the meaning of Article 5 § 1 of the Convention.

The European Court of Human Rights (hereinafter – the ECHR) has specified that Article 5 § 1 of the Convention should not be interpreted as only allowing the detention of “alcoholics” in the limited sense of persons in a clinical state of “alcoholism”. The ECHR does not prohibit deprivation of liberty from a person who is in state of intoxication in order to limit the harm caused by alcohol to himself and the public, or to prevent dangerous behaviour after drinking [40, § 34]. At the same time, the Court has stressed that mere alcohol intake cannot be the basis for deprivation of liberty and deprivation of liberty is justified as *ultima ratio* measure in the situation where also other and less infringing the rights of persons measures have been considered [41, § 62 and 78]. It has been referred to indicated criteria also in national court practice [39]. The idea of the above-said discourse was that at present time, pursuant to subsection 42 (1) of the Law Enforcement Act, the police or, in the cases provided by law, another law enforcement agency may take an adult in a state of intoxication [...] to recover from the intoxication in a police house of detention or detention cell if it is unavoidable for countering a significant threat, arising from the person, to the person himself or herself or another person.

In the version of the Police and Border Guard Board (hereinafter – the PBGB) Act that was valid until 30 June 2014 [37], section 7²⁹ stipulated also the possibility to convey the local government's house for recovering from intoxication. Thus, in valid legislation there is missing the option to convey the persons elsewhere than to the detention place of the police. It must be taken into account that by applying this measure, the police do not act repressively, but preventively and with a view to fighting off danger.

The Imprisonment Act [34] stipulates that detention houses are custodial institutions, which are staff units of the police authority which organise the imposition of custody pending trial and detention and where persons in custody and detained persons are lodged in locked cells on a twenty-four-hour basis where constant visual or electronic surveillance of them is enabled. Section 14 of the Imprisonment Act stipulates requirement to undergo medical examination performed by a medical officer of a prison upon reception of the persons into prisons. Alas, by conducting initial control there is a big difference between prison and detention house: as detention house is a temporary place of detention, then its health care services are primary, so-to-say, first-aid-like. Thus, it can be said that all requirements regulating detention in the detention place of the police are valid in relation to placing of persons to sobering.

Statistics of Placing to Sobering

Subsequently there is presented statistics of the PBGB in part of persons conveyed to sobering.

Table 2. General statistics of the PBGB for conveying to sobering in 2011–2015

Year	North Prefecture			South Prefecture			East Prefecture			West Prefecture		
	Total	incl. women	incl. minors	Total	incl. women	incl. minors	Total	incl. women	incl. minors	Total	incl. women	incl. minors
2011*	7649	287	1601	6158	n.d.	n.d.	1606	82	2	3934	387	217
2012*	6517	353	1070	6194	n.d.	n.d.	852	59	5	3011	261	115
2013	4915	351	843	5931	194	20	2405	218	28	3055	271	163
2014	5227	606	115	5423	356	55	2184	159	7	2074	191	85
2015	5881	637	49	5730	455	53	1956	139	1	1965	202	46
Total	30189	2234	3678	29436	1005	128	9003	657	43	14039	1312	626

* In 2011 and 2012 there are only general data about the South Prefecture (n.d. – no date).

Source: Response letter No. 1.1-14/96-2 of the Police and Border Guard Board of 23.02.2016 to application for conducting questioning.

At present, a special sobering house exists only in Tallinn where drunken persons are dealt with by the officials of the Sobering-up House Service of the Detention House of the North Prefecture (hereinafter – Sobering-up House of the North Prefecture) and health care professionals of the West Tallinn Central Hospital (WTCH).

During preparation of present thesis, 13 officials worked in the North sobering-up house [24], medical service is provided additionally by 8 nurses and 5 carers of the West-Tallinn Central Hospital plc (hereinafter – the WTCH). In sobering-up house there are total of 40 places for sobering up (incl. two single cells) and medical block with six beds. Within the cooperation agreement, the police secured personnel required for the work of the sobering-up house and technical means, the WTCH provides medical personnel and the town of Tallinn covers the costs related to exploitation of the dwelling.

The main workload in the sobering-up house is within 4 p.m. until 4 a.m., in other times the number of persons conveyed to sobering is relatively small. Within the longer view, the load is generally higher at weekends and on paydays. In Tallinn, 1,495 persons out of all those conveyed to sobering, were homeless, e.g. 28.5 %. In 2015, 1,990 of all persons conveyed to sobering in Tallinn were homeless, e.g. 33.8 %. Thus, the number of homeless persons placed to sobering is increasing and it shows that alcohol is daily consumed by those who are in socially weaker position and also that this problem must be addressed by local governments. Compared data of the first quarter of 2015 and 2016 in Tallinn regarding persons conveyed to sobering. According to these data, the number of homeless persons has increased by 162 persons and foremost by Russian-speaking homeless people. Data of other regional centres, Tartu and Pärnu are brought out for comparison, data about Jõhvi are missing. According to these data, in Tartu there is 38 % less persons conveyed to sobering than in Tallinn and in Pärnu it was even 82 % lesser. In 2015, there was sharp increase in conveying to sobering of women in Tartu (in 2014 – 181 persons, in 2015 – 275 persons). Actually, there were two women who were conveyed to sobering in total 60 times in 2015. Thus, there was no drastic increase in number of persons. If to compare the data of the first three months of the year of 2015 and 2016 about persons being conveyed to sobering in Tallinn as well as in Tartu, then increase in number of those persons can be noticed. There is no unequivocal explanation to this change. Within the period 2011–2015, in total 16 persons conveyed to sobering died (in the brackets – the number of persons dead in sobering up houses): 2011 – 2 (2), 2012 – 4 (3), 2013 – 3, 2014 – 3 (1), 2015 – 4 (2) (source: Development Department of the PBGB).

The author observed procedure of acceptance of drunken persons in Tallinn, and how general requirements of detention rooms of the police are applied in the sobering-up house, then full formalisation of a drunken person (starting from the search until entry to databases) took on average 30–40 minutes, when also the police patrol who conveyed the person was present. Patrol helped also by conveying a person to medical examination when necessary and placing to a cell afterwards. At the same time, there are no such

rigorous rules in social work centres and procedure of reception of persons lasts on average 10 minutes (it is dealt with single cases). Taking into account that the police patrol consists usually of two officials, dealing with every drunken person starting from arrival to the scene of an event until placing to the cell, takes on average 1 hour, provided that the distances are short and the drunken person does not require prior medical examination by emergency medical staff at the scene of an event. According to the data of the PBGB, in 2015 there were conveyed in total 15,532 persons to sobering, hence the police is contributing significantly their work-time to the given activity that means in turn that lesser patrols are safeguarding security in the streets.

Summary

Social status and valuation of recreational substances differs by cultures as well as by time. Alcohol is not necessary for people as air, water and food, and no one knows whether a person is able to keep alcohol within limits. As a rule, these are health care professionals who are exposed to this issue, and they have also greater responsibility for different damages caused to addicts of alcohol abuse, but the police is responsible for crime and issues related to this before the public. Despite that, these different areas of responsibility do not exclude each other as policies and strategies performed by health care sector and police are influencing each other. Excessive abuse of alcohol is a disease, treatment of which is a complex and long-term activity. In addition to pharmacological treatment, social environment and support of close people or social worker have extremely important role.

In the state based on the rule of law, there must be secured everyone's right to social services, e.g. to services that are based on methods of social work and that improve welfare and development of persons and groups, also their adaptation to social environment. At present, it is possible to get the service of social rehabilitation and relevant advisory service from already operating offices of local governments (for example, the Social Work Centre in Tallinn) and institutions providing services to local governments on the basis of contracts, if necessary, by the agency of social welfare departments of local governments of residence.

Local governments cannot change general restrictions stipulated by law (for example, temporal prohibition of selling alcohol from 10 p.m. until 10 a.m. – subsection 40 (1¹) of the Alcohol Act). Shaping of legal restrictions at local level does not presume sturdy networking, but it is simply the process of local governments that is dependent on will of officials and politicians. In order to secure consistency necessary for manifestation of influence of activities, it is sensible to put in writing the general standpoints approved by the local government council in documents relating to organisation of rural or municipal public events. Measures of alcohol policy implemented at local level are generally efficient as specific characters are better known at local level, e.g. what is

functioning in Tallinn, may not function at the island of Hiiumaa. It is important to mention that by implementation of a single measure merely, probability of achieving the improved situation is importantly lower than by applying several different measures jointly. The best results have shown such a local alcohol policy where the main stress is laid on toughening of restrictions on availability (especially in relation to points of sale of alcohol) and attention to local policies towards public health has been enhanced. In case of Estonia it must be surely kept in mind the circumstance that our local governments are mostly small and distances between recreational events or establishments of different local governments are very short. Thus, it would not be very wise to enforce relevant requirements by a smaller local government alone, but together with surrounding rural government and towns.

Conveying and placing of drunken persons is the task of police today and in case of absence of such conditions, the persons conveyed to sobering are placed to detention houses of the police. However, detention facilities of the police are not designed for keeping such persons who need medical support; yet it is dealt with the problem of social field. Possibilities of medical science by solving addiction problems are still moderate nowadays as effective medicaments for soothing addictive behaviour proceeding from desire for substance are practically missing. By progressing of the recovery process, part of medicine decreases and the main stress is laid on socio-psychological takes like shaping of new attitudes, changing of lifestyle, teaching of self-control measures and coping with stress, application of alternative activities, etc.

Social network has an important role in maintaining sober life-style and prevention of fall-backs. As the problem of alcohol is very multiplex, for successful coping with it there should be dealt with its medical, psychological and social sides. Clients of sobering-up houses should receive medical, social and also legal assistance, if necessary. It is a very important circumstance that clients should be dealt with also after they have sobered up. Thus, it could be concluded that in form of sobering-up houses it is dealt with sub-types of social houses the aim of which is to provide social support for the persons for possible getting rid of the addiction. There must be surely taken into account the circumstance that behaviour of drunken persons is unpredictable and, unfortunately, sometimes also aggressive and for that reason also force has to be applied in relation to the persons.

Hence, the author has reached to the viewpoint that placing to sobering is a sub-category of social services and it should be dealt with by the local governments. Beyond doubt, local governments can not undertake this task to themselves immediately as there are missing legal basis as well as resources in form of money and competent personnel. But the community-centred approach requires such a service in every local government and one of the options to provide the service is cooperation between several local governments. The town of Tallinn is a good example that existence of the will is needed first of all and it is necessary to look for solutions, not reasons why it is not possible to do something.

Reibuma stāvoklī esošas personas ievietošana atskurbtuvē – vai pašvaldības uzdevums?

Kopsavilkums

Raksts balstīts uz maģistra darbu, kas aizstāvēts 24.05.2016. Tartu Universitātes Juridiskās fakultātes filiālē Tallinā.

Alkohols un tā lietošana ir daļa no kultūras un sociālās komunikācijas, kas ir iesakņojusies Eiropā ilgākā laika periodā. Alkohola ražošanai un tirdzniecībai ir būtiska loma valsts ekonomikā. Vienlaikus alkohols, ja tas tiek patērēts lielos daudzumos, izraisa nopietnas problēmas gan atsevišķiem indivīdiem, gan visai sabiedrībai kopumā.

Ar ilgtermiņa, sistemātisku profilakses darbu un agrīnu iejaukšanos pašvaldība var iegūt veselus un vitālus personus, kas strādājot spēj dot nodokļu ieņēmumus pašvaldībai, un ļoti iespējams, ka varētu radīt pievienoto vērtību, palielinot dabisko pieaugumu.

Autors, salīdzinot dažādus tiesību aktus, intervējot ekspertus un personīgi novērojot procedūru, kā personas tiek ievietotas atskurbtuvē Igaunijas Ziemeļu prefektūrā, secina, ka atskurbtuves pakalpojumi ir vērtējami kā sociālo pakalpojumu apakšgrupa un tie būtu jārisina pašvaldībām.

Atslēgvārdi: alkohols, patēriņš, ievietošana atskurbtuvē, pašvaldība, ārstēšana.

References

1. *Alcohol Policy Green Book*. Tallinn: Ministry of Social Affairs, 2014; 2–40.
2. Allaste, A.-A., Kobin, M. *School Students and Drugs*. Tallinn: Tallinn University Publishing House. 2008; 46–48
3. Altnurme A. *Contractual Delegation of Public Services to the Third Sector*. Tallinn: Publishing House Tānapäev, 2002.
4. Anderson, P., Baumberg, B. *Alcohol in Europe. A public health perspective study. A report for the European Commission*. Institute of Alcohol Studies, 2006. Available at: http://ec.europa.eu/health/archive/ph_determinants/life_style/alcohol/documents/alcohol_europe_en.pdf [accessed on 23.01.2016].
5. Anderson, P., et al. *Alcohol in the European Union. Consumption, harm and policy approaches*. WHO 2012. Available at: <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/alcohol-in-the-european-union.-consumption,-harm-and-policy-approaches> [accessed on 20.01.2016].
6. Andresen, K., et al. *Treatment of Patients with Alcohol Use Disturbance*. Treatment Instructions Council, 2015, pp. 5–48. Available at: <http://www.ravijuhend.ee/juhendid/ravijuhendid/alkoholitarvitamise-hairega-patsiendi-kasitlus> [accessed on 11.02.2016].
7. Association of Estonian Cities. *Portal of local governments*. Available from: <http://portaal.ell.ee/547> [accessed on 19.02.2016].
8. Benson, B. *The Enterprise of Law*. San Francisco, 1990, p. 97. Available at: <http://www.libertarianismo.org/livros/teolbb.pdf> [accessed on 28.01.2016].

9. Bonnie, R., O'Connell, M. E. *Reducing underage drinking: a collective responsibility*. National Academies Press, 2004. Available at: <http://www.nap.edu/read/10729/chapter/1#ii> [accessed on 20.01.2016].
10. Britton, A., McKee, M. The positive relationship between alcohol and heart disease in eastern Europe: potential physiological mechanisms. *Journal of the Royal Society of Medicine*. 1998, 91(8), 402–407. Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1296837/> [accessed on 15.02.2016].
11. Chen, M.-J., Grube, J. W. TV beer and soft drink advertising: what young people like and what effects? *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 2002; 26 (6): 900–906. Available at: http://www.readcube.com/articles/10.1111%2Fj.1530-0277.2002.tb02620.x?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=onlinelibrary.wiley.com&purchase_site_license [accessed on 20.01.2016].
12. Davis, R. et al. (Eds.). *The role of the media in promoting and reducing tobacco use*. Bethesda, MD, United States Department of Health and Human Services, National Institutes of Health, National Cancer Institute, 2008 (NCI Tobacco Control Monograph Series No. 19). Available at: http://cancercontrol.cancer.gov/brp/tcrb/monographs/19/m19_complete.pdf [accessed on 20.01.2016].
13. Deaths due to illnesses caused by alcohol by gender and county. *Health statistics and health research database*. Available at: http://pxweb.tai.ee/PXWeb2015/index_en.html [accessed on 17.02.2016].
14. *EU strategy to support Member States in reducing alcohol-related harm*. European Commission 2006. Available at: http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/alcohol/documents/alcohol_com_625_en.pdf [accessed on 20.01.2016].
15. *Health 21. The Health for all policy framework for WHO European Region*. Available at: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/98398/wa540ga199heeng.pdf?ua=1 [accessed on 21.01.2016].
16. Jõerand, S. *Cooperation of Public and Private Sector by Performing Public Tasks in Units of Local Governments. Master's thesis*. Tartu: University of Tartu, 2015, 12.
17. Kaasik, T., Uusküla, L. *Injuries in Estonia: Spread, Results and Prevention*. Tartu: NGO Neighbouring Watch Centre, 2007.
18. Lachenmeier, D., Rehm, J. Comparative risk assessment of alcohol, tobacco, cannabis and other illicit drugs using the margin of exposure approach. *Scientific Reports*. 2015, 5, 8126. Published in 30.01.2015. Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4311234/> [accessed on 17.02.2016].
19. Lenk, K., Toomey, T., Erickson, D. Propensity of alcohol establishments to sell to obviously intoxicated patrons. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 2006, (30), 1194–1199.
20. Market, consumption and damage of alcohol in Estonia: Yearbook 2015. Estonian Institute of Economic Research. Tallinn, 2015; 2–40.
21. Oiseth, O. V. *Drugs and Doping and Other Health Hazard Substances*. The Swedish Police Board. The Swedish Carnegie Institute. The Swedish Drug Police Officers' Union. The Estonian Police Board. Tallinn, 1999, 2.
22. *Options for Application of Alcohol Policy at Local Level*. Instructive material for local governments. National Institute for Health Development. 2015, 3–46. Available at: http://www.terviseinfo.ee/images/prints/Voimalused_alkoholipoliitika_rakendamiseks_juhend_2015.pdf

23. Orru, H. et al. *Effect of Ambient Air to the Health of People – Assessment of Derivations from Fine Parts within the whole Estonia*. University of Tartu, 2011. Available from: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/5081/1/Orru2011.pdf> [accessed on 19.01.2016].
24. *Police and Border Guard Board*. Available at: <https://www.politsei.ee/et/kontakt/kontaktid-struktuuri-jargi/?exp0=105519&exp1=754&exp2=1051&info=1109> [accessed on 12.03.2016].
25. Pompili, M. et al. Suicidal behavior and alcohol abuse. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2010, 7 (4), pp. 1392–2143. Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2872355/> [accessed on 22.01.2016].
26. *Principles of National Alcohol Policy, submitted to the session of the Government of the Republic in 22 January 2009*. Available at: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4042/1/SoM%20VVle%2c%202009.pdf> [accessed on 17.01.2016].
27. Rannala, I.-E., Tiko, A. *Youth with behavioural difficulties and application of sanctions imposed to them in Juvenile Committees*. Tallinn: Tallinn University, Ministry of Justice, 2006, 54–57.
28. Reinap, M. *Economic Burden of Most Significant Behavioural Health Risks. Master's thesis*. Tallinn: Tallinn University of Technology, 2009, 2–47.
29. Salaspuro, M., Kiianmaa, K., Seppä, K. *Alcohol Abuse Medicine*. Jyväskylä: Gumerrus Publishing House OY, 1998, 22.
30. *WHO Global Status Report on Alcohol 2004*. Geneva: World Health Organization; 2004. Available at: http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_status_report_2004_overview.pdf [accessed on 10.02.2016].

Source legislation

31. *Alcohol Act* (in Finnish). Consolidated version available at: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19941143#L4P15> [accessed on 30.01.2016].
32. *Alcohol Act*. RT I 2002, 3, 7 – RT I, 01.09.2015, 1. Consolidated version available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/101092015001> [accessed on 01.02.2016].
33. *Constitution of the Republic of Estonia*. RT 1992, 26, 349 – RT I, 15.05.2015, 1. Consolidated version available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002> [accessed on 01.02.2016].
34. *Imprisonment Act*. RT I 2000, 58, 376; RT I, 23.03.2015, 141. Consolidated version available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015141> [accessed on 01.02.2016].
35. *Law Enforcement Act*. Section 42. RT I, 22.03.2011, 4 – RT I, 23.03.2015, 4. Consolidated version available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/101092015001> [accessed on 01.02.2016].
36. *Police Act*. RT 1990, 10, 113 – RT I 2004, 54, 390. Consolidated version available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13093343> [accessed on 01.02.2016].
37. *Police and Border Guard Act*. RT I 2009, 26, 159 – RT I, 15.03.2014, 31. Consolidated version available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122015028> [accessed on 01.02.2016].

Used court judgments

38. *Decision of the Administrative Law Chamber of the Supreme Court* No. 3-3-1-98-06, of 17.04.2007, p. 19.
39. *Decision of Tartu Administrative Court* No 3-10-894 of 09.03.2011.
40. *European Court of Human Rights Judgement* 37345/03. *Kharin vs. Russia*, paragraph 34.
41. *European Court of Human Rights Judgement* 26629/95. *Witold Litwa vs. Poland*, paragraphs 62, 78.

Ceļu satiksmes negadījumi un to pierādīšanas īpatnības

Igors Trofimovs

Daugavpils Universitāte, Latvija

dakpt@inbox.lv

Kopsavilkums

Ceļu satiksmes negadījumi notiek ļoti īsā laika sprīdī (sekundes daļās), bieži vien bez aculieciniekiem, tāpēc notikuma izskatīšana ir ārkārtīgi apgrūtināta. Lai varētu veikt kvalitatīvu un efektīvu materiālu izskatīšanu, amatpersonai, kura ar to nodarbojas, ir nepieciešamas zināšanas par šāda veida materiālu izmeklēšanas metodiku un taktiskajiem paņēmieniem. Tāpat ir ļoti svarīgi, lai ceļu satiksmes negadījums būtu pareizi un kvalitatīvi noformēts, jo dažas amatpersonas, noformējot ceļu satiksmes negadījumus, pieļauj būtiskas kļūdas, kas pēc tam var ietekmēt taisnīga lēmuma pieņemšanu.

Pareizi fiksējot un noformējot pierādījumus, amatpersona, tajā skaitā Valsts policijas amatpersona, nodrošina pareizu un objektīvu administratīvā pārkāpuma lietvedības izskatīšanu. Diemžēl ne visas Valsts policijas amatpersonas rīkojas pareizi pierādījumu iegūšanas laikā, kas dažreiz noved pie tā, ka personas izvairās no sodiem tādējādi netiek nodrošināts viens no svarīgākajiem principiem – soda neizbēgamības princips.

Atslēgvārdi: ceļu satiksme, negadījums, pierādījumi, noformēšana, profesionālā izglītība.

Ievads

Darba mērķis ir izpētīt pierādījumu gūšanas īpatnības ceļu satiksmes negadījumā. Mērķa sasniegšanai tiek noteikti šādi uzdevumi:

- normatīvo aktu un literatūras izpēte;
- ceļu satiksmes negadījumu izraisīto faktoru izziņāšana;
- pierādījumu gūšanas un to izmantošanas tiesisko aspektu un prakses analīze;
- būtiskāko problēmu apzināšana saistībā ar pētāmo jomu.

Uzdevumu izpildīšanai nepieciešams noteikt pētījuma metodes. Korelācijas jeb salīdzināšanas metode ir izmantota, lai salīdzinātu reālo darbību ar tiesībām, kuras ir aprakstītas normatīvajos aktos. Deskriptīvā metode ir izmantota, lai aprakstītu Valsts policijas amatpersonu funkcijas ceļu satiksmes negadījumu vietās. Loģikas (indukcijas un dedukcijas, analīzes un sintēzes) metožu pielietošana ir nepieciešama, lai dotu kategoriju definīcijas, lai izdarītu pētījumu secinājumus un sniegtu priekšlikumus.

Viens no lielākajiem sabiedriskās kārtības un drošības apdraudējumiem ir ceļu satiksmes negadījums. Ceļu satiksmes negadījuma dēļ tiek nodarīts kaitējums personu veselībai, dzīvībai, kā arī tiek aizskartas mantiskās intereses, kas kopumā nodara lielu kaitējumu personu interesēm droši pārvietoties pa ceļiem.

Lai par 50 % samazinātu ceļu satiksmes negadījumos bojāgājušo skaitu (salīdzinot ar 2010. gadu), kā arī lai par 50 % samazinātu smagi ievainoto skaitu, saskaņā ar Eiropas Savienības stratēģiju līdz 2020. gadam, Latvijā tika izstrādāts Ceļu satiksmes drošības plāns 2014.–2016. gadam. Plāns paredz īstenot kopumā 79 pasākumus tādās jomās kā normatīvo aktu pilnveidošana, ceļu satiksmes dalībnieku uzvedības kontrole, ceļu satiksmes dalībnieku apziņas veidošana, inženiertehniskie pasākumi autoceļu un ielu tīklā, ceļu satiksmes dalībnieku izglītošana un apmācība, inteligēnto transporta sistēmu ieviešana ceļu satiksmē, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta darbība, neatliekamā medicīniskā palīdzība, ceļu satiksmes drošības pētījumi [28, 1].

Ceļu satiksmes vispārējo pārvaldi realizē Ministru kabinets, pašvaldības, Satiksmes ministrija, Iekšlietu ministrija un Zemkopības ministrija atbilstoši savai kompetencei [15, 4]. Valsts policija saskaņā ar likumu "Par policiju" nodrošina kārtību uz ceļiem, regulē transportlīdzekļu un gājēju kustību, veic satiksmes uzraudzību, kontrolē ceļu stāvokli, kā arī satiksmes organizācijas tehnisko līdzekļu un transportlīdzekļu tehnisko stāvokli. Valsts policijas amatpersonas veic ceļu satiksmes negadījumu izmeklēšanu, lai noskaidrotu patiesību un sauktu vainīgo personu pie atbildības, kā arī lai noregulētu, kas dod iespēju saņemt kompensāciju par nodarītajiem zaudējumiem.

Jēdzienu un normatīvo aktu tiesiskais izvērtējums

Visur, kur ir ceļi, transports vai gājēji, ikvienā valstī ir arī ceļu satiksmes negadījumi. Latvijā ir trešais lielākais autoavārijās bojāgājušo skaits Eiropas Savienībā – secinājusi Eiropas Komisijas Transporta komisāre Violeta Bulca. Visbīstamākie un nesakārtotākie ceļi no infrastruktūras viedokļa ir Rumānijā un Bulgārijā – tur no miljons valsts iedzīvotāju pērn ceļu satiksmes negadījumos bojā gājuši 95 cilvēki. Nākamā diemžēl ir Latvija ar 94 bojāgājušiem no miljons iedzīvotāju. Ceturto un piekto vietu daļa Lietuva un Horvātija, kur bijuši 82 upuri. 71 cilvēks dienā jeb 26 000 cilvēku gada laikā – tieši tik daudz upuru 2015. gadā bijis dažādos ceļu satiksmes negadījumos Eiropas Savienības valstīs. Tas ir par 300 cilvēkiem vairāk nekā 2014. gadā. Pirmo reizi pēdējo 14 gadu laikā upuru skaits ir palielinājies. Apkopota arī statistika par traumām – ceļu satiksmes negadījumos pērn tādās guvuši 135 000 cilvēku, un visbiežāk tie ir gājēji,

velosipēdisti un gados veci cilvēki. Analizējot datus par bojāgājušo skaitu no miljons iedzīvotāju, Eiropas Savienībā vidēji šis rādītājs ir 51,5. Un atšķirības starp valstīm ir dramatiskas. Kaimiņvalsti Igaunijā rādītājs ir krietni labāks – 19. vieta 28 valstu vidū – 50 bojāgājušie no miljons iedzīvotāju, savukārt visdrošāk ir uz Maltas ceļiem, Zviedrijā, Nīderlandē un Lielbritānijā [3, 1].

Ceļu satiksmes drošības statistika rāda, ka Latvijā vislielākais ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits ir Pierīgas reģionā, kā nākamie minami pārējie reģioni: Latgale, Zemgale, Rīga, Vidzeme, Kurzeme, un vislielākais ceļu satiksmes negadījumu skaits ir Rīgā [16, 1]. Var secināt, ka šis rezultāts izskaidrojams ar ļoti lielo satiksmes intensitāti Rīgā, kuras dēļ veidojas sastrēgumi un transportlīdzekļu braukšanas ātrumi ir salīdzinoši nelieli. Savukārt uz valsts autoceļiem, kuru segums parasti ir labākā stāvoklī nekā uz pārējiem ceļiem un attiecīgi transportlīdzekļi pārvietojas ar lielāku ātrumu, ceļu satiksmes negadījumi ir relatīvi smagāki.

Ceļu satiksmes negadījumu jēdziens un veidi

Ceļu satiksmes negadījums ir ceļu satiksmes drošības noteikumu pārkāpšana ar transportlīdzekli, kura rezultātā vai nu cilvēks gājis bojā, vai viņam nodarīti miesas bojājumi, vai nodarīts materiāls zaudējums, vai pats ceļu satiksmes drošības noteikumu pārkāpšanas fakts.

Izpētot zinātnisko literatūru (“Kriminālistiskā metodika” [12, 428–482], “Криминалистика” (1976) [14, 546–566] un “Криминалистика” (2016) [2, 807–816]), kā arī Ceļu satiksmes likumu un Ministru kabineta noteikumus “Ceļu satiksmes negadījumu, tajos cietušo un bojā gājušo personu reģistrācijas un uzskaites noteikumi”, autors izdala šādus ceļu satiksmes negadījumu veidus:

- transportlīdzekļu sadursme;
- transportlīdzekļa uzbraukums šķērslim;
- transportlīdzekļa uzbraukums gājējam, velosipēdistam, stāvošam transportlīdzeklī, pajūgam vai dzīvniekam;
- transportlīdzekļa apgāšana;
- pasažiera izkrišana;
- citi negadījumi (piemēram, transportlīdzekļa iekrišana upē, tramvaja nobraukšana no sliedēm, kravas uzkrišana gājējam no garām braucoša transportlīdzekļa).

Tātad ceļu satiksmes negadījuma pazīmes ir:

- tika pārkāpti ceļu satiksmes drošības noteikumi;
- tika iesaistīts transportlīdzeklis, kas piedalās ceļu satiksmē, t. i., pārvietojas, atrodas kustībā uz ceļiem vai arī citās vietās, kur iespējama braukšana;
- ir negadījumā cietusi persona vai nodarīts materiāls zaudējums fiziskai vai juridiskai personai vai videi.

Šīs pazīmes ir būtiskas, nosakot notikuma veidu, materiāla virzību iestādē un reģistrāciju. Ja negadījumā iesaistīts transportlīdzeklis, tas būs ceļu satiksmes negadījums tikai tad, ja transportlīdzeklis piedalās ceļu satiksmē.

Pēc Ceļu satiksmes likuma transportlīdzeklis ir ierīce, kas pēc savas konstrukcijas paredzēta braukšanai pa ceļiem ar motora palīdzību vai bez tā [5, 1]. Savukārt saskaņā ar Krimināllikumu ar transportlīdzekļiem jāsaprot visu veidu automobiļi, traktori un citas pašgājējas mašīnas, tramvaji, trolejbusi, motocikli un citi mehāniskie transportlīdzekļi, kas pārvietojas ar savu enerģijas avotu, izņemot transportlīdzekļus ar iekšdedzes dzinēju, kura darba tilpums ir mazāks par 50 kubikcentimetriem [15, 261]. Tātad velosipēds un mopēds nav uzskatāms par transportlīdzekli.

Savukārt ceļu satiksmes dalībnieks ir jebkura persona, kas atrodas uz ceļa vai tieši piedalās ceļu satiksmē [5, 1] un kurai jāievēro Ceļu satiksmes noteikumi [8, 1], tātad, velosipēdu un mopēdu vadītāju uzbraukums gājējam vai stāvošam transportlīdzeklim, kura rezultātā tiek gūti miesas bojājumi, ir ceļu satiksmes negadījums, kā arī, ja velosipēda vai mopēda vadītājs uzbrauc šķērslim un gūst traumu vai nodara materiālus zaudējumus, ir ceļu satiksmes negadījums. Vasaras periodā tie ir diezgan bieži sastopami negadījumu veidi, kas notiek parkos, uz gājēju celiņiem u. tml.

Autors uzskata, ka transportlīdzekļa jēdziens Krimināllikuma izpratnē nepilnīgi aptver visu ceļu satiksmes dalībnieku loku, kuri vada transportlīdzekļus. Tas ļauj ceļu satiksmes negadījumu vaininiekiem izvairīties no atbildības, kas ir kvalificēta pēc Krimināllikuma 260. panta, proti, par ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli.

Par negadījumā cietušo personu uzskata personu, kurai no negadījumā gūtajiem ievainojumiem iestājusies nāve vai kurai sniegta medicīniskā palīdzība. Bojā gājusi persona ir tā, kurai no negadījumā gūtajiem ievainojumiem iestājusies nāve negadījuma vietā vai arī 30 dienu laikā pēc negadījuma [7, 4].

Miesas bojājumu smaguma pakāpi nosaka eksperts, vadoties tikai pēc objektīviem datiem. Tiek izdalītas šādas miesas bojājumu pakāpes:

- maznozīmīgi miesas bojājumi, kas izraisījuši īslaicīgas, maznozīmīgas sekas, bet nav izraisījuši veselības traucējumus vai vispārējo darbspēju zaudējumu [19, 1672];
- viegli miesas bojājumi, kas izraisījuši īslaicīgus veselības traucējumus no 7 dienām līdz 21 dienai, ko nosaka tiesu medicīnas eksperts pēc tiesu medicīnas ekspertīzes veikšanas;
- vidēja smaguma miesas bojājumi, kas nav bīstami dzīvībai un radījuši ilgstošus veselības traucējumus vai darbspēju ievērojamu un paliekošu zaudējumu mazāk nekā vienas trešdaļas apmērā, veselības traucējums ir ilgstošs, ja tas pārsniedz 21 dienu;

- smagi miesas bojājumi, kas bīstami dzīvībai vai bija par iemeslu redzes, dzirdes vai kāda orgāna, vai orgāna funkciju zaudēšanai, gara slimībai vai citam veselības traucējumam, ja tas saistīts ar darbspēju paliekošu zaudēšanu ne mazāk kā vienas trešdaļas apmērā vai radījis grūtniecības pārtraukšanu, vai izpaudies nelabojamā sejas izkēmojumā [17, 1].

Ir gadījumi, kad ceļu satiksmes negadījuma noformēšanas brīdī persona jūtas nosacīti labi un atsakās no medicīniskās palīdzības sniegšanas, taču pēc kāda laika tomēr vēršas slimnīcā vai pie ģimenes ārsta.

Par ceļu satiksmes negadījumiem neuzskata:

- ugunsgrēkus, kas notikuši braucošos transportlīdzekļos, ja to cēlonis nav saistīts ar transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu vai tehniski bojātu transportlīdzekļu ekspluatāciju;
- negadījumus, kas notikuši darba drošības noteikumu neievērošanas dēļ;
- negadījumus, kas radušies dabas stihiju dēļ [7, 4, 5].

Šajos gadījumos policija ziņo par notikušo attiecīgajiem dienestiem, veic patstāvīgi izmeklēšanu vai piedalās tajā, iesaistās sabiedriskās kārtības nodrošināšanā, nepieciešamības gadījumā regulē satiksmi, sniedz palīdzību cietušajiem u. tml.

Ceļu satiksmes negadījumu cēloņu raksturojums

Analizējot ceļu satiksmes notikuma mehānismu pirms negadījuma, tā brīdī un tūlīņ pēc tā, ir svarīgi pēc iespējas pilnīgāk noskaidrot ceļu satiksmes negadījumu cēloņus.

Negadījuma faktors (vai veicinošais faktors) – jebkurš satiksmes un transporta sistēmas elements (t. i., tāds, kas attiecināms uz ceļu un tā labiekārtojumu, transportlīdzekļiem, satiksmi vai tās organizāciju, satiksmes dalībniekiem vai to savstarpējo mijiedarbību), kura klātbūtne identificēta negadījuma procesā. Ja tas būtu citāds vai tā nebūtu, tad negadījums nebūtu noticis [13, 8].

Ceļu satiksmes negadījums ir daudzu apstākļu rezultāts, kuru rada cēloņu un seku kopums. Drošības noteikumu pārkāpumu patieso iemeslu, kuri noveda pie avārijas, noskaidrošana un tiem sekojošie apstākļi ir ne tikai viens no pārkāpuma atklāšanas svarīgākajiem uzdevumiem, bet arī kustības drošības un autotransporta ekspluatācijas nodrošināšanas neatņemama sastāvdaļa.

Tipiskākie apstākļi, kuri sekmē ceļu satiksmes negadījumus, ir:

- trūkumi transportlīdzekļu un gājēju kustības organizēšanā, transportlīdzekļu, ceļu un ielu tehniskā stāvokļa kontrolē;
- pietiekamas uzraudzības trūkums ceļu satiksmē;
- ceļu satiksmes dalībnieku izglītošanas un apmācības trūkumi, nepietiekama ceļu satiksmes kustības noteikumu propagandas veikšana tās dalībniekiem.

Satiksmes negadījumu cēloņi var būt saistīti gan ar transportlīdzekļa tehnisko stāvokli (bremžu sistēmas, stūres iekārtas, atsevišķu detaļu bojājumi), gan ar negadījuma dalībnieku stāvokli un uzvedību (nogurums, alkohola reibuma ietekme, nepareiza situācijas novērtēšana), kā arī ar negaidītu objekta parādīšanos, sliktu ceļa seguma stāvokli vai apzīlbināšanu. Tādējādi visi šie faktori, radot avārijas situāciju, ir arī ceļu satiksmes negadījumu cēloņi [12, 432].

Tāpat ceļu satiksmes negadījumus veicinošie faktori ir cilvēciskais faktors, dabas apstākļi, ceļa seguma un transportlīdzekļa tehniskais stāvoklis.

Visbiežāk ceļu satiksmes negadījumi rodas transportlīdzekļu vadītāju pārkāpuma dēļ:

- transportlīdzekļu vadīšana alkohola reibumā;
- ātruma pārsniegšana;
- apdzīšanas un samainīšanās ar pretī braucošo transportlīdzekli noteikumu pārkāpšana;
- iebraukšana pretējā virziena joslā uz ceļa, kur ceļu satiksme notiek divos virzienos;
- cilvēku un kravu pārvadāšanas noteikumu neievērošana;
- darbam nederīga transportlīdzekļa izmantošana, ja par to zinājis vadītājs;
- braukšanas distances un intervāla neievērošana;
- nepakļaušanās luksofora signālam;
- nepareiza ceļa situācijas novērtēšana [2, 808], šis cēlonis var būt atkarīgs ne tikai no vadītāja īpašībām un viņa pieredzes, bet arī no situācijas sarežģītības, sliktas redzamības, laika deficīta, pieņemot lēmumu, utt.

Ceļu satiksmes noteikumus pārkāpj arī gājēji, un parasti tas izpaužas kā:

- brauktuves šķērsošana ārpus gājēju pārejas vai netālu no braucoša transportlīdzekļa;
- gājēja negaidīta parādīšanās aiz šķēršļa, aiz stāvoša transportlīdzekļa, aiz krūmiem vai cita šķēršļa, kas ierobežo redzamību;
- pārvietošanās pa brauktuves malu vai nomali transportlīdzekļu braukšanas virzienā vai diennakts tumšajā laikā bez labi redzamiem gaismu atstarojošiem elementiem;
- nepakļaušanās luksofora signālam;
- gājēja neparedzēta uzvedība, kuras laikā vadītājs tiek maldināts par gājēja turpmāko rīcību (piemēram, gājējs, kurš acīmredzot nogaida automašīnas caurbraukšanu, pēkšņi skrien pāri ielai);
- pēkšņa iznākšana no neapgaismotas ceļa zonas;
- bērnu spēles uz brauktuves, ietves, gājēju un velosipēdu celiņiem.

Kā jau iepriekš tika minēts, par primāro ceļu satiksmes negadījumu cēloni tiek atzīta sliktā satiksmes dalībnieku uzvedības kultūra, piedaloties ceļu satiksmē, proti, atļautā braukšanas ātruma pārsniegšana, braukšana alkohola reibuma ietekmē vai

narkotisko vielu iespaidā, drošības jostu un aizsargķiveru nelietošana utt. Transportlīdzekļos tiek nodrošināta lielāka aizsardzība pasažieriem, bet gājējiem, velosipēdistiem, mopēdistiem drošība ir daudz mazāka. Transportlīdzeklis, kurš ceļu satiksmē piedalās ar pavisam nelielu braukšanas ātrumu, izraisot sadursmi ar gājēju vai velosipēdistu, arī var radīt nopietnus un pat dzīvībai bīstamus ievainojumus, un tas īpaši attiecas uz bērnu drošību, kuri piedalās ceļu satiksmē. Redzes asums sliktas redzamības apstākļos samazinās, tāpēc grūti ir noteikt tuvojošos transportlīdzekļu attālumu un ātrumu, kā arī vadītājam ir grūtāk ieraudzīt gājējus un velosipēdistus.

Autoceļu tehniskais stāvoklis ir viens no būtiskiem faktoriem, kas var ietekmēt ceļu satiksmes drošības līmeni. Sevišķi tas attiecas uz autoceļu brauktuves stāvokli, kā arī uz tā saucamajiem melnajiem punktiem (tās ir vietas uz autoceļiem, kur visvairāk notiek ceļu satiksmes negadījumi). Ceļa apstākļi ir faktori, kas raksturo brauktuves virsmu ceļa posmā, kur ir noticis ceļu satiksmes negadījums. Ceļa apstākļi ietver:

- ceļa brauktuves segumu;
- virsmas tehnisko stāvokli;
- virsmas stāvokļa atkarību no meteoroloģiskajiem apstākļiem;
- iespējamās noslāņojumus uz brauktuves;
- brauktuves garenkritumu un šķērsprofilu;
- ceļa pagrieziena rādiusu [9, 12].

Kaut gan patlaban ceļu stāvoklis lielākoties ir neapmierinošs, kas potenciāli var izraisīt ceļu satiksmes negadījumus, tomēr smagākie negadījumi notiek uz ceļiem ar labu seguma kvalitāti. Piemēram, uz autoceļa Tīnūži–Koknese, kur bieži notiek autoavārijas, pēdējo divarpus gadu laikā gājuši bojā 14, bet ievainojumus guvuši vairāk nekā 30 cilvēku [30, 1]. Galvenie negadījumu cēloņi uz ceļiem ar labu seguma kvalitāti ir neatbilstošs ātrums, agresīva braukšana un nogurums.

Autors uzskata, ka ceļu satiksmes uzraudzība (speciālās tehnikas izmantošana), ceļu satiksmes negadījumu un citu ceļu satiksmes pārkāpumu noformēšana prasa diezgan nopietnas zināšanas un iemaņas, tāpēc to veikšanai vajadzētu speciāli gatavot policijas darbiniekus satiksmes uzraudzības jomā.

Amatpersonu darbības tiesiskie un praktiskie aspekti ceļu satiksmes negadījumu vietā

Likumpārkāpumi ir kaitīgas un bīstamas darbības vai bezdarbības, kuras tieši apdraud personu intereses, tāpēc jebkura valsts pievērš īpašu uzmanību taisnīguma atjaunošanai pēc minēto darbību vai bezdarbību izdarīšanas. Taisnīguma atjaunošanas process ir sarežģīts un ir atkarīgs no noteiktiem uzdevumiem. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 1. pantā ir noteikts, ka administratīvo pārkāpumu likumdošanas uzdevums ir aizsargāt sabiedrisko iekārtu, īpašumu, pilsoņu sociāli ekonomiskās, politiskās un personiskās tiesības un brīvības, kā arī komersantu, iestāžu un organizāciju

tiesības un likumīgās intereses, noteikto pārvaldes kārtību, valsts un sabiedrisko kārtību, nostiprināt likumību, novērst tiesību pārkāpumus, audzināt pilsoņus likumu precīzas un stingras ievērošanas garā, ieaudzināt viņos cieņas pilnu attieksmi pret citu pilsoņu tiesībām, godu un pašcieņu, pret sadzīves noteikumiem, apzinīgu attieksmi pret saviem pienākumiem un atbildību sabiedrības priekšā.

Tātad no minētā panta būtības izriet, ka administratīvo pārkāpumu procesā taisnīgums var tikt atjaunots, ja ir izpildīti šādi uzdevumi:

- aizsargātas likumiskās intereses;
- novērsts tiesību pārkāpums;
- veikti audzināšanas pasākumi.

Autors uzskata, ka ar šādu regulējumu izpratne par taisnīguma atjaunošanu ir nepamatoti sašaurināta un ir saistīta tikai ar represīvo metožu pielietošanu. Mūsdienu izpratne par taisnīguma atjaunošanu ir daudz plašāka un galvenokārt ir saistīta ar cietušā interesēm, turklāt taisnīgums arī ietver samērīgumu un objektivitāti. Lai novērstu minētās nepilnības, šobrīd aktīvi tiek veikts darbs, lai nomainītu novecojošo regulējumu. Ministru kabinets ir izskatījis un ir iesniedzis izskatīšanai Saeimā "Administratīvo pārkāpumu procesa likumu" [1, 1]. Likumprojekta 1. pantā ir paredzēts, ka likuma mērķis ir aizsargāt pastāvošo tiesisko iekārtu, tai skaitā sabiedrības tiesiskās intereses, noteikto pārvaldes kārtību, sabiedrisko kārtību, kā arī nodrošināt efektīvu administratīvo pārkāpumu procesu, īstenojot noteikto sodu piemērošanu bez neattaisnotas iejaukšanās personas pamattiesībās, un panākt tiesisko attiecību taisnīgu noregulēšanu.

Jauna normatīvā akta nepieciešamība arī tika noteikta ar to, ka gan Eiropas Cilvēktiesību tiesā, gan Satversmes tiesā tika atzīts, ka administratīvo pārkāpumu lietās privātpersonai ir tiesības uz tādām pašām procesuālajām garantijām lietas izskatīšanā kā kriminālprocesā, jo administratīvajam sodam ir krimināltiesisks raksturs. Tas nozīmē, ka administratīvā pārkāpuma lietas pēc savas būtības un soda rakstura atbilstoši iepriekš minētajām atziņām ir vērtējamas kā "mazās krimināllietas" [29, 4]. Minētā standarta pielietošana nosaka: izskatot administratīvā pārkāpuma lietvedības, ir pieļaujams izmantot kriminālprocesuālos principus.

Ceļu satiksmes negadījuma vieta ir likumpārkāpuma vieta, tāpēc atbilstoši normatīvajiem aktiem Valsts policijas amatpersonai ir jāveic visas iespējamās darbības, lai fiksētu pierādījumus. Pierādījumi procesuālajā izpratnē ir ziņas par kaut kādiem lietas faktiem, kas iegūtas ar pierādīšanas palīdzību.

Pierādījumus mēdz klasificēt kā:

- argumentus vai faktus, kas apstiprina kaut ko;
- slēdzienu sistēmu, ar kuru palīdzību tiek iegūts jauns spriedums [10, 81].

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 243. panta 1. daļā ir noteikts, ka pierādījumi administratīvā pārkāpuma lietā ir jebkuras šajā kodeksā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus administratīvā pārkāpuma lietvedībā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto, lai pierādītu administratīvā pārkāpuma esamību vai neesamību un noskaidrotu citus apstākļus, kam ir nozīme lietas pareizā izlemšanā.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā iekļautais pierādīšanas procesa definējums ļauj atzīt, ka likumdevējs pierādīšanas procesu ir attiecinājis uz procesuāli svarīgu apgalvojumu pamatošanu, tādējādi nošķirot to no izzinošā procesa: “Tādējādi likumdevējs ir atbalstījis vienu no teorijā izteiktajiem uzskatiem attiecībā uz jēdzienu “pierādīšana” un “izzināšana” izpratni un savstarpējo saistību” [26, 113].

Pierādīšana ir amatpersonas darbība administratīvā pārkāpuma procesā, kas izpaužas kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatošana, izmantojot pierādījumus. Tas nozīmē, ka pierādīšanas un pierādījumu jēdzieni administratīvo pārkāpumu tiesībās ir cieši saistīti, turklāt ar pierādījumiem un pierādīšanu saistās visvairāk problēmu administratīvo pārkāpumu izskatīšanas gaitā.

Pierādīšanas procesā izmanto pierādīšanas līdzekļus. Pierādīšanas līdzekļi ir dokumenti, materiāli vai citā veidā nostiprinātas ziņas par faktiem. Ar pierādīšanas līdzekļiem tiek pierādīta personas vaina. Atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 2431. pantam ir šādi pierādīšanas līdzekļi:

- pie administratīvās atbildības sauktās personas paskaidrojumi;
- personu liecības;
- eksperta atzinums;
- kompetentās institūcijas atzinums;
- dokuments rakstveidā vai citā formā, kas satur ziņas par faktiem;
- elektroniskie pierādījumi;
- procesuālajās darbībās rakstveidā vai citā veidā nostiprinātās ziņas par faktiem;
- lietiskie pierādījumi.

Tiek atzīts, ka pratināšana vai aptaujāšana ir vissvarīgākā darba daļa administratīvo pārkāpumu izskatīšanas procesā. Liecinieku, cietušo un citu personu liecības joprojām ir kvantitatīvi visizplatītākais un kvalitatīvi vissvarīgākais pierādījumu avots visās administratīvo pārkāpumu lietās. Liecības var iegūt tikai personu nopratināšanas vai aptaujāšanas laikā. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss nenosaka īpašos noteikumus minēto procesuālo darbību veikšanai. Vienlaikus prakse rāda, ka tieši šīs darbības laikā pieļauj visvairāk kļūdu un pārkāpumu, tāpēc liecības ir nepilnīgas vai neatbilst patiesībai, tādējādi nenodrošinot iespēju administratīvo pārkāpumu atklāt vai pat izraisot nevainīgu cilvēku sodīšanu. Šādu situāciju nosaka tas, ka:

- liecības, salīdzinot ar citiem materiāli fiksētiem pierādījumu avotiem (pēdas, lietiskie pierādījumi, ekspertu atzinumi u. tml.), ir relatīvi nenoturīgākas, jo lietas izskatīšanas procesā tās ne vienmēr noskaidrojamu iemeslu dēļ bieži mainās, tādēļ katrā lietā jācenšas maksimāli paaugstināt citu materiāli fiksēto pierādījumu avotu īpatsvaru;
- aptaujāšanas lielā izplatība un tas, ka šo darbību daudziem citiem policijas darbiniekiem ikdienā jāizdara vairākkārt, izraisa viņos pieraduma sindromu, respektīvi – pārvērš to par rutīnu, kurai it kā nav nedz īpaši jāgatavojas, nedz arī jālieto īpaši taktiski individuāli paņēmieni [11, 63].

Aptaujāšana ir darbība, kurā policijas darbinieks oficiāli sarunājas ar personu, kas eventuāli zina informāciju par lietai nozīmīgiem faktiem, lai personīgi uztvertu to un, fiksējot likumā paredzētajā formā [16, 155], pārvērstu par pierādījumiem. Tādējādi tiek uzskatīts, ka:

- aptaujāšanas objekts ir ikviena persona, ja vien viņai var būt zināma lietā nozīmīga informācija;
- aptaujāšana ir oficiāla saruna, pratināmajam ir jāzina, ka viņu pratina, kas un kādā lietā;
- aptaujāšanas mērķis ir personīgi uztvert pratināmajam sniegto informāciju un pārvērst to par pierādījumu lietā;
- aptaujāšanas laikā uzminātā informācija tiek fiksēta protokolā vai dienesta ziņojumā.

Praksē ir zināmi gadījumi, kad lietā nav liecinieku paskaidrojumu vai citu pierādījumu, bet ir tikai Valsts policijas darbinieku paskaidrojumi vai ziņojumi un pie administratīvās atbildības sauktās personas paskaidrojumi. Minētajos gadījumos tiesu praksē tiek atzīts: ja "nav konstatēti fakti, kas apliecinātu to, ka policijas darbinieks tieši vai netieši, kaut kādu personīgu motīvu vadīts, būtu personīgi ieinteresēts lietas iznākumā, kā arī, ja nav konstatēti nekādi apstākļi, kas liktu apšaubīt policijas darbinieka objektivitāti" [23, 3.4.], tad tiesa lielāku ticamību piešķir policijas darbinieku ziņojumiem. Minētais apgalvojums tiek pamatots arī ar to, ka Valsts policijas darbinieks ir amatpersona, tādējādi, pildot dienesta pienākumus, Valsts policijas amatpersona darbojas nevis personīgu motīvu vadīta, bet pamatojoties uz likumā noteiktajām pilnvarām.

Pēdējā laikā, izskatot administratīvo pārkāpumu lietas, biežāk kā pierādīšanas līdzekli izmanto elektroniskos pierādījumus. Elektroniskie pierādījumi ir procesuālo tiesību normu noteiktā kārtībā iegūta informācija un dati, kuriem ir nozīme lietā un kuri tiek apstrādāti, uzglabāti un / vai pārraidīti ar programmatiski vadāmām tehniskām iekārtām [27, 19]. Elektroniskie pierādījumi ir dokumenti, kuri ir parakstīti ar drošu elektronisko parakstu, personu korespondence, kura tiek sūtīta/ saņemta ar tehniskajām iekārtām (e-pasts, izziņas), telefonsarunu ieraksti utt. Elektroniskos dokumentus var izmantot kā pierādīšanas līdzekli, ja tas tiek sagatavots Elektronisko dokumentu likumā noteiktajā kārtībā.

Par elektroniskajiem pierādījumiem var uzskatīt arī videoierakstus. Tos kā pierādījumus var izmantot tikai gadījumos, kad tie ir iegūti normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Izskatot ceļu satiksmes negadījumus, dažreiz privātpersonas kā pierādījumus iesniedz video reģistratora ierakstus. Privātpersonu tiesības veikt videonovērošanu ir būtiski ierobežotas. Privātpersonas ir tiesīgas veikt videonovērošanu un uzkrāt minēto informāciju tikai tajos gadījumos, kad tiek ievērotas Fizisko personu datu aizsardzības likuma prasības. Ja privātpersona iesniedz videoierakstu, kas ir iegūts ar normatīvo aktu pārkāpumiem, tad to nedrīkst uzskatīt par pierādījumu. Privātpersona ir tiesīga veikt citu personu videonovērošanu ar personu piekrišanu vai, kad ir saņemta licence videonovērošanas veikšanai, vai gadījumos, kad tiek fiksēts likumpārkāpums. Tātad,

pirms fiksēt viedo reģistratora ierakstus, ir obligāti jāpārbauda, vai privātpersona to bija veikusi likumīgi.

Ceļu satiksmes negadījumu vietās Valsts policijas amatpersonas arī var pielietot tehniskos līdzekļus, piemēram, foto un video kameras, portatīvas ierīces alkohola reibuma pārbaudei un citas. Tehnisko līdzekļu pielietošanu fiksē procesuālajos dokumentos. Uzsāktās lietvedības ietvaros tehnisko līdzekļu pielietošanu parasti fiksē dokumentos, kuros atspoguļo procesuālo darbību gaitu un rezultātus, t. i., protokolos. Protokola noformēšanas laikā tā ievaddaļā norāda tehniskos līdzekļus, kuri tika izmantoti pierādījumu fiksēšanas laikā. Savukārt aprakstošajā daļā norāda tehnisko līdzekļu pielietošanas rezultātus. Aprakstošajā daļā ir jāfiksē pārbaudes norise un fakti, bet ne secinājumi vai pieņēmumi. Aprakstam ir jābūt pilnīgam, bet ne izplūdušam. Ir jāapraksta viss, kas attiecas uz konkrēto lietu un tās apstākļiem. Valodai jābūt skaidrai. Protokols jāpie raksta gramatiski un stilistiski pareizi. Tas jāveido loģiski pareizi. Taču tajā pašā laikā jāatspoguļo tā specifiskās nianšes, kuras raksturo domāšanas veidu vai parādību un situāciju izpratni. Valsts policijas amatpersonas tehnisko līdzekļu pielietošanu apraksta speciālajā ceļu satiksmes negadījuma noformēšanas protokolā.

Praksē ir zināmi gadījumi, kad pierādījumi, kuri tikuši fiksēti ar tehniskajiem līdzekļiem, ir atzīti par nepieļaujamiem. Piemēram, vērtējot tehniskā līdzekļa rādījumu, kas iegūts ar Ministru kabineta noteiktajā kārtībā neverificētu tehnisko līdzekli, tika atzīts: ja konkrētais tehniskais līdzeklis nav verificēts Ministru kabineta noteiktajā termiņā un tāpēc ir atzīstams par neverificētu, varētu uzskatīt, ka tā mērījumi nav precīzi un ticami, līdz ar to nav arī pieļaujami kā pierādījums. Tomēr, ja pārkāpumu apliecina arī citi pierādījumi, turklāt tehniskā līdzekļa pēctermiņa verificēšanā atzīts, ka aparāts joprojām ir tehniski derīgs un precīzs, un nav objektīvi konstatējams, ka pārbaudes veikšanas brīdī tehniskais līdzeklis būtu bijis tehniski nederīgs, tad tehniskā līdzekļa rādījumus var neizslēgt no pierādījumu loka (proti, var atzīt tos par pieļaujamu pierādījumu) [22, 1].

Ne tikai tehniskajiem līdzekļiem ir jāatbilst noteiktajām prasībām, bet arī tās lietotājam jābūt apveltītam ar noteiktām zināšanām un prasmēm. Ārējos normatīvajos aktos nav noteikta prasība, ka Valsts policijas amatpersonai darbam ar tehniskajiem līdzekļiem ir jābūt īpašam sertifikātam vai licencei. Tomēr Valsts policijas amatpersonai, kura ir pilnvarota pielietot tehniskos līdzekļus, ir jābūt likumā noteiktām kompetencēm un prasmēm, kas nepieciešamas darbam Valsts policijas amatpersonas amatā, tostarp prasmei rīkoties ar tehniskajiem līdzekļiem. Valsts policijas amatpersonai ir jānokārto ieskaite par tehnisko līdzekļu lietošanas kārtību [24, 120].

Viens no pierādīšanas līdzekļiem ir administratīvo pārkāpumu protokols, bet kā pierādīšanas subjektu administratīvo pārkāpuma protokolu nevar izmantot kā vienīgo pierādījumu, jo protokolā tiek atspoguļota tikai tāda informācija, kas ir nepieciešama, lai izteiktu pieņēmumu, ka persona ir izdarījusi pārkāpumu. Juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka administratīvo pārkāpumu protokols pēc būtības ir dokuments, ar kuru tiek celta apsūdzība pret noteiktu personu. Pieņēmumu par to, ka visticamāk likumpārkāpumu ir

izdarījusi noteikta persona, var izteikt tikai uz pierādījumu kopuma, tāpēc administratīvā pārkāpuma protokolu var sastādīt tikai tad, kad tiek konstatēti citi pierādījumi.

Administratīvā pārkāpuma protokolā ir jānorāda tiesību norma, kurā tiek paredzēta atbildība par noteiktu pārkāpumu. Tiek pieņemts, ka norāda gan tiesību normu, gan noteiktu pantu. Savukārt tiesu praksē tiek atzīts, ka administratīvā pārkāpuma protokolā pieļaujams norādīt tikai tiesību normu, kas paredz atbildību par šo pārkāpumu, bet pārkāptās tiesību normas noskaidrot vēlāk, pamatojoties uz administratīvā pārkāpuma protokolā ietvertajām ziņām par pārkāpuma būtību [20, 1]. Turklāt kļūdaini vai nepareizi norādītās tiesību normas protokolā par administratīvo pārkāpumu nevar būt par pamatu vēlāk pieņemtā lēmuma administratīvā pārkāpuma lietā atcelšanai, pat, ja attiecībā uz šīm normām izdarīti neatrunāti labojumi, jo pārkāptās tiesību normas vērtējamas lēmuma pieņemšanas brīdī atbilstoši visiem lietā noskaidrotajiem apstākļiem un savāktajiem pierādījumiem [22, 7]. Bet lēmumā par personas saukšanu pie administratīvās atbildības obligāti ir jāatrunā visi būtiskie labojumi, kuri tika izdarīti procesuālajos dokumentos.

Aprakstam administratīvā pārkāpuma protokolā jābūt tādām, lai pie atbildības saucamā persona varētu zināt ne tikai to, pēc kāda Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa panta viņa tiek saukta pie atbildības, bet arī to, kādas konkrēti un kādos apstākļos izdarītas darbības, kas veido pārkāpuma objektīvo pusi, amatpersona atzinusi par pierādītām, sastādot protokolu. Pārkāpuma aprakstam ir jābūt tādām, kas pilnībā ļauj izprast tā būtību, nemeklējot papildu izskaidrojumus lietas materiālos [18, 8]. Tiesu praksē ir zināmi gadījumi, kad, nepilnīgi atspoguļojot apsūdzību pret ceļu satiksmes negadījuma izraisītāju administratīvā pārkāpuma protokolā, personas tika nepamatoti attaisnotas.

Ceļu satiksmes negadījuma vietā Valsts policijas amatpersona arī ir tiesīga pielietot pasākumus administratīvo pārkāpumu lietu lietvedības nodrošināšanai, proti, administratīvā aizturēšana, ceļu satiksmes negadījuma vietas apskate un priekšmetu izņemšana, kā arī atstādināšana no transportlīdzekļu vadīšanas, ja tiek konstatēts, ka transportlīdzeklis tika vadīts reibuma stāvoklī.

Iespējama situācija, kad pierādījums ir iegūts ar tiesiskām metodēm, tomēr tā iegūšanā ir pieļautas procesuālas kļūdas. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss šādu situāciju neregulē. Tādā gadījumā tiesa atzinusi, ka ir jāvērtē attiecīgo pierādījumu ticamība. Proti, ziņas, kas iegūtas ar tiesiskām metodēm, bet pieļaujot procesuālus pārkāpumus, ir izmantojamas pierādīšanā, ja pārkāpums nav ietekmējis šo ziņu ticamību vai šo ziņu ticamību apstiprina citas lietā iegūtās ziņas [24, 43].

Izpētot tiesā atceltos lēmumus ceļu satiksmes negadījuma lietās un iepazīstoties ar iesniegtajām sūdzībām policijā, autors konstatēja šādas procesuālas kļūdas, kuras ietekmē lietas iznākumu un galīgā lēmuma saturu:

- protokolos un paskaidrojumos iekļautā informācija ir objektīvi nesalasāma;
- administratīvā pārkāpuma protokolā netika norādīta kodeksa panta daļa, uz kuras pamata iestāde paredzēja personu saukt pie administratīvās atbildības;

- protokolā nav norādīta konkrēta protokola sastādīšanas vieta (ir norādīta iela, bet nav mājas numura);
- nepilnīgi norādīts iestādes un amata nosaukums;
- administratīvā pārkāpuma protokolā kļūdaini norādīts lietas izskatīšanas termiņš;
- policijas darbinieka ziņojumi ir novēloti sastādīti (tiem ir mazāka ticamība);
- nav norādes uz lietas izskatīšanas laiku un vietu (nav izrakstīta pavēste, nav veikts atbilstošs ieraksts administratīvā pārkāpuma protokolā), kas liedz personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, tiesības uz piedalīšanos lietas izskatīšanā;
- nav veikti aktīvi liecinieku noteikšanas un fiksēšanas pasākumi negadījuma vietā, aculiecinieki, tāpat arī cietušie, kuru veselības stāvoklis ļauj sniegt liecību, gandrīz nekad nav aptaujāti notikuma vietā;
- mērījumu veikšanai izmantota neverificēta mērierīce (mērlente, portatīvā ierīce alkohola koncentrācijas noteikšanai);
- mērierīces uzsildīšanas laika prasību neievērošana saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr. 977 "Prasības mēraparātiem, ar kuriem nosaka alkohola koncentrāciju personas izelpotajā gaisā" 17. punktu;
- mērījumu veikšana notikuma vietā nav secīga, piesaiste nav pareiza, tā neļauj rekonstruēt ceļu satiksmes negadījuma vietas apstākļus;
- veicot alkohola koncentrāciju izelpotajā gaisā nav ievērots 15–20 minūšu intervāls;
- ārstniecības iestādē netiek iesniegts policijas darbinieka nosūtījums medicīniskās pārbaudes veikšanai;
- netiek sastādīts Ministru kabineta noteikumu Nr. 15 8. punktā minētais protokols par personas atteikšanos no pārbaudes alkohola koncentrācijas noteikšanai izelpotajā gaisā un nogādāšanas ārstniecības iestādē;
- nogādāšanas medicīniskā iestādē divu stundu laika termiņa neievērošana;
- nav veikts ieraksts protokolā par personas atteikšanos to parakstīt, kā arī nav pievienots amatpersonas ziņojums vai personas paskaidrojums par neparakstīšanas iemesliem; kaut arī protokola neparakstīšana neietekmē protokola spēkā esamību, tādā veidā persona bieži vien parāda savu negatīvo attieksmi pret protokola sastādīšanu;
- tiek pārkāpta policijas darbinieka ziņojuma pievienošana lietas materiāliem, kad tiek apšaubīts ziņojuma sastādīšanas laiks, jo ieraksts par tā pievienošanu ir protokola oriģinālā, bet kopijā, kas atdota vadītājam, tā nav;
- netiek atrunāti protokolā veiktie labojumi;
- fotografēšana netiek veikta no visiem rakursiem, liedzot saskatīt ceļu satiksmes negadījumu pilnībā;
- shēmā nav norādīta sadursmes vieta, ko uzrāda negadījuma dalībnieki; dažreiz shēmā nav norādīti transportlīdzekļu, gājēju u. tml. kustību virzieni; shēmas

zīmējumu sastādīšanā nav ievērots mērogs, kas traucē shēmas vizuālu uztveri un kalpo par nesaprašanās iemeslu ar negadījuma dalībniekiem; shēma sastādīta neklātienē;

- nevērība atsevišķu aiļu aizpildīšanā apskates protokolā (piemēram, laika apstākļi, bremzēšanas pēdas, pasažieru skaits);
- personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības un kura neprot valodu, kurā notiek lietvedība, netiek nodrošinātas tiesības lietot tai saprotamu valodu, kā arī izmantot tulka pakalpojumus.

Pareizi fiksējot un noformējot pierādījumus, amatpersona, tajā skaitā Valsts policijas amatpersona, nodrošina pareizu un objektīvu administratīvā pārkāpuma lietvedības izskatīšanu. Diemžēl ne visas Valsts policijas amatpersonas rīkojas pareizi pierādījumu iegūšanas laikā, kas dažreiz noved līdz tam, ka personas izvairās no sodiem tādējādi, rezultātā netiek nodrošināts viens no svarīgākajiem principiem – soda neizbēgamības princips.

Nodaļas noslēgumā darba autors vēlas norādīt, ka, fiksējot pierādījumus, ir obligāti jāpārbauda to pietiekamība. Ar pierādījumu pietiekamību jāsaprot iesniegtie pierādījumi, kas rada amatpersonai šaubīgu pārliecību par faktisko apstākļu esamību vai neesamību. Tādējādi pierādījumu pietiekamību nosaka nevis to skaits, forma, saturs vai citas pazīmes, bet gan tiesas pārliecība. Pierādījumi nav pietiekami, ja tie ir pretrunīgi, jo tādējādi tie nevar radīt pareizu, objektīvajai realitātei atbilstošu priekšstatu par faktiskajiem apstākļiem [3, 309]. Pierādījumi nav pietiekami arī tad, ja faktisko apstākļu pierādīšanai nav izvēlēti likumā noteiktie pierādīšanas līdzekļi. Pierādījumu pietiek tikai tad, kad tiek pierādīta likumpārkāpuma objektīvā puse vai tiek pierādīti obligāti likumpārkāpuma pierādāmie apstākļi.

Secinājumi un ierosinājumi

1. Darba autors ir novērojis, ka ne visas Valsts policijas amatpersonas ir spējīgas pielietot pareizus taktiskos paņēmienus ceļu satiksmes negadījuma vietās. Līdz ar to netiek atrasti un fiksēti svarīgi pierādījumi. Turklāt atšķirībā no ceļu satiksmes negadījumiem, kuru izmeklēšanā ir iesaistītas Kriminālpolicijas amatpersonas, Kārtības policijas inspektori, proti, Satiksmes uzraudzības struktūrvienību amatpersonas, pilnvērtīgi nepielieto kriminālistikas taktikas paņēmienus, jo tiek uzskatīts, ka administratīvā pārkāpuma izskatīšanai nav nepieciešams tik liels pierādījumu apjoms, kas ir jāfiksē kriminālprocesa ietvaros. Darba autors uzskata, ka šāds pieņēmums ir maldinošs un neatbilst principam, ka administratīvā pārkāpuma lietas ir jāizskata atbilstoši kriminālprocešuālajiem principiem.
2. Ceļu satiksmes negadījuma vietas apskate ir viens no svarīgākajiem izmeklēšanas posmiem. Apskates rezultāti vairumā gadījumu dod iespēju izveidot vairākas negadījuma rašanās versijas, kuru kvalitatīva izvērtēšana un izpēte

- ļauj noteikt patiesos notikuma cēloņus. Vēlams modernizēt pārējo tehnisko bāzi notikuma vietas apskates veikšanai, nodrošinot norīkojumus ar lāzera attālumu mērītājiem, krāsu aerosoliem u. c. mūsdienu zinātnes un tehnikas sasniegumiem, kas dotu iespēju ātrāk atjaunot kustību, iekonomētu laiku un uzlabotu apskates veikšanas kvalitāti.
3. Ceļu satiksmes negadījuma noformēšanas apmācībai ir būtu jāpievērš lielāka uzmanība. Svarīgi ir pastāvīgi uzturēt un paaugstināt darbinieku profesionālās zināšanas šajā jautājumā, lai nodrošinātu taisnīga lēmuma pieņemšanu, samazinātu apstrīdēto lēmumu skaitu, auto tehniskās ekspertīzes nozīmēšanas nepieciešamību. Normatīvo aktu apjoms, kurā jāorientējas policistam, ir iespaidīgs, tādēļ, lai panāktu kvalitatīvu policijas darbību negadījuma vietā, ir jānodrošina regulāras mācības šajos jautājumos. Tas ļaus uzlabot un nostiprināt zināšanas, dalīties pieredzē, izrunāt nestandarta gadījumus, aktualizēt problēmas.
 4. Autors uzskata, ka ceļu satiksmes uzraudzība, t. sk. speciālās tehnikas izmantošana, ceļu satiksmes negadījumu un citu ceļu satiksmes pārkāpumu noformēšana prasa diezgan nopietnas zināšanas un iemaņas, tāpēc to veikšanai vajadzētu speciāli gatavot policijas darbiniekus satiksmes uzraudzības jomā. Iecirkņu inspektoriem satiksmes uzraudzības jomā vajadzētu uzticēt preventīvos pasākumus (pārrunas, piedalīšanās kopīgajos reidos, satiksmes uzraudzība postenī pie izglītības iestādēm u. tml.) un sīko pārkāpumu formēšanu.
 5. Ceļu satiksmes negadījumu noformēšanas kvalitāti noteikti uzlabotu skaidri noteikti kritēriji mērījumu veikšanā un shēmas zīmēšanā, paskaidrojumu pieņemšanā, kurus, līdzīgi kā fotografēšanas gadījumā, varētu izstrādāt metodisko norādījumu formā. Metodiskajos norādījumos būtu formulēts, kam tieši un kādā veidā ir jābūt attēlotam shēmā, kādā veidā ir jāpieņem paskaidrojums un kādai informācijai tajā jābūt iekļautai, kādos gadījumos policijas darbiniekam pašam jā sastāda paskaidrojums (dienesta ziņojums). Tajos būtu jānostiprina shēmas skices oficiāls statuss, izveidojot vienotu skices veidlapu, un jāatrunā iespēja sastādīt shēmu neklātienē, ja ir sastādīta un parakstīta shēmas skice.
 6. Precīzs, kvalitatīvs darbs notikuma vietā noteikti samazinātu materiālu skaitu ar neskaidrām un divdomīgām situācijām, līdz ar to arī samazinātu ceļu satiksmes negadījuma izpētei nepieciešamo laiku un attiecīgi arī ekspertīžu, t. s. auto tehnisko ekspertīžu, skaitu. Eksperts, pamatojoties uz iesniegtajiem sākumdatiem, iespēju robežās vairāk vai mazāk precīzu aprēķinu vai datormodelēšanas ceļā nosaka negadījuma norises mehānismu. Ir gadījumi, kad eksperti nespēj sniegt atbildes uz uzdotajiem jautājumiem pamatdatu trūkuma dēļ. Tādējādi, iesniegto sākumdatu precizitāte un pilnīgums iespaido auto

tehniskās ekspertīzes iespējas un lietderību lietas izlemšanā. Apskates laikā bieži vien netiek fiksētas sīkas detaļas (stikla lauskas, nenoskaidrota šķidrums pilieni, neizskaidrojamas izcelsmes bremzēšanas pēdas blakus notikuma vietai u. c.), kuras inspektors savas nezināšanas dēļ var uzskatīt par nebūtiskām un nepiederīgām konkrētajam negadījumam, taču tā izmeklēšanas procesā tās var spēlēt pat ļoti nozīmīgu un izšķirošu lomu.

Road Traffic Accidents and Specific Character of Proving It

Abstract

Road accidents occur in a very short space of time (in fractions of a second), often without witnesses, for that reason the adjudication / proceeding of the accident is extremely difficult. In order to perform high quality and efficient adjudication of the matter, the officials dealing with the adjudication need to have knowledge of methodology and tactical techniques of investigation of such matters. It is also very important that the road traffic accident should be properly and qualitatively registered and drawn up; some officials when drawing up road traffic accidents commit substantial mistakes, which later may affect making a fair decision.

Ensuring proper recording and drawing up of evidences, an official, including officials of the State Police, shall ensure proper and impartial adjudication of administrative violation. Unfortunately, not all officials of the State Police act properly during the time of taking evidence; consequently, guilty persons sometimes avoid penalties. As a result, one of the most important principles, i. e. the principle of inevitability of punishment is not ensured.

Keywords: road traffic, accident, evidences / proofs, drawing up, professional education.

Literatūra

1. Administratīvo pārkāpumu procesa likums Saeimas Prezidijam, Rīgā 29.09.2016. Nr. 111.9/3-84-12/16. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/3440BD-52D3E51A41C225803E0020E94A?OpenDocument> [sk. 03.11.2016.].
2. Averjanov, T. V. *Kriminalistika: uchebnik*. 4-e izd. Moskva: Norma INFRA-M, 2016. (Аверьянов, Т. В. *Криминалистика: учебник*. 4-е изд. Москва: Норма ИНФРА-М, 2016, с. 807–816.)
3. Bārdiņš, G. *Pierādījumi. Administratīvais process tiesā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 309. lpp.

4. Bērtule, A. *Latvijā trešais lielākais autoavārijās bojāgājušo skaits ES*. Iegūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/latvija-tresais-lielakais-autoavarijas-bojagajuso-skaits-es.a175668/> [sk. 01.11.2016.].
5. Ceļu satiksmes likums. Pieņemts 01.10.1997., stājās spēkā 04.11.1997., ar grozījumiem. *Latvijas Vēstnesis*. 274/276 (989/991), 21.10.1997., 1. p., 4. p. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=45467> [sk. 03.11.2016.].
6. Ceļu satiksmes negadījumi statistiskajos reģionos. Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. Iegūts no: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/transp/transp__ikgad__transp/TR0330.px/table/tableViewLayout2/?rxid=ce8aac91-f2b0-4f13-a25d-29f57b1468fb [sk. 12.07.2016.].
7. Ceļu satiksmes negadījumu, tajos cietušo un bojā gājušo personu reģistrācijas un uzskaites noteikumi. Ministru kabineta noteikumi Nr. 75. Pieņemti 26.01.2010., stājās spēkā 30.01.2010. *Latvijas Vēstnesis*. 29.01.2010., Nr. 16, 4., 5. punkts. Iegūts no: <http://likumi.lv/ta/id/204327-celu-satiksmes-negadijumu-tajos-cietuso-un-boja-gajuso-personu-registracijas-un-uzskaites-noteikumi> [sk. 04.11.2016.].
8. Ceļu satiksmes noteikumi. Ministru kabineta noteikumi Nr. 279. Pieņemti 02.06.2015., stājās spēkā 01.01.2016. *Latvijas Vēstnesis*. 122 (5440), 27.06.2015. Iegūts no: <http://likumi.lv/ta/id/274865-celu-satiksmes-noteikumi> [sk. 04.11.2016.].
9. Frīdmane, N. *Uzbraukums gājējam*. Rīga: LPA, 1996, 12. lpp.
10. Jakubaņecs, V. *Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1999, 81. lpp.
11. Kavalieris, A. *Kriminālistika. Kriminālistiskā taktika*. Rīga: LPA, 2002, 63. lpp.
12. Kavalieris, A. u. c. *Kriminālistiskā metodika*. Mācību grāmata. 3. daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Rīga: "P&Ko", 2005, 428. lpp.
13. Konovalovs, J. *Transporta negadījumu izmeklēšana*. Rīga: LPA, 1996, 8. lpp.
14. Krylov, I. F. et al. *Rassledovanie prectupnykh narushenii pravil bezopasnosti dorozhnogo dvizheniia. Kriminālistika: uchebnik*. Leningrad: LU, 1976. (Крылов, И. Ф. и др. Расследование преступных нарушений правил безопасности дорожного движения. Криминалистика: учебник. Ленинград: ЛУ, 1976, с. 546–566.)
15. Krimināllikums. Pieņemts 17.06.1998., stājās spēkā 01.04.1999., ar grozījumiem. *Latvijas Vēstnesis*. 08.07.1997., Nr. 199/200, 261. p. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966#position=74693> [sk. 03.11.2016.].
16. Kriminālprocesa likums. Pieņemts 21.04.2005., stājās spēkā 01.10.2005., ar grozījumiem. *Latvijas Vēstnesis*. 74 (3232), 11.05.2005., 155. p. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820> [sk. 05.11.2016.].
17. Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai, veicot medicīnisko ekspertīzi. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību. Pieņemts 15.10.1998. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 331/332, 04.11.1998. Stājās spēkā 05.11.1998., ar grozījumiem. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=50539> [sk. 02.11.2016.].
18. Latgales Apgabaltiesas 30.09.2013. spriedums Lietā Nr. 142260112 [8]. Iegūts no: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 12.07.2016.].
19. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Pieņemts 07.12.1984. *Zinotājs*. 51, 20.12.1984. Stājās spēkā 01.07.1985., ar grozījumiem. 167.2 pants. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=89648> [sk. 02.11.2016.].
20. Latvijas Republikas Administratīvās apgabaltiesas 04.12.07. spriedums Lietā Nr. A42398906. Iegūts no: https://www.tiesas.lv/files/AL/12_2007/04_12_2007/AL_0412_apg_AA43-0970-07_13.pdf [sk. 12.07.2016.].

21. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 05.11.07. spriedums Lietā Nr. SKA-317/2007. Iegūts no: https://www.tiesas.lv/files/al/11_2007/05_11_2007/al_0511_at_ska-0317-07.pdf [sk. 12.07.2016.].
22. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 08.11.08. spriedums Lietā Nr. A4255530. Iegūts no: www.at.gov.lv [sk. 12.07.2016.].
23. Latvijas Republikas Rīgas tiesas 28.02.13. spriedums Lietā Nr. 1422152911 [3.4]. Iegūts no: https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Febru%C4%81ris/28.02.2013/AL_2802_raj_A-00080-13_15.pdf [sk. 12.07.2016.].
24. Litvins, G. *Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē*. 120. lpp. Iegūts no: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/2011/Gātis%20Litvins_Administratīva%20parkapuma%20lietvediba%20celu%20satiksme.pdf [sk. 12.07.2016.].
25. Litvins, G., Aperāne, K. *Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē*. Jelgava: Nordik, 2010, 43. lpp.
26. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010. 113 lpp.
27. Miķelsons, U. *Elektroniskie pierādījumi*. 19. lpp. Iegūts no: http://www.eksperts.gold.lv/Elektroniskie_pieradijumi.pdf [sk. 12.07.2016.].
28. Par Ceļu satiksmes drošības plānu 2014.–2016. gadam. Ministru kabineta 2014. gada 18. februāra rīkojums Nr. 72. *Latvijas Vēstnesis*. 37 (5097), 20.02.2014. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=264508> [sk. 01.11.2026.].
29. Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 286.¹⁴ panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam. Satversmes tiesas spriedums. Pieņemts 07.10.2010., stājās spēkā 12.10.2010. *Latvijas Vēstnesis*. 161 (4353), 4. p., 12.10.2010. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=219364> [sk. 05.11.2016.].
30. Uz ceļa Tinūži–Koknese pēdējo divarpus gadu laikā gājuši bojā 14 cilvēki. Iegūts no: <http://www.diena.lv/latvija/zinas/uz-cela-tinuzi-koknese-pedejo-divarpus-gadu-laika-gajusi-boja-14-cilveki-14137896> [sk. 12.07.2016.].

Position of the European Court on the Implementation of Decisions by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force

Vladimir Jilkine

Law Office Kari Korhonen, Helsinki, Finland

info@lawcenter.fi

Abstract

The article deals with the legal meaning and position of the European Convention and the decisions of the European Court of Human Rights on the implementation of decisions by national courts which are in legal force. Case-law of the Republic of Latvia Supreme Court and Supreme Court of the Republic of Finland shows that the European Convention refers to important legal instruments which must be taken into account when deciding on the case. Judicature of the Republic of Latvia Supreme Court shows that the European Convention refers to important legal instruments which must be taken into account when deciding on the case. When considering claims for cancellation of in force decisions on the basis of the ECHR Resolution on the recognition of a violation by Finland of articles of the Convention, the Court refers to numerous decisions of the European Court of affecting the interests of Finland and the other member states of the Convention, details examining and comparing the circumstances of each case. At the same time the final basis for a decision is based on the National Constitution of the Republic of Finland and Procedure.

Keywords: international law, European Convention of Human Rights, the supremacy of law and the supreme law of the Constitution.

Introduction

The aim of the article is to define the position of the European Court on the implementation of decisions by national courts in Latvia and in Finland which are in legal force and to determinate the most effective mechanisms to enforce the ECHR decisions in the national court proceedings.

The historical method has allowed to consider the most important stages of the development of control mechanism of the European Convention.

The comparative legal method was the basis for the study places of the European Convention in legal systems of the Council of Europe member states. The comparative method is used to analyse the opinions.

Empirical materials are developed by means of induction and deduction. Theoretical modelling is applied to illustrate the applicable legislation and support potential models of action in line with statutory requirements.

The dialectical method was used in analysing the implementation of the European Convention, while preserving the sovereignty of the Council of Europe member states.

The enforcement of the method of analysis and synthesis has secured a systemic approach to the study of the theory of statehood and law.

Results

The Judicature of the Supreme Court of Latvia shows that the Convention is deemed to be an important legal document. For example, one may refer to the Report to the Government of the Republic of Latvia on implementation of the ECHR judgements on the case of Deniss Čalovskis dated 2 October, 2015 DH-DD(2015)1016. On 1 October, 2015 the Parliament adopted amendments to the relevant parts of the Criminal Procedure Law.

The same conclusion was made by the author as based on the references in this Doctoral thesis, discussed and analysed earlier with respect to the common law precedents – to 171 resolutions passed by the Supreme Court of Finland in 2010–2015, 87 judgements of 2015 and 167 judgements of the Supreme Administrative Court of Finland in 2015.

Discussion

The right to a fair hearing before a tribunal as guaranteed by Article 6 § 1 of the Convention must be interpreted in the light of the Preamble to the Convention which declares, among other things, the rule of law to be part of the common heritage of the Contracting States. One of the fundamental aspects of the rule of law is the principle of legal certainty which requires, inter alia, where the courts have finally determined an issue, their ruling should not be called into question [5].

Vladimir Jilkinė. Position of the European Court on the Implementation of Decisions by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force

The Court reiterates that Article 6 § 1 secures everyone's right to have any claim relating to their civil rights and obligations brought before a court or tribunal. In this way it embodies the "right to a court", of which the right of access, i.e. the right to institute proceedings before courts in civil matters, constitutes one aspect. However, that right would be illusory if a Contracting State's domestic legal system allowed a final, binding judicial decision to remain inoperative to the detriment of one party. It would be inconceivable that Article 6 § 1 should describe in detail procedural guarantees afforded to litigants – proceedings that are fair, public and expeditious – without protecting the implementation of judicial decisions; to construe Article 6 as being concerned exclusively with access to a court and the conduct of proceedings would be likely to lead to situations incompatible with the principle of the rule of law [7].

It should be noted that the ECHR in its judgements also pointed out that in some cases revision of judgements that have already entered into force was necessary. A departure from that principle of *res judicata* is justified only when made necessary by circumstances of a substantial and compelling character [11].

On the other hand, Protocol 15 to the European Convention states that the ECHR plays only a subsidiary role, while the states have a margin of appreciation and must in the first place protect the human rights in their jurisdiction. Nevertheless, it follows as well from Article 6 of the Convention that the right to fair judicial trial includes the right to timely enforcement of a court judgment.

In 2009 the ECHR made a number of important legal positions. It should be pointed out that one of the most significant features of the Convention system is that it includes a mechanism for reviewing compliance with the provisions of the Convention. Thus, the Convention does not only require the States Parties to observe the rights and obligations deriving from it, but also establishes a judicial body, the Court, which is empowered to find violations of the Convention in final judgments by which the States Parties have undertaken to abide (Article 19, in conjunction with Article 46 § 1). In addition, it sets up a mechanism for supervising the execution of judgments, under the Committee of Ministers' responsibility (Article 46 § 2 of the Convention). Such a mechanism demonstrates the importance of effective implementation of judgments. In any event, respondent States are required to provide the Committee of Ministers with detailed, up-to-date information on developments in the process of executing judgments that are binding on them (Rule 6 of the Committee of Ministers' Rules for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements – see paragraph 35 above). In this connection, the Court emphasises the obligation on States to perform treaties in good faith, as noted, in particular, in the third paragraph of the Preamble to, and in Article 26 of, the Vienna Convention on the Law of Treaties 1969 [12].

Since the appeal against conviction or punishment is a part of deliberation on a person's accusation of a criminal offence, the general plea for justice, as per Clause 1, Article 6 of the Convention, specified in respective provisions regarding the right to fair judicial trial, is applied as well to the hearing of appeal cases. The underlying principle

is that the Convention is intended to guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective.

In addition, whilst Article 6 § 1 guarantees to litigants an effective right of access to the courts for the determination of their “civil rights and obligations”, it leaves to the State a free choice of the means to be used towards this end [2].

The right to effective preparation of a case for review also supposes that a convicted person must be granted access to other documents, such as copies of minutes of court hearings, if this is necessary for effective exercise of his right to appeal. This also includes the duty of the state to preserve the evidence materials necessary for consideration of the appeal.

The practice of supervisory change of consummated court verdicts is realised in accordance with the international standard of legal certainty of judgment. The legal certainty requirement constitutes “one of the fundamental aspects of supremacy of law, represents its necessary consequence and a condition for realisation”. In the case of *Marckx vs. Belgium*, the Court emphasised that the principle of legal certainty, which is necessarily inherent in the law of the Convention as in Community Law, dispenses the Belgian State from re-opening legal acts or situations that antedate the delivery of the present judgment. Moreover, a similar solution is found in certain Contracting States having a constitutional court; their public law limits the retroactive effect of those decisions of that court that annul legislation [8].

Nonetheless, as known, legal certainty implies inevitability of legal rules, on the one hand, and inadmissibility of revision of a consummated court sentence, on the other hand.

The author notes that the position of the European Court is not always expressed quite definitely and is sustainable.

Thus, in the Judgment (*inter alia*, *X vs. Austria*, No. 7761/77) the Court stated the right to appear does not feature among the rights and freedoms guaranteed by the Convention, including those recognised under Article 6. According to the constant case-law of the Commission, Article 6 of the Convention does not apply to proceeding for re-opening a trial given that someone who applies for his case to be re-opened and whose sentence has become final, is not someone “charged with a criminal offence” within the meaning of the said Article [13].

In 2004, the Court expressed a different position in the case of *Nikitin vs. Russia*. The mere possibility of reopening a criminal case is therefore *prima facie* compatible with the Convention, including the guarantees of Article 6. However, certain special circumstances of the case may reveal that the actual manner in which it was used impaired the very essence of a fair trial. In particular, the Court has to assess whether, in a given case, the power to launch and conduct a supervisory review was exercised by the authorities so as to strike, to the maximum extent possible, a fair balance between the interests of the individual and the need to ensure the effectiveness of the system of criminal justice. In this case the Court has found that the supervisory review was compatible with the non *bis in idem* principle enshrined in Article 4 of Protocol No. 7,

which itself is one aspect of a fair trial. The mere fact that the institution of supervisory review as applied in the present case was compatible with Article 4 of Protocol No. 7 is not, however, sufficient to establish compliance with Article 6 of the Convention [10].

The Court reiterated that, as it was previously found, initiating a supervisory procedure may raise legal certainty issues, for instance, the judgements on civil cases were a subject to supervisory review for an indefinite period, for relatively minor reasons. The situation with criminal cases is somewhat different, at least in respect of acquittals, because the demands of their revision may be claimed only for one year from the date the acquittal entered into force.

Moreover, the Court clarified that legal certainty demands are not absolute. In criminal cases, they can be viewed in conjunction, for instance, with Article 4 § 2 of Protocol No. 7 which explicitly allows the state to reopen the proceedings in the light of new circumstances or when there is a material breach in previous processes which resulted in incorrect resolution of the case.

The author notes that the Court has consistently appealed to modern interpretation of the Convention from the point of view of the present-day conditions, for instance, in the case of Anthony Tyrer [4]. The Court also recalled that the Convention is a living instrument which, as the Commission rightly stressed, must be interpreted in the light of present-day conditions. In the case now before it the Court cannot but be influenced by the developments and commonly accepted standards in the penal policy of the member states of the Council of Europe in this field "*mater semper certa est*".

The Finnish Court of Appeal in Kouvola referred for the first time to Article 6, 3b of the Convention voicing the suspect's right to have sufficient time and adequate facilities for preparation of his defence in 1991 [15].

In considering a case in the Supreme Court, the Court recognised a procedural error in the judicial proceedings at the Court of Appeal, on the basis of Article 14 of the International Covenant on Civil and Political Rights and Article 6 of the Convention [14].

Article 14 [Subclause g] of the International Covenant on Civil and Political Rights provides for the individual's right "not to be compelled to testify against himself or to confess guilt" in any criminal charges. The Supreme Court recognised that the suspect had a right not to testify against himself and not to accept the charges, and the Court ordered payment of reasonable compensation for unlawful detention.

The district court of Helsinki in the case of Marttinen in 2000, considering the debtor's criminal case, sequestered the property.

Mikko Marttinen was suspected in 2000 of debtor's fraud, provision of non-reliable information about his assets and property, in debt recovery and bankruptcy procedures. His creditors, tax authorities and the bank served an application to the police requesting investigation of the crime. During the investigation, the suspect refused to provide testimony at the bailiffs' department office, arguing that his testimony would affect the preliminary investigation on suspicion of the debtor's fraud. On the same day, the bailiff issued a judgement ordering the applicant to provide this information under

Vladimir Jilkinė. Position of the European Court on the Implementation of Decisions by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force

the threat of administrative fine in the amount of 33,638 EUR, as the applicant had received an order for recovery of debts in the amount of 9.7 million FIM. On the appointed day the applicant did not appear for interrogation and sent a message stating that he was not going to provide the sought information, referring to Article 6 of the Convention.

Helsinki Court of First Instance noted that the actions of the bailiffs department concerned not only the criminal case, but also the protection of creditors' rights and provision of remedies specified in chapter 3 § 34g of the Law on enforced recovery [1]. The court passed a decision according to which the convict did not have the right to refuse giving explanations to the bailiffs.

Helsinki Appeal Court referred to the case of *Fayed vs. the United Kingdom*, which established that the procedural jurisdiction ensures application of preliminary investigation of economic and commercial activity in regulation of public interest, i.e. it must reflect "fair balance" between the need to secure the public interest and the need to protect the basic human rights. For the same reasons, the Court of Appeal also recognised that enforcement of the bailiffs' rights referred to in Chapter 3 § 34g of the Law on enforced recovery, subject to compliance with certain conditions relative to collection of necessary information for the authorities, can not be regarded as a valid reason for reviewing the lower court's judgement.

The Supreme Court of the Republic of Finland did not change the judgement of the Court of Appeal [16] and referred to the provisions of the national legislation (sections 33, 34 and 40 (2) of the Law on enforced recovery).

When considering the complaint of *Marttinen vs. Finland* [9], the ECHR cited the example of *Shannon vs. the United Kingdom*, cited above, § 39–40, where the debtor may refuse to provide such information in the course of criminal proceedings. The obligation to report the amount of income and capital for tax purposes, for instance, is a common rule for tax authorities of the Contracting states, and it would be difficult to imagine their efficient functioning, for instance, in terms of obtaining due information for tax purposes with reference to the case of *Allan vs. the United Kingdom* [3].

The European Court professed in the Judgement, § 60, the precedent-setting right to remain mute and not to testify against oneself, which reflects the international standards underlying the concept of fair judicial trial. The right not to testify against oneself supposes, in particular, that the prosecution in a criminal case shall seek to prove its rightness in respect of the accused without resort to evidence obtained by coercion or pressure, contrary to the will of the accused. In this sense this right is closely connected with the principle of presumption of innocence contained in § 2 of Article 6 of the Convention (see *Saunders vs. the United Kingdom*; *Serves vs. France*; *Heaney and McGuinness vs. Ireland* [3]).

Accordingly, the ECHR considered that the "degree of compulsion" imposed on the applicant by enforcement of Article 34 of the Law on enforced recovery, aimed to force him to provide information to the bailiffs, would have destroyed the very essence of

Vladimir Jilkinė. Position of the European Court on the Implementation of Decisions by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force

his privilege not to testify against himself and the right to remain silent, with a reference to pre-trial investigation in the case of *Shannon vs. the United Kingdom*, § 41.

Accordingly, the ECHR considered that the “degree of compulsion” imposed on the applicant by enforcement of Article 34 of the Law on enforced recovery, aimed to force him to provide information to the bailiffs, would have destroyed the very essence of his privilege not to testify against himself and the right to remain silent, with a reference to pre-trial investigation in Finland reported to the ECHR that it would make changes in the legislation and the trial practice.

In the same year, on 20 October, 2009, the Supreme Court passed a judgement unprecedented in the history of Finland – quashed a criminal penalty inflicted upon Kari Uoti, referring to the above ECHR judgement in *Marttinen* case. The Supreme Court of Finland acknowledged that the suspect had no obligation to provide a report about his property to the bankruptcy manager, and that the suspect had a right not to disclose information that could be used against him.

Following the ECHR ruling in the *Marttinen vs. Finland* case, and after revoking the Uoti sentence on the same basis, the Ministry of Justice of Finland set up a working group in January 2010 for developing a relevant bill and making amendments to the Bankruptcy Law, in particular as concerns the debtor’s right to refuse testifying against himself. The Bankruptcy Law of Finland, as amended, entered into force from 1 January, 2013; the new article “Protection against self-incrimination” § 5 (31.1.2013/86) entered into effect on 31 January, 2013: “If a debtor is a suspect in pre-trial investigation or an accused party of criminal charge, he is not obliged to provide the information to the bankruptcy administrator on the facts serving a ground for suspicion”.

The adopted Bankruptcy Law precisely matches the Constitution of the Republic of Finland and the assumed obligations under the international human rights, in particular “The right to fair judicial trial” guaranteed by Article 6 of the Convention on Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, according to which every person, upon lodging of any criminal charges against him, has a right to fair and public trial within a reasonable time by an independent and impartial tribunal set up on the basis of law.

Conclusions and evaluation

The author specifically emphasises the consideration of the Auer case by the Court of Appeal when the previously imposed life sentence was cancelled in the course of examination of the case using references to the ECHR’s legal precedent and the Constitution. The Supreme Court already cancelled the judgements of 19 October, 2012, the decisions of the District Court in 2010 and of the Court of Appeal in 2011; however, the County Court in December 2013 adjudged life sentence for a murder committed in 2006. The resolution of the Court of Appeal on cancellation of the previously imposed life sentence determinately came into effect after the Supreme Court denied permission for a new trial on 19 December, 2015.

Vladimir Jilkinė. Position of the European Court on the Implementation of Decisions by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force

The Supreme Court of Finland twice returned the case of Jiippi Oy to the Court of Appeal that acquitted all of the 14 previously convicted persons 10 years later.

As a result of the application of the European Convention and the law-cases of the ECHR in the Supreme Court of the Republic of Finland, the author refers to the case of Auer, when a life sentence judgment was cancelled.

Also, in the example of the considered decision of the three departments of the Supreme Court of the Republic of Latvia the author concludes that the practice of application of the European Convention use is increasing.

Demonstrative examples are the cases “V.S. vs. Latvia” and “Slivenko vs. Latvia”, considered by the Supreme Court of Latvia.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostāja jautājumā par spēkā stājušos nacionālo tiesu nolēmumu izpildi Latvijā un Somijā

Kopsavilkums

Rakstā tiek analizēta Eiropas Konvencijas juridiskā nozīme un Eiropas Cilvēktiesību tiesas nostāja jautājumā par spēkā stājušos nacionālo tiesu nolēmumu izpildi Latvijā un Somijā. Latvijas Augstākās tiesas un Somijas Republikas Augstākās tiesas judikatūra liecina, ka Eiropas Konvencija uzskatāma par svarīgu juridisku instrumentu, kas jāņem vērā, izskatot lietu. Kad tiek izskatītas sūdzības par spēkā esoša nolēmuma atcelšanu, pamatojoties uz ECT rezolūciju par pārkāpuma Somijā atzīšanu, tiesa atsaucas uz daudziem ECT lēmumiem par konvencijas pārkāpumiem Somijā un citās valstīs, detalizēti izskatot un salīdzinot apstākļus katrā lietā. Vienlaikus galīgais lēmums ir balstīts uz Somijas Republikas Konstitūciju un procedūru.

Atslēgvārdi: starptautiskās tiesības, Eiropas Cilvēktiesību konvencija, likuma virsvadība.

References

Description of legislative acts

1. The Code of Enforcement of Finland. Oikeudenkäymiskaari. 1.1.1734/4.

Description of court rulings

2. Case of Airey vs. Ireland, No 6289/73, 9 October, 1979. § 24. The Convention is intended to guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective.
3. Case of Allan vs. the United Kingdom. No. 45839/99. 5 November, 2002. Available at: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713#{"itemid":\["001-60713"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713#{)

Vladimir Jilkinė. Position of the European Court on the Implementation of Decisions
by National Courts in Latvia and in Finland which are in Legal Force

4. Case of Anthony Tyrer *vs.* the United Kingdom. No. 5856/72. 28 April, 1978. The Court must also recall that the Convention is a living instrument which, as the Commission rightly stressed, must be interpreted in the light of present-day conditions.
5. Case of Brumărescu *vs.* Romania, No. 28342/95. 28 October, 1999.
6. Case of Heaney and McGuinness *vs.* Ireland, No. 34720/97. 21 December, 2000.
7. Case of Hornsby *vs.* Greece, Golder *vs.* the United Kingdom, Philis *vs.* Greece, Bodrov *vs.* Russia.
8. Case of Marckx *vs.* Belgium, No. 6833/74. 13 June, 1979.
9. Case of Marttinen *vs.* Finland. Application No. 19235/03. Date of Judgment 21 July, 2009.
10. Case of Nikitin *vs.* Russia. No. 50178/99. 20 July, 2004. § 54, 57. Available at: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["nikitin"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-61928"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
11. Case of Ryabykh *vs.* Russia, No. 52854/99, 24 July, 2003.
12. Case of Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (VGT) *vs.* Switzerland, No. 3272/02, 30 June, 2009. Available at: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Verein%20Gegen%20Tierfabriken"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-61928"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
13. Case of X. *vs.* Austria. No 7761/77. 8 May, 1978.

Description of Finnish court rulings

14. KKO:1993:19, Judgment on 12.2.1993.
15. Kouvola Court of Appeal on 7.3.1991.
16. The decision of Helsinki Court of Appeal. HelHO:2007:22. 9.3.2007. Dnro: R 06/2199.

Fiduciāro aktīvu pārvaldes līgums jaunajā Ungārijas Civilkodeksā

Jānis Grasis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija*

Janis.Grasis@rsu.lv

Kopsavilkums

Autors rakstā aplūko jaunu līguma veidu, kas tika iekļauts nesen pieņemtajā Ungārijas Civilkodeksā, – fiduciāro aktīvu pārvaldes līgumu. Sekojot Čehijas Republikas piemēram, Ungārija ir otrā valsts Austrumeiropā, kas ir pārņēmusi trasta instrumentu savās materiālajās tiesībās. Rakstā tiek apskatīta fiduciāro aktīvu pārvaldes līguma būtība, fiduciāro aktīvu pārvaldīšana un izbeigšana.

Atslēgvārdi: Ungārijas Civilkodekss, trusts, fiduciārais īpašums, fiduciāro aktīvu pārvaldnieks.

No brīža, kad šī raksta autors aizstāvēja savu disertāciju par trustiem, jau ir pagājuši astoņi gadi. Kopš tā laika daudz kas ir mainījies finanšu un trastu pasaulē. Toreiz privātās komercbankas un zvērināti advokāti bija ļoti ieinteresēti trasta likuma ieviešanā Latvijā, taču finanšu krīze 2008. un 2009. gadā ieviesa savas korekcijas. Privātajām komercbankām nācās lielu uzmanību veltīt finanšu krīzes problēmām, un trasta lietas tika atliktas. Bet pa šiem gadiem divas Austrumeiropas valstis – Čehija un Ungārija ir ieviesušas trasta instrumentu savā tiesību sistēmā. Jāpiebilst, ka tās abas ir OECD* dalībvalstis, kas nozīmē, ka OECD principā nav pret trasta instrumentu kā tādu. Par Čehijas jauno likumu šo rindu autors jau ir publicējis rakstu [4]. Šajā *Socrates* numurā tiks aplūkots Ungārijas jaunais regulējums.

* OECD – *Organization for Economical Cooperation and Development* (Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija). Latvijas Republika pievienojās šai organizācijai 2016. gada 1. jūlijā.

Jaunais Ungārijas Civillkodekss (2013. gada likums Nr. V; turpmāk tekstā – Civilkodekss) stājās spēkā 2014. gada 15. martā [1]. Civilkodeksa XLII nodaļa nosaka Fiduciāro aktīvu pārvaldes līguma (*Bizalmi vagyonkezelési szerződés* – ungāru valodā) tiesisko regulējumu, kas balstās uz aģenta līguma parauga. Šī Ungārijai jaunā līguma koncepcija balstās uz trasta modeļiem, kas pastāv anglosakšu tiesībās, un *Treuhand* institūtu Vācijā [5]. Savulaik lords Brouns-Vilkinsons saistībā ar trasta tiesisko dabu un taisnīguma interesēm anglosakšu tiesībās XX gadsimtā apkopoja galvenās **fundamentālās atziņas tiesas lēmumā** *Westdeutsche Landesbank Girozentrale vs. Islington Borough Council* [7]:

- i) Taisnīgums ietekmē juridiskā īpašnieka sirdsapziņu. Trasta gadījumā juridiskā īpašnieka sirdsapziņa pieprasa no viņa īstenot mērķus, kuru dēļ īpašums tika nodots viņam (izteikuma vai netiešais trusts) vai kurus uzliek viņam likums bezkaunīgas uzvedības gadījumā (konstruktīvais trusts);
- ii) Tā kā taisnīguma jurisdikcijas piemērošana trustam ir atkarīga no juridiskā īpašnieka sirdsapziņas, tad viņš nevar būt par īpašuma pārvaldnieku tik ilgi, kamēr viņš noliedz faktus, kas ietekmē viņa sirdsapziņu;
- iii) Lai izveidotu trustu, ir nepieciešams identificējams trasta īpašums. Vienīgais neapšaubāmais izņēmums šim likumam ir konstruktīvais trusts, kas tiek uzspiests personai, kura negodīgi palīdz trasta pārkāpumā un kurai iestājas fiduciāri pienākumi pat tad, ja tā nesaņem identificējamu trasta īpašumu;
- iv) Ja trusts ir izveidots, tad no tā nodibināšanas dienas labuma guvējam pēc taisnīguma ir īpašnieka intereses pret trasta īpašumu, kuras ir realizējamas pret jebkuru īpašuma (sākotnējo īpašumu vai aizstājošo īpašumu, kam var izsekot) valdītāju, kas nav juridiski pircējs [3].

Fiduciārā uzticība (*Treuhand*) [5] Vācijā tiek nodibināta, nododot aktīvus fiduciāram un papildus noslēdzot līgumisku vienošanos par iespējamo samaksu fiduciāram un fiduciāra pienākumus aktīvu pārvaldīšanā par labu labuma guvējiem. Parasti dibinātājs un fiduciārs vienojas, ka labuma guvējiem ir tiesības celt tieši prasību pret fiduciāru. Tomēr šīs tiesības ir jāuzskata par parastajām tiesībām *in personam* noslēgtās vienošanās ietvaros, bet ne prasība *ius in re aliena*. Fiduciāra pienākumi Vācijā ir uzskatāmi par klasiskiem pienākumiem kopš Senās Romas laikiem, vai tie ir atrunāti fiduciārajā līgumā, vai noteikti ar tiesas uzliktajiem pienākumiem; jebkurā gadījumā fiduciāram ir:

- 1) jāizvairās no interešu konfliktiem;
- 2) jātur šķirti no savas personiskās mantas fiduciārās uzticības aktīvi;
- 3) jāzurt skaidri un precīzi pārskati par aktīvu pārvaldīšanu;
- 4) jāļauj dibinātājam vai labuma guvējiem iepazīties ar pārskatiem;
- 5) jātur atsevišķi no saviem naudas līdzekļiem bankās fiduciārās uzticības naudas līdzekļi;
- 6) jāatskaitās par gūto peļņu aktīvu pārvaldīšanā;
- 7) jābūt uzticamam, jāievēro labas ticības princips utt.

Ja fiduciārs neizpilda savus pienākumus, tad labuma guvēji var celt personisku prasību par nodarītajiem zaudējumiem [5].

Nepieciešamību ieviest fiduciāro aktīvu pārvaldes līgumu Ungārijas tiesībās noteica pieprasījums ekonomikā, jo tika konstatēts, ka investori Ungārijā izvēlas veidot trustus citās jurisdikcijās tāpēc, ka tas nodrošina labākus juridiskos un ekonomiskos risinājumus [6].

Protams, galvenais jautājums ir, vai Ungārijas trasta institūts ir analogs tam trustam, ko mēs saprotam ar trustu anglosakšu tiesībās. Tādējādi galvenie izpētes jautājumi ir trasta aktīvu īpašumtiesības, šo aktīvu nodalīšana no trasta dibinātāja un fiduciāra aktīviem, iesaistīto pušu tiesības, iespējas atgūt trasta aktīvus, prasības trasta pārvaldniekam, trasta līguma ilgums.

Civilkodeksa 6: 310. pantā tiek dota fiduciāro aktīvu pārvaldes līguma definīcija. Saskaņā ar to fiduciārs uzņemas savā vārdā pārvaldīt aktīvus, tiesības un saņemamo labumu (turpmāk tekstā – pārvaldāmie aktīvi), ko viņam piešķīris trasta dibinātājs*, par labu labuma guvējam, un trasta dibinātājs apņemas samaksāt atrunāto samaksu. Līgums ir jānoslēdz rakstveidā. Savukārt 6: 312. pants strikti nosaka, ka pārvaldāmie aktīvi nedrīkst tikt sajaukti ar fiduciāra personīgajiem aktīviem vai citiem aktīviem, ko viņš pārvalda, un fiduciāram atsevišķi jāuzskaita pārvaldāmie aktīvi. Jebkura cita vienošanās nav spēkā. Pārvaldāmo aktīvu sastāvdaļas, kas tiek turētas atsevišķi no fiduciāra aktīviem un citiem pārvaldāmiem aktīviem un tiek norādītas kā pārvaldāmie aktīvi, tiks uzskatītas par pārvaldāmajiem aktīviem, ja vien nav pierādīts pretējais. Fiduciāra personīgie aktīvi, kas netiek atspoguļoti kā pārvaldāmie aktīvi, tiks uzskatīti par fiduciāra personīgajiem aktīviem, ja vien nav pierādīts pretējais. Pārvaldāmo aktīvu aizsardzība ir noteikta 6: 313. pantā. Ne fiduciāra laulātajam vai mājsaimniecības partnerim, ne personīgajiem kreditoriem vai fiduciāra citu pārvaldāmo aktīvu kreditoriem nav tiesību vērst prasību pret jebkuriem pārvaldāmajiem aktīviem. Gan labuma guvējam, gan trasta dibinātājam ir tiesības celt prasību pret fiduciāra laulāto vai mājsaimniecības partneri, fiduciāra personīgajiem kreditoriem vai fiduciāra citu pārvaldāmo aktīvu kreditoriem, lai tiktu nošķirti atsevišķi pārvaldāmie aktīvi.

Labuma guvēja un to kreditoru tiesības tiek atrunātas Civilkodeksa 6: 314. pantā. Labuma guvējam ir tiesības izprasīt no fiduciāra pārvaldāmos aktīvus un ienākumus no tiem saskaņā ar noslēgto līgumu. Savukārt labuma guvēja kreditori ir tiesīgi celt prasījumu pret pārvaldītajiem aktīviem tikai no brīža, kad minētie aktīvi vai ienākums no tiem tiek nodots labuma guvējam. Gan trasta dibinātājs, gan labuma guvējs ir tiesīgi pārbaudīt fiduciāra veiktās darbības saistībā ar pārvaldāmajiem aktīviem. Pārbaudes izmaksas sedz trasta dibinātājs vai labuma guvējs saskaņā ar Civilkodeksa 6: 315. pantu. Civilkodeksa 6: 316. pants stingri noteic, ka nedz trasta dibinātājs, nedz labuma guvējs nevar dot nekādus rīkojumus fiduciāram; jebkuri pretēji noteikumi nav spēkā esoši.

* Lai arī Ungārijas Civilkodeksa angļu valodas versijā trasta dibinātāja apzīmēšanai tiek lietots termins *the principal*, ko parasti latviešu valodā tulko vienkārši kā “principāls”, tomēr autors dod priekšroku klasiskajai terminoloģijai, kas saistīta ar trustiem.

Fiduciāra galvenie uzdevumi un pienākumi ir noteikti Civillkodeksa 6: 317. pantā un turpmākajos pantos. Fiduciāra galvenais pienākums ir rīkoties pēc iespējas labāk labuma guvēja interesēs, kas izriet no uzticības attiecībām. Ievērojot saprātīgu komerciālo praksi, fiduciāram ir pienākums pasargāt pārvaldāmos aktīvus no paredzamiem riskiem. Fiduciāram aktīvu pārvaldīšana ir jāveic tā, lai varētu nosegt jebkuras saistības, kas izriet no pārvaldāmajiem aktīviem. Fiduciāram ir tiesības veikt aktīvu izvietošanu saskaņā ar līgumā noteiktajiem nosacījumiem un limitiem. Ja fiduciārs to pārkāpj un nelikumīgi atsavina pārvaldāmos aktīvus trešajai personai, trasta dibinātājam un labuma guvējam ir tiesības atgūt šādus aktīvus un tos atjaunot starp pārvaldāmajiem aktīviem, ja trešā persona nav rīkojusies labā ticībā. Šis noteikums attiecas arī uz gadījumiem, kad pārvaldāmie aktīvi ir kļūdas pēc apgrūtināti.

Civillkodeksa 6: 321. pants nosaka fiduciāra atbildību trasta dibinātāja un labuma guvēja priekšā. Saskaņā ar panta pirmo daļu fiduciārs atbild par savu pienākumu pārkāpšanu gan trasta dibinātājam, gan labuma guvējam saskaņā ar Ungārijas Civillkodeksa vispārējiem noteikumiem par saistību neizpildīšanu. Neko nemaina situācija, ja fiduciārs nav saņēmis atlīdzību par veiktajiem pienākumiem. Savukārt 6: 321. panta trešā daļa nosaka, ka gan trasta dibinātājam, gan labuma guvējam ir tiesības celt prasību pret fiduciāru par jebkuru finansiālu labumu, ko tas ir guvis, pārkāpjot savus pienākumus, un šādu finansiālu labumu pēc tam var pievienot kopējiem pārvaldāmajiem aktīviem.

Civillkodeksa 6: 326. pantā uzskaitīti četri gadījumi, kad fiduciārais aktīvu pārvaldes līgums tiek izbeigts:

- 1) vairs nav aktīvu, ko pārvaldīt;
- 2) trīs mēnešu laikā kopš brīža, kad fiduciārs paziņo par atkāpšanos;
- 3) nav neviena fiduciāra, kas pārvaldītu aktīvus vairāk nekā trīs mēnešus no brīža, kad ir beidzies fiduciāra pilnvaru termiņš;
- 4) trasta dibinātāja nāves gadījumā, ja viņš bija vienīgais labuma guvējs.

Ja fiduciārs atkāpjas no amata, tad viņa galvenais uzdevums ir darīt visu iespējamo, kas ir labuma guvēja interesēs. Līdzīgi kā anglosakšu tiesībās, fiduciārā aktīvu pārvaldes līguma maksimālais termiņš ir piecdesmit gadu; ja līgumā noteikts citādi, šāds punkts nav spēkā. Fiduciārais aktīvu pārvaldes līgums netiek izbeigts gadījumā, ja trasta dibinātājs kļūst par fiduciāra mantinieku; tāpat tas netiek izbeigts trasta dibinātāja, fiduciāra vai labuma guvēja nāves vai likvidācijas gadījumā (ja tie ir juridiskas personas).

Kopumā Ungārijas jaunais regulējums atbilst anglosakšu trustam un *Treuhand* regulējumam Vācijā. Tomēr ir arī dažas atšķirības, ja mēs salīdzinām Ungārijas trasta versiju un anglosakšu tiesības. Ungārijas Civillkodeksā fiduciāro aktīvu pārvaldes līgums visvairāk līdzinās skaidri izteiktajam trustam* [3, 13]. Prezumējošais trusts** var izveidoties tikai izņēmuma gadījumos (6: 321.(3) pants); vienlaikus Ungārijā netiek regulēts

* Skaidri izteiktais trusts, angļu val. – *express trust*.

** Prezumējošais trusts, angļu val. – *resulting trust*.

konstruktīvais un labdarības trusts. Fiduciāro aktīvu pārvaldes līgums ir jānoformē rakstveidā, savukārt anglosakšu tiesībās trustu var radīt mutvārdos vai ar noteiktām darbībām. Ungārijā fiduciārs par sniegtajiem pakalpojumiem saņem atlīdzību, savukārt anglosakšu tiesībās trasta pārvaldniekam kā vispārējais noteikums ir veikt pienākumus bez maksas, ja vien atlīdzība nav pielīgta.

Secinājumi

Ungārijas jaunievedums – fiduciāro aktīvu pārvaldes līgums – vēlreiz pierāda, ka nav tiesisku problēmu pārņemt romāņu ģermāņu tiesību saimes valstīs anglosakšu trustu. Arī Latvijā ir jāatgriežas pie diskusijas par trasta instrumenta pārņemšanu materiālajās tiesībās.

Fiduciary Asset Management Contract in the New Civil Code of Hungary

Abstract

The author briefly reviews the new type of contract – fiduciary asset management contract, which was introduced recently in the new Civil code of Hungary. Following the Czech Republic, Hungary is the second country in Eastern Europe, which has introduced trust instruments in internal material law. The essence of the fiduciary asset management contract, management of the fiduciary assets and termination of it is discussed.

Keywords: Civil Code of Hungary, trust, fiduciary property, fiduciary.

Literatūra

1. Act V of 2013 on the Civil Code. Iegūts no: https://tdziegler.files.wordpress.com/2014/06/civil_code.pdf [sk.14.10.2016].
2. Balodis, K. Fiduciāro darījumu vieta Latvijas privāttiesību sistēmā. *Likums un Tiesības*. 2005, 9, 271. lpp.
3. Edwards, R. & Stockwell, N. *Trusts and Equity*. Sixth edition. Person Longman, 2004, p. 9.
4. Grasis, J. Trust Regulation in the Czech Republic: the Model Law for Introduction of the Trust Instrument in the Republic of Latvia? *EIRP Proceedings*. 11, 2016, p. 50–59.
5. Kötz, H. National Report for Germany. *Principles of European Trust Law*. D. J. Hayton, S. C. J. J. Kortmann, H. L. E. Verhagen (eds.). Kluwer Law International – W. E. J. Tjeenk Willink, 1999, p. 89.
6. Sandor, I. The New Hungarian Fiduciary Asset Management Contract (Trust) from Comparative Aspect. *US – China Law Review*. Vol. 12: 600, p. 604.
7. Westdeutsche Landesbank Girozentrale v Islington Borough Council [1996] 2 All ER 961. Iegūts no: <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/restitution-law/english-law-of-restitution.php> [sk.14.10.2016.].

Trūkumi Ārstniecības riska fonda regulējumā

Aldis Liepiņš

*Rīgas Stradiņa universitāte, Sabiedrības veselības
un epidemioloģijas katedra, Latvija*

Aldis.Liepins@rsu.lv

Jānis Vētra

*Rīgas Stradiņa universitāte, Anatomijas
un antropoloģijas institūts, Latvija*

Osvalds Joksts

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Juridiskā fakultāte, Latvija*

Kopsavilkums

Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 9. marta direktīvā 2011/24/ES par pacientu tiesību piemērošanu pārrobežu veselības aprūpē noteikts, ka dalībvalstij ir pienākums nodrošināt pacientiem pieejamas un pārredzamas sūdzību procedūras un mehānismus, kas dod viņiem iespēju lūgt aizsardzības līdzekļus saskaņā ar dalībvalsts tiesību aktiem, ja sniegtās veselības aprūpes dēļ ir nodarīts kaitējums. Tādēļ 2013. gada 25. oktobrī Latvijā pēc Zviedrijas un Dānijas parauga tika ieviests Ārstniecības riska fonda koncepts. Ar 2013. gada 17. oktobra likumu tika grozīts Pacientu tiesību likums, kurā vispārīgi noteikti pacientu tiesību aizsardzības līdzekļa, proti, Ārstniecības riska fonda principi. Savukārt fonda darbību reglamentē Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumi "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi". Šis regulējums nodrošina pacientu tiesības uz atlīdzību par pacienta dzīvībai vai veselībai nodarīto kaitējumu.

Ārstniecības riska fonda darbību nodrošina divas iestādes, kas atrodas Veselības ministrijas tiešā padotībā, – Nacionālais veselības dienests un Veselības inspekcija.

Pētījumā tiek analizēta Ārstniecības riska fonda darbības procesuālā kārtība, noteikta cēloņsakarība starp kaitējumu personai un sniegto veselības aprūpi, kā arī

skatīts kompensācijas apmēra noteikšanas jautājums. Pētījumā tika identificētas vairākas problēmas, izdarīti secinājumi par Ārstniecības riska fonda koncepta ieviešanas atbilstību Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 9. marta direktīvas 2011/24/ES par pacientu tiesību piemērošanu pārrobežu veselības aprūpē prasībām (vai normām), secinot, ka direktīvas prasības nav implementētas pilnīgi. Tika secināts, ka Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi neatbilst Pacientu tiesību likuma regulējumam un procesuālajiem principiem, kas nodrošina personu tiesības uz taisnīgu tiesu, kā arī tika sniegti priekšlikumi, lai uzlabotu Ārstniecības riska fonda regulējumu.

Atslēgvārdi: pacientu tiesības uz atbildību, Ārstniecības riska fonds.

Ievads

Eiropas Komisija secinājusi, ka 8–12 % Eiropas Savienības slimnīcās uzņemto pacientu cieš ar veselības aprūpi saistītos negadījumos:

- no infekcijām, kas saistītas ar veselības aprūpi (aptuveni 25 % no visiem nevēlamajiem gadījumiem);
- no ārstēšanas kļūdām;
- no ķirurģiskām kļūdām;
- no medicīnas iekārtu vai instrumentu darbības traucējumiem un kļūmēm;
- no diagnostikas kļūdām;
- pēc medicīniskajām pārbaudēm nesniegtas palīdzības dēļ [8].

Latvijas Republikas Satversmes 111. pantā noteikts, ka “valsts aizsargā cilvēku veselību [...]” [15].

Līguma par Eiropas Savienības darbību 168. panta 2. punktā noteikts, ka Savienības rīcība papildina dalībvalstu politiku un ir vērsta uz to, lai uzlabotu sabiedrības veselību, veiktu slimību profilaksi un novērstu draudus cilvēku fiziskajai un garīgajai veselībai. Šāda rīcība paredzēta arī cīņai pret slimībām, kuras visvairāk apdraud veselību, veicinot pētījumus par to cēloņiem, izplatīšanos un profilaksi, kā arī gādājot par sabiedrības informēšanu un izglītošanu par veselības jautājumiem un nopietni pārtraucot pārrobežu veselības apdraudējumus, laikus brīdinot par tiem un šos draudus apkarojot [18].

Uzlabojot iekšējā tirgus darbību un preču, personu un pakalpojumu brīvu apriti, Eiropas Parlaments un Padome 2011. gada 9. martā pieņēma direktīvu 2011/24/ES par pacientu tiesību piemērošanu pārrobežu veselības aprūpē [10]. Direktīvā 2011/24/ES noteikts dalībvalsts pienākums nodrošināt pacientiem pieejamas un pārredzamas sūdzību procedūras un mehānismus, kas dod viņiem iespēju lūgt aizsardzības līdzekļus atbilstīgi dalībvalsts tiesību aktiem, ja veselības aprūpes dēļ ir nodarīts kaitējums. Tādēļ 2013. gada 25. oktobrī Latvijā pēc Zviedrijas un Dānijas parauga tika ieviests Ārstniecības riska fonda koncepts.

Pētījumā tiek analizēta Ārstniecības riska fonda procesuālā kārtība, cēloņsakarības starp kaitējumu personai un sniegto veselības aprūpi noteikšanas problemātika

un kompensācijas apmēra noteikšanas jautājums. Pētījumā tiek izdarīti secinājumi par Ārstniecības riska fonda koncepta ieviešanas atbilstību direktīvai 2011/24/ES, Pacientu tiesību likumam un vispārējiem procesuālajiem principiem, kā arī tiek sniegti priekšlikumi Ārstniecības riska fonda darbības uzlabošanai.

Pacientu tiesības uz atlīdzību

Ārstniecības personu atbildība par pacienta veselībai nodarīto kaitējumu un pacienta tiesības uz atlīdzību vispārīgi noteiktas Ārstniecības likumā [4], likumā “Par prakses ārstiem” [17], Pacientu tiesību likumā [24] un Civillikuma normās par līguma sekām un atbildības pienākumu (1587.–1634. p.), par neatļautu darbību un vainas pakāpēm (1635.–1650. p.), par miesas bojājumiem (2347.–2351. p.) [7]. Kopš Pacientu tiesību likuma spēkā stāšanās pacientu tiesības uz atlīdzību *expressis verbis* ir noteiktas Pacientu tiesību likuma 16. pantā. Pacientu tiesības saņemt kompensāciju ir noteiktas arī Eiropas Pacientu tiesību hartā [9], kas gan nav normatīvs akts. Ar 2013. gada 17. oktobra likumu “Grozījumi Pacientu tiesību likumā” tika ieviests vēl viens pacientu tiesību aizsardzības līdzeklis, proti, Ārstniecības riska fonds, kura darbību reglamentē Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumi “Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi” [5] (turpmāk – arī ĀRF noteikumi). Šajos noteikumos tika veikti grozījumi ar Ministru kabineta 2016. gada 19. janvāra noteikumiem Nr. 44 “Grozījumi Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumos Nr. 1268 “Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi”” [12].

Pacientam ir tiesības uz atlīdzību par:

- 1) veselībai vai dzīvībai nodarīto kaitējumu (arī morālo);
- 2) ārstniecības izdevumiem.

Atlīdzību no Ārstniecības riska fonda izmaksā kopš 2014. gada 1. maija par kaitējumu, kas nodarīts pacientam pēc 2013. gada 25. oktobra.

Tādējādi kopš 2013. gada 25. oktobra ir mainījusies pacientu tiesību uz atlīdzību procesuālā paradigma. Līdz 2013. gada 25. oktobrim persona, kurai ārstniecības procesā nodarīts kaitējums, t. i., pacients, veselībai nodarītā kaitējuma kompensāciju prasīja no ārstniecības iestādes vai ārstniecības personas. Strīdu gadījumā šo pacienta prasību izskatīja tiesa civilprocesuālā kārtībā. Arī šobrīd tiesas prasības kārtībā izskata lietas par pacienta dzīvībai vai veselībai nodarītā kaitējuma, kas nodarīts līdz 2013. gada 25. oktobrim, piedziņu. Bet lietām par pacienta dzīvībai vai veselībai nodarīto kaitējumu pēc 2013. gada 25. oktobra ir radīts īpašs administratīvi tiesisks mehānisms jeb pacientu tiesību aizsardzības līdzeklis, jau minētais Ārstniecības riska fonds. Ar jaunā koncepta ieviešanu ir notikusi procesuālo principu izmaiņa. Civilprocesuālos principus – pušu sacīkstes un pušu līdztiesības – aizstāj objektīvās izmeklēšanas princips un citi administratīvā procesa principi.

Ārstniecības riska fonda vispārējie principi ir noteikti Pacientu tiesību likuma 17. pantā, bet fonda darbību reglamentē ĀRF noteikumi. Ārstniecības riska fonda

institucionālā uzbūve ir duāla, proti, tā organizāciju nodrošina divas Veselības ministrijas tiešās padotības iestādes:

- 1) Veselības inspekcija (veic ekspertīzi, sagatavo atzinumu un nosaka kaitējuma apmēru procentos, kā arī vērtē ārstniecības izdevumu saistību ar pacientam nodarītā kaitējuma seku mazināšanu vai novēršanu);
- 2) Nacionālais veselības dienests (administrē Ārstniecības riska fonda līdzekļus un, pamatojoties uz inspekcijas atzinumu, pieņem lēmumu par atlīdzības izmaksāšanu vai par atteikumu to izmaksāt, kā arī izmaksā atlīdzību no Ārstniecības riska fonda).

Atbilstoši Pacientu tiesību likuma 17. panta otrajai daļai Nacionālā veselības dienesta lēmumu un rīcību attiecībā uz pacientam izmaksājamo atlīdzību no Ārstniecības riska fonda var apstrīdēt Veselības ministrijā. Veselības ministrijas lēmumu var pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā. Pacientam nav tiesību apstrīdēt Veselības inspekcijas atzinumu.

Administratīvais process Veselības inspekcijā

Būtiskāko Ārstniecības riska fonda darba daļu paveic Veselības inspekcija, jo svarīgākie jautājumi ir šādi:

- maksāt vai nemaksāt kompensāciju par veselībai nodarīto kaitējumu;
- cik lielai jābūt šai kompensācijai.

Veselības inspekcija veic ekspertīzi, sagatavo atzinumu un nosaka kaitējuma apmēru procentos, kā arī vērtē ārstniecības izdevumu saistību ar pacientam nodarītā kaitējuma seku mazināšanu vai novēršanu.

Apspriežot Veselības inspekcijas atzinuma tiesisko dabu, secināms, ka tas nav nedz administratīvs akts, nedz starplēmums administratīvajā procesā, bet tas ir pierādīšanas līdzeklis specifiskā administratīvajā procesā – eksperta atzinums. To galvenokārt raksturo atzinuma autors vai autori – personas ar specifiskām zināšanām, kuras sniedz specifisku viedokli par specifisku gadījumu, kuru novērtējot, nepieciešamas speciālas zināšanas nozarē. Ne Pacientu tiesību likumā, ne ĀRF noteikumos nav paredzēta kārtība, kā rīkoties, ja Veselības inspekcijas sagatavotais atzinums pierādījuma novērtēšanas procesā izrādās nepieļaujams vai neticams (domājams, ka par attiecināmību strīdu nebūs). Vispārīgi no administratīvā procesa regulējuma [2] izriet šāda notikuma gaita: ja administratīvā procesa ietvaros iestādē vai tiesā radīsies šaubas par konkrētās ekspertīzes atzinuma pieļaujamību vai ticamību, Nacionālā veselības dienesta lēmums par atlīdzības izmaksāšanu vai par atteikumu izmaksāt atlīdzību ir atceļams, un administratīvais process ir jāsāk no jauna.

Administratīvā procesa sākumā Veselības inspekcija savāc informāciju, iepazīstoties ar dokumentiem, kas saņemti no iesniedzēja, un pieprasot no ārstniecības iestādēm pacienta medicīniskos dokumentus.

Informācijas ieguves procesā Veselības inspekcija ir tiesīga pieaicināt citas ārstniecības personas, to skaitā ārstniecības personu profesionālo asociāciju pārstāvjus un galvenos speciālistus. Kaut arī ĀRF noteikumos nav konkrēti norādīta šo pieaicināto personu loma, tomēr atbilstīgi *ratio legis* šīs personas ir eksperti, kam būtu jānodod atzinums par specifiskiem, ar medicīnas zinātnei saistītiem jautājumiem konkrētā lietā. ĀRF noteikumi nesatur kādu regulējumu par prasībām pieaicināmiem ekspertiem, arī prasībām pēc neitralitātes un neieinteresētības konkrētā lietā vai attiecībā uz ekspertu kompetenci. Atzīmējams, ka ĀRF noteikumi nesatur kādu regulējumu par ekspertu pienākumiem un atbildību par informācijas apjomu, ar ko Veselības inspekcija iepazīstina pieaicinātos ekspertus, t. sk. ekspertu atbildību par dienesta un sensitīvās informācijas saglabāšanu noslēpumā. Pašreiz pastāv iespēja, ka Veselības inspekcija var pieaicināt ekspertu, kurš var būt ieinteresēts lietas iznākumā un kuru, visticamāk, iepazīstinās ar sensitīvu un aizsargājamu informāciju, bet viņš netiks brīdināts par atbildību, ja šo informāciju izpauž. Jāuzsver (vai jānorāda), ka atlīdzības prasījuma iesniedzējs netiek informēts par pieaicināmiem ekspertiem un iesniedzējam nav tiesību izteikt viedokli vai pieteikt noraidījumu.

Zinātniskajā literatūrā, raksturojot Latvijas “medicīnas lietu” nākotni, norādīts, ka jāveido starptautiskas ekspertu komisijas, jo Latvija ir ļoti maza valsts un pieaicināmo ekspertu skaits ir stipri ierobežots [11, 238]. Šis viedoklis ļoti trāpīgi raksturo Latvijas situāciju, un tādēļ sevišķi būtiski ir ĀRF noteikumos paredzēt konkrētu ekspertu atbildības regulējumu.

Šeit minētais ir vērtējams kā Ārstniecības riska fonda regulējuma trūkumi, kas jānovērš, veicot atbilstošus grozījumus ĀRF noteikumos.

ĀRF noteikumu 8.3. punktā ir paredzētas Veselības inspekcijas tiesības “pieprasīt, lai komisija (ne mazāk kā triju ārstniecības personu sastāvā, ja nepieciešams, pieaicinot speciālistus no citām ārstniecības iestādēm), ko izveidojis tās ārstniecības iestādes vadītājs, par kuru ir saņemts atlīdzības prasījuma iesniegums, veiktu izvērtējumu un sniegtu inspekcijai viedokli par kaitējuma esību vai neesību un kaitējuma apmēru”. Pētījuma autoru vērtējumā šāds noteikums vērsts uz to, lai pārkāpējs pats novērtētu savu kļūdu, tāpēc tas ir nekas cits kā likumdošanas brāķis. Jau romiešu tiesībās tika attīstīts procesuālais princips *nemo iudex in causa sua* (neviens nav tiesnesis paša lietā). Autoru ieskatā, šī norma neatbilst tiesībām uz taisnīgu tiesu saturu (Latvijas Republikas Satversmes 92. pants [15] un Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pants) [6].

Veselības inspekcijā, veicot ekspertīzi, ir paredzēts ekspertēt tikai pacienta medicīniskos dokumentus, bet nav paredzēta iespēja veikt paša pacienta apskati un iztauju. Pēc būtības šajā procesā pacients var izteikties tikai vienu reizi – iesniedzot iesniegumu Nacionālajā veselības dienestā. Minētajā saskatāma objektīvās izmeklēšanas principa ignorēšana. Šis regulējums sašaurina pacientu tiesības uz atlīdzību tādējādi, ka atņem šai procedūrai objektivitāti.

Cēloņsakarība starp kaitējumu personai un sniegto veselības aprūpi

Ārstniecības riska fonda mērķis, kas definēts direktīvā 2011/24/ES, ir nodrošināt, lai pacientiem ir pieejamas pārredzamas sūdzību procedūras un mehānismi, kas dod viņiem iespēju lūgt aizsardzības līdzekļus saskaņā ar dalībvalsts tiesību aktiem, ja sniegtās veselības aprūpes dēļ ir nodarīts kaitējums.

Jāapskata, kā tiek konstatēta cēloņsakarība starp kaitējumu personai un sniegto veselības aprūpi.

ĀRF noteikumos ir paredzēts, ka Nacionālais veselības dienests pieņem lēmumu par atteikumu izmaksāt atlīdzību, ja nav konstatēta cēloņsakarība starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības procesā. Cēloņsakarības esamību vai neesamību konstatē Veselības inspekcija.

Tas, ka jāpārbauda, vai konkrētā rīcība ir izraisījusi konkrētas negatīvas sekas, jau romiešu tiesībās ieguva formulu *conditio sine qua non* (priekšnoteikums, bez kura nē). Ar šīs formulas palīdzību arī mūsdienās noskaidro tos apstākļus, bez kuriem kaitīgais notikums nevarētu iestāties, tātad – kuri ir cēloniskā sakarā ar nodarījumu [28]. Šī koncepcija ir atrodama arī ĀRF noteikumos, kuru 12.1. punktā paredzēts, ka Nacionālais veselības dienests pieņem lēmumu par atteikumu izmaksāt atlīdzību, ja nav konstatēta cēloņsakarība starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības procesā.

Eiropas valstīs, piemēram, Vācijā, Apvienotajā Karalistē, Francijā, Spānijā un Itālijā, šis princips darbojas krimināltiesībās [11, 100]. Pierādīšanas teorijā pastāv jēdziens “pierādīšanas standarts”, kas attiecas uz līmeni vai pakāpi, kādā jābūt īstenotai pierādīšanas nāstai. Tas ir pārliecības vai iespējamības līmenis, ko pierādījumiem jārada fakta izlēmēju prātā; tas ir standarts, kādā fakta izlēmējiem ar pierādījumu starpniecību jātiek pārliecinātiem no tās strīdus puses, uz kuru gulstas pierādīšanas nāsta [26, 150–151]. Pierādīšanas standarta veidi ir “ārpus saprātīgām šaubām” un “iespējamību pārsvars”. Pierādīšanas standartu “ārpus saprātīgām šaubām” izmanto procesos, kuros kā procesuālais princips darbojas nevainīguma prezumpcija, kas arī nosaka šī pierādīšanas standarta saturu. Latvijā to lieto kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā (t. s. “mazajā kriminālprocesā”), kur pierādīšanu realizē apsūdzības puse. Savukārt kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā, kur pierādīšanas nāsta ir pārnesta uz aizstāvības pusi, lieto pierādīšanas standartu “iespējamo pārsvars” [26, 151–154]. Šo pierādīšanas standartu lieto arī civillietās, un, pēc autoru domām, tas ir lietojams arī administratīvajā procesā, t. sk. administratīvajā procesā Ārstniecības riska fonda ietvaros. Tas nozīmē, ka cēloņsakarības konstatēšanas formula *conditio sine qua non* nav lietojama, konstatējot cēloņsakarību starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības procesā.

Eiropas tiesiskajā telpā ir izstrādāts doktrināls dokuments Eiropas deliktu tiesību principi (*The Principles of European Tort Law*, turpmāk – EDTP) [27], kam gan tiešas

piemērojamības nav, bet kas var kalpot kā doktrināls avots. EDTP paredz tādas cēlonības veidus kā vienlīdz nozīmīgi (konkurējoši) cēloņi (EDTP 3:102. pants), alternatīvie cēloņi (EDTP 3:103. pants), potenciālie cēloņi (EDTP 3:104. pants) un nenoteikta daļēja cēlonība (EDTP 3:105. pants) [27]. Šie Eiropas deliktu tiesību principos norādītie cēlonības konstatēšanas veidi būtu lietojami, konstatējot cēloņsakarību starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības procesā. Autoriem uz šī raksta sagatavošanas brīdi nav ziņu, kādus cēlonības veidus respektē Veselības inspekcija, veicot ekspertīzes, bet šis jautājums ir turpmāko pētījumu darba kārtībā.

ĀRF noteikumos ir paredzēts, ka Nacionālais veselības dienests pieņem lēmumu par atteikumu izmaksāt atlīdzību, ja orgānu vai audu anatomisks bojājums vai funkciju traucējums ir saistīts ar veikto ārstniecību, taču nav radies ārstniecības personas neprofesionālas rīcības dēļ. Minēto apstākli konstatē Veselības inspekcija. Pacientu tiesību likuma 16. panta pirmajā daļā paredzēts, ka pacientam ir tiesības uz atlīdzību par viņa dzīvībai vai veselībai nodarīto kaitējumu (arī morālo kaitējumu), kuru radījuši apstākļi ārstniecības laikā. Minētais apstāklis var rasties, piemēram, no klīniskās infekcijas, kuras izcelsmē nebūs iespējams vainot ārstniecības personas neprofesionālu rīcību, vai arī, piemēram, jatroģēnas kļūdas dēļ.

Pēc profesora A. Lieljukša iedalījuma izšķir kļūdas, ko pacienta veselības aprūpē pieļauj ārstniecības persona, un tās ir šādas: deontoloģiskas kļūdas, diagnostikas kļūdas, ārstniecības kļūdas. Papildus šīm profesors A. Lieljuksis min arī jatroģēnas kļūdas, t. i., kļūdas, kuras veselības aprūpes procesā pieļāvusi ārstniecības persona, bet kuras nav bijušas novēršamas [20, 679].

Deontoloģiskās kļūdas (saistītas ar ārstniecības personu saskarsmi un attieksmi pret pacientiem un uzvedības normu pārkāpšanu attiecībā pret pacientiem) arī var būt vismaz "nenoteiktā daļējā cēlonībā" (EDTP 3:105. pants) ar pacienta veselībai nodarīto kaitējumu, jo medicīnas zinātnē ir atzīts, ka psihosomatiskie mehānismi var izraisīt pacienta veselības stāvokļa pasliktināšanos [3].

Diskutējams ir jautājums, vai diagnostikas kļūdas vienmēr izcelsies ārstniecības personas neprofesionālas rīcības dēļ. Minēto kļūdu cēlonis var būt gan kļūme diagnostikas iekārtās, gan objektīvi nepietiekamu zināšanu vai pētījumu dēļ, gan iespējami citi cēloņi, bet ne ārstniecības personas neprofesionāla rīcība. Tomēr tieši diagnostikas kļūdas var būt iemesls kaitējumam sniegtās veselības aprūpes dēļ. ĀRF noteikumu 12.2. punkta norma izslēdz pacienta tiesības uz atlīdzību diagnostikas un jatroģēno kļūdu gadījumā.

Zviedrijā, kuras modelis ņemts par paraugu Ārstniecības riska fonda izveidei Latvijā, tiek kompensēti zaudējumi, kas radušies:

- nepareizas veselības aprūpes (pacienta izmeklēšanas, aprūpes, ārstēšanas vai līdzīga pasākuma) dēļ ar prezumpciju, ka varēja no kaitējuma izvairīties, ja jautājums ir neskaidrs;
- medicīnas tehnikas vai slimnīcu aprīkojuma dēļ;
- nepareizas diagnozes rezultātā;

- infekcijas, kas radusies pacienta izmeklēšanas, aprūpes, ārstēšanas vai līdzīga pasākuma dēļ;
- negadījuma dēļ, kas noticis saistībā ar pacienta izmeklēšanu, aprūpi, ārstēšanu vai līdzīgu pasākumu vai pacienta transportēšanas laikā, vai saistībā ar ugunsgrēku, vai citu bojājumu veselības aprūpes telpām un aprīkojumam;
- pārkāpuma vai farmācijas priekšrakstu neievērošanas rezultātā [29].

Redzams, ka Zviedrijas likumā par pacientam nodarīto kaitējumu (*patients-kadlag*), atšķirībā no ĀRF noteikumiem, paredzētas gan deontoloģiskas kļūdas, diagnostikas kļūdas un jatrogēnas kļūdas, kā arī dažādi apstākļi ārstniecības laikā visplašākajā nozīmē.

Tādēļ secināms, ka ĀRF noteikumu 12.1. punkts un 12.2. punkts nepamatoti sašaurina Pacientu tiesību likuma 16. panta pirmās daļas tvērumu, no kompensācijas mehānisma izslēdzot deontoloģiskas kļūdas, diagnostikas kļūdas un jatrogēnas kļūdas, kā arī apstākļus ārstniecības laikā.

Tāpat secināms, ka direktīva 2011/24/ES ir implementēta nepilnīgi, jo dalībvalstīm savos normatīvajos un administratīvajos aktos bija jāparedz pieejamas sūdzību procedūras un mehānismi, ja sniegtās veselības aprūpes dēļ ir nodarīts kaitējums, nesašaurinot cietušo pacientu tiesības uz atlīdzību ar noteikumiem par cēloņsakarības esamību starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības laikā.

Kompensācijas apmērs

Līdz Ārstniecības riska fonda koncepta ieviešanai strīdus par pacientu veselībai nodarīto kaitējumu izskatīja vispārējās jurisdikcijas tiesa civilprocesuālā kārtībā. Šajos gadījumos kompensāciju maksāja ārstniecības iestādes vai ārstniecības personas, vai apdrošinātājs, ja atbilstoši līgumam iestājās apdrošināšanas gadījums. Kompensāciju par pacientu veselībai nodarīto kaitējumu bija iespējams pieteikt vienlaikus ar krimināllietas iztiesāšanu apsūdzībās pēc Krimināllikuma 138. panta pirmās vai otrās daļas. Atsevišķos gadījumos tas arī tika darīts, bet tomēr tas nebija īpaši populāri, jo piedzīt ievērojamu kompensāciju no fiziskas personas varēja izrādīties nereāli.

Ārstniecības riska fonda koncepts, darbojoties pēc obligātās apdrošināšanas principiem, izslēdz arī ārstniecības iestāžu un ārstniecības personu nelabvēlīgu mantisku risku Pacientu tiesību likuma 16. panta otrajā daļā noteikto limitu robežās (par pacienta dzīvībai vai veselībai nodarīto kaitējumu (arī morālo kaitējumu) – ne vairāk kā 142 290 eiro, par pacientam radītiem ārstniecības izdevumiem – ne vairāk kā 28 460 eiro). Tomēr šeit ir jāpakavējas pie jautājuma, kāda varētu būt pacienta potenciālā rīcība, ja viņš uzskata, ka Pacientu tiesību likuma 16. panta otrajā daļā noteiktie limiti nekompensē nodarīto kaitējumu pilnā apmērā. Šādā gadījumā pacients varētu vērsties civilprocesuālā kārtībā ar prasību tiesā. Tāpēc secināms, ka ārstniecības iestādes un personas no negatīvajām mantiskajām sekām profesionālas neveiksmes vai neuzmanības dēļ

tiks pasargātas tikai gadījumos, ja cietušie pacienti būs apmierināti ar Ārstniecības riska fonda izmaksāto summu.

Vienlaikus jāatceras, ka Ārstniecības riska fonda mērķis, kas definēts direktīvā, ir nodrošināt, ka pacientiem ir pieejamas pārredzamas sūdzību procedūras un mehānismi, kas dod viņiem iespēju lūgt aizsardzības līdzekļus saskaņā ar dalībvalsts tiesību aktiem, ja sniegtās veselības aprūpes dēļ ir nodarīts kaitējums. Šis direktīvas mērķis netiek sasniegts, ja Pacientu tiesību likuma 16. panta otrajā daļā noteiktie limiti nekompensē pacientam nodarīto kaitējumu pilnā apmērā, un šāda situācija var izveidoties nosacītās “dzīvības cenas” gadījumā – 142 290 eiro apmērā.

Kompensācijas apmēra jautājums ir cieši saistīts ar tās noteikšanas kritērijiem. ĀRF noteikumos paredzēts, ka kaitējuma (arī morālā kaitējuma) smaguma pakāpi procentos inspekcija nosaka atbilstoši ĀRF noteikumu 2. pielikumam, ņemot vērā ĀRF noteikumu 9. punktā noteiktos kritērijus, un tie ir šādi:

- veselības stāvoklis, slimības raksturs un smagums ārstniecības procesa sākumā;
- slimības paredzamā norises gaita, veicot atbilstošu ārstēšanu, un cēloņsakarība starp ārstniecības personas darbību vai bezdarbību un ārstniecības rezultātā radušos kaitējumu;
- pacienta līdzdalība (līdzestība) savas veselības aprūpē, tās nozīme un ietekme uz ārstniecības procesa norisi;
- kaitējuma smagums kopsakarā ar nepieciešamās ārstēšanās ilgumu un ārstēšanās izdevumiem;
- ārstniecības procesā radušies neparedzami veselības traucējumi, kas ir vai nav saistāmi ar konkrētās saslimšanas ārstēšanu, ārstniecības personas darbību vai bezdarbību;
- ārstniecības personas ieguldījums pacienta veselības stāvokļa uzlabošanā, atjaunošanā;
- apstākļi un vide ārstniecības iestādē;
- cik pilnīgi un pienācīgi ārstniecības persona veica savus pienākumus pacienta ārstēšanas laikā;
- vai ārstniecības iestādei ir bijuši pieejami visi nepieciešamie resursi, lai novērstu kaitējuma rašanās cēloni;
- ārstniecības personas darbības atbilstība Ārstniecības likuma 9.1. panta pirmajai daļai.

ĀRF noteikumu anotācijā [21] nav atrodams izskaidrojams, pēc kādiem principiem tika atlasīti noteikumu 9. punktā norādītie kritēriji. Daži no tiem izsauc neizpratni, jo kā gan pacienta tiesības uz atlīdzību varētu ietekmēt “apstākļi un vide ārstniecības iestādē” vai arī kritērijs “vai ārstniecības iestādei ir bijuši pieejami visi nepieciešamie resursi, lai novērstu kaitējuma rašanās cēloni”. Ja pacienta veselībai ir nodarīts kaitējums un tas ir cēloniskā sakarā ar apstākļiem ārstniecības laikā (kā tas noteikts Pacientu tiesību likuma 16. pantā), vai pacients būtu vainojams, ka viņš iestājies ārstniecības iestādē, kurā “apstākļi un vide” ir slikti vai gluži pretēji – labi? Tāpat – vai un kā pacients var ietekmēt to, vai

“ārstniecības iestādei ir bijuši pieejami visi nepieciešamie resursi, lai novērstu kaitējuma rašanās cēloni”? Diskutējams ir jautājums par to, vai ir jāvērtē “ārstniecības personas ieguldījums pacienta veselības stāvokļa uzlabošanā, atjaunošanā”, “cik pilnīgi un pienācīgi ārstniecības persona veica savus pienākumus pacienta ārstēšanas laikā”, vai “ārstniecības personas darbības atbilstība Ārstniecības likuma 9.1. panta pirmajai daļai”, kurā noteikts: “Ārstniecību veic atbilstoši klīniskajām vadlīnijām vai ārstniecībā izmantojamo metožu un zāļu lietošanas drošības un ārstēšanas efektivitātes novērtējumam, kas veikts, ievērojot uz pierādījumiem balstītas medicīnas principu”. Šie pēc būtības ir ārstniecības personas pienākumi. Ja, veicot ārstniecību, viss tika darīts atbilstoši vislabākajai sirdsapziņai, labai klīniskajai praksei un vadlīnijām, kā arī ievērojot uz pierādījumiem balstītas medicīnas principu, bet pacienta veselībai vienalga ir nodarīts kaitējums, vai šis gadījums nav tāds, lai saņemtu atlīdzību no Ārstniecības riska fonda, kas pēc būtības ir valsts regulēta un specifiska apdrošināšana. Tādēļ autori ierosina svītrot ĀRF noteikumu 9. punkta 6.–10. apakšpunktu kā neatbilstošus ĀRF koncepta būtībai.

ĀRF noteikumu 2. pielikumā ir noteikts aptuvenā nodarītā kaitējuma smaguma apmērs procentos. Ja nav laikus diagnosticēta saslimšana un (vai) nav nodrošināta adekvāta ārstēšana, un tas izraisa pacienta nāvi, nodarītā kaitējuma smaguma apmērs tiek noteikts no 0 līdz 100 procentiem. Attiecībā uz citiem nodarītā kaitējuma veidiem smaguma apmērs tiek noteikts no 0 % līdz 30 %, 50 %, 70 % vai 100 %. Kā redzams, nodarītā kaitējuma smaguma apmēri ir neskaidri, bez labi saprotamiem piemērošanas noteikumiem, un tie nenodrošina, lai līdzīgos un salīdzināmos gadījumos nodarītā kaitējuma smaguma apmērs būtu līdzvērtīgs. Arī ĀRF noteikumu 9. punktā norādīto kritēriju ietekme uz kaitējuma smaguma procentuālo apmēru ir nekonkrēta un atstāta Veselības inspekcijas kā tiesību piemērotāja ziņā.

Normatīvajos aktos, kas regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, proti, Ministru kabineta 2014. gada 17. jūnija noteikumos Nr. 340 “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” [23] (turpmāk – apdrošināšanas atlīdzības noteikumi) ir noteikta konkrēta apdrošināšanas atlīdzības apmēra aprēķināšanas kārtība, neatstājot vietu diskusijām un neskaidriem kritērijiem, kuru piemērošanas metodoloģija nav saprotama. Apdrošināšanas atlīdzības noteikumos atlīdzību aprēķina atbilstoši miesas bojājumu smagumu pakāpei, katru miesas bojājumu smaguma pakāpi piesaistot konkrētam minimālo mēnešalgu skaitam. Piemēram, ja cietušajai personai ir smagi miesas bojājumi, t. s. bāzes likme ir 25 minimālo mēneša darba algu apmērā, ja vidēji miesas bojājumi – 15 minimālo mēneša darba algu apmērā, ja viegli miesas bojājumi – piecu minimālo mēneša darba algu apmērā, bet, ja miesas bojājumi rada veselības traucējumu līdz sešām dienām, t. i., nenasniedz viegļu miesas bojājumu pakāpi, pieņem, ka t. s. bāzes likme ir vienas minimālās mēneša darba algas apmērā. Papildu šai kompensācijas daļai saskaņā ar tabulā norādītiem atlīdzības aprēķināšanai piemērojamiem procentiem tiek aprēķināta kompensācijas daļa par katru miesas bojājuma veidu, piemēram, par konkrētu kaulu lūzumiem, konkrētu ausu un orgānu bojājumiem, kas izsauc funkciju traucējumus, reizinot to ar bāzes koeficientu

10 minimālo mēneša darba algu apmērā. Atsevišķi kritēriji ir noteikti par cietušās personas sāpēm un garīgajām ciešanām sakropļojuma vai invaliditātes dēļ, kā arī saistībā ar apgādnieka, apgādājamā vai laulātā nāvi vai 1. grupas invaliditāti. Šo apdrošināšanas atlīdzības noteikumu pielikumā minētie apdrošināšanas atlīdzības aprēķināšanai piemērojamie procenti tika noteikti, ņemot vērā nelaimes gadījumu apdrošināšanā piemērojamos procentus, Valsts darba nespējas ārstu ekspertīzes komisijas noteiktos invaliditātei piemērojamos procentus un Tiesu medicīnas ekspertīzes praksē piemērojamos procentus [22].

Zinātniskajā literatūrā tiek pausts viedoklis, ka apdrošināšanas atlīdzības noteikumi satur ļoti detalizētu personai radīto miesas bojājumu gradāciju un metodoloģiju, kurai atbilstoši teorētiski būtu iespējams aprēķināt kompensācijas apmēru visās lietās, kurās personām prettiesiskas rīcības rezultātā nodarīti miesas bojājumi un radīts nemantiskais kaitējums, un tādēļ nebūtu pamata uzskatīt, ka šajos noteikumos atrodamo kritēriju un metodoloģijas izmantošana nevarētu tikt piemērota arī attiecībā uz citām tiesiskajām attiecībām [13]. Pēc autoru domām, nedrīkst aizmirst, ka apdrošināšanas atlīdzības noteikumu regulētā situācija attiecas uz negadījumiem ceļu satiksmē, kur atbildība par sekām iestājas atbilstoši stingrās atbildības (*strict liability*) konceptam. Apdrošināšanas atlīdzības noteikumos paredzētā metodoloģija nebūtu piemērojama attiecībā uz tišos noziedzīgos nodarījumus cietušajiem. Arī medicīna ir sarežģītāka joma, salīdzinot ar ceļu satiksmes negadījumiem. Nosakot kompensācijas apmēru, ir jāņem vērā ĀRF noteikumu 9. punktā noteiktie kritēriji, īpaši, pacienta līdzdalība (līdzestība) savas veselības aprūpē, tās nozīme un ietekme uz ārstniecības procesa norisi. Tādēļ apdrošināšanas atlīdzības noteikumi nav izmantojami, nosakot atlīdzību par pacienta dzīvībai vai veselībai nodarīto kaitējumu, bet šie apdrošināšanas atlīdzības noteikumi ir labs paraugs, kā var metodoloģiski un detalizēti izveidot atlīdzības (kompensācijas) aprēķināšanas modeli. Pētāmā jautājuma kontekstā secināms, ka ĀRF noteikumi nesatur salīdzināmas detalizācijas pakāpes metodoloģiju.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma "Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā 2010/2011" 3. pielikumā ir tabula, kurā norādītas rekomendējamās summas, kuras "tiesas varētu piedzīt" [14]. Arī citās Eiropas valstīs pieeja ir līdzīga. Itālijā, Spānijā un Francijā kompensāciju par nemanisku kaitējumu nosaka ar speciālu tabulu palīdzību, bet Vācijā un Apvienotajā Karalistē, kur arī ir tabulas, tās atšķirībā no pirmās valstu grupas, veido nevalstiskais sektors [1].

Latvijas tiesiskajā telpā pastāv strīdi, vai apdrošināšanas atlīdzības noteikumos ietvertā konkrētā metodoloģija nerada ierobežojumus izmaksājamās atlīdzības apmēriem [19], jo morālās kompensācijas apmērs ir saistīts ar personas subjektīvo pašnovērtējumu. Arī pēc autoru domām, ir diezgan dīvaini konstatēt, ka cilvēka dzīvības cena atbilstoši Pacientu tiesību likuma 16. panta otrās daļas pirmajam punktam ir "ne vairāk kā 142 290 eiro". Tomēr, pēc autoru ieskata, šī t. s. konkrētās metodoloģijas jeb "tabulu" pieeja, ko kritizē ne tikai Latvijā un kas nepārprotami novienādo cietušos neatkarīgi no subjektīvā pašnovērtējuma, rada tik ļoti nepieciešamo tiesisko stabilitāti un tiesu prakses

prognozējamību, kas ir lielāks ieguvums, salīdzinot ar “tiesas ieskata” pieeju. Strīdi par to, kura pieeja ir labāka, tik drīz nerims. Vācijā kritika tiek veltīta arī tam, kādi spriedumi tiek iekļauti “sāpju naudas tabulās” (*Schmerzensgeldtabellen*), norādot, ka tām nav ne zinātniska, ne statistiska pamatojuma [25]. Arī Latvijā – Pacientu tiesību likuma anotācijā [16] – nav atrodams pamatojums, kādēļ atlīdzības apmērs ir tieši tāds, kā noteikts likumā.

Tiesiskās skaidrības dēļ ĀRF noteikumi būtu jāgroza, nosakot, kā konkrēti ĀRF noteikumu 9. punktā norādītie kritēriji ietekmē kaitējuma smaguma procentuālo apmēru.

Secinājumi

Veselības inspekcijas atzinums, kas gatavots Ārstniecības riska fonda procesā, ir pierādīšanas līdzeklis specifiskā administratīvajā procesā.

Ja administratīvā procesa ietvaros iestādē vai tiesā radīsies šaubas par konkrētās ekspertīzes atzinuma pieļaujamību vai ticamību, ir atceļams Nacionālā veselības dienesta lēmums par atlīdzības izmaksāšanu vai par atteikumu izmaksāt atlīdzību, un administratīvais process jāuzsāk no jauna.

Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi nesatur kādu regulējumu par ekspertu pienākumiem un atbildību par informācijas apjomu, ar ko Veselības inspekcija iepazīstina pieaicinātos ekspertus, kā arī ekspertu atbildību par dienesta un sensitīvās informācijas saglabāšanu noslēpumā.

Iesniedzējs netiek informēts par pieaicināmiem ekspertiem, un viņam nav tiesību izteikt viedokli vai pieteikt noraidījumu. Šeit minētais ir vērtējams kā Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu regulējuma trūkumi, kas būtu jānovērš, veicot atbilstošus grozījumus Ārstniecības riska fonda darbības noteikumos.

Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu 8.3. punkta tiesību norma ir vērsta uz to, lai pārkāpējs pats novērtētu savu kļūdu. Tas ir pretrunā ar procesuālo tiesību principu *nemo iudex in causa sua* (neviens nav tiesnesis paša lietā). Tādēļ konkrētais regulējums fundamentāli pārkāpj Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā nostiprinātās tiesības uz taisnīgu tiesu.

Veselības inspekcijā, veicot ekspertīzi, ir paredzēts ekspertēt tikai pacienta medicīniskos dokumentus, bet nav paredzēta iespēja veikt paša pacienta apskati un iztaujū. Minētajā saskatāma objektīvās izmeklēšanas principa ignorēšana, kas atņem šai tiesiskajai procedūrai objektivitāti.

Eiropas deliktu tiesību principos norādītie cēlonības konstatēšanas veidi būtu lietojami, konstatējot cēloņsakarību starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības procesā.

Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu 12.1. punkts un 12.2. punkts nepamatooti sašaurina Pacientu tiesību likuma 16. panta pirmās daļas tvērumu, no kompensācijas mehānisma izslēdzot deontoloģiskas kļūdas, diagnostikas kļūdas un jatrogēnas kļūdas, kā arī apstākļus ārstniecības laikā.

Direktīva 2011/24/ES ir implementēta nepilnīgi, jo dalībvalstīm savos normatīvajos un administratīvajos aktos bija jāparedz pieejamas sūdzību procedūras un mehānismi, ja sniegtās veselības aprūpes dēļ tiek nodarīts kaitējums, nesašaurinot cietušo pacientu tiesības uz atlīdzību ar noteikumiem par cēloņsakarības esamību starp kaitējumu un ārstniecības personas veikto darbību vai bezdarbību ārstniecības laikā.

Direktīvas mērķis netiek sasniegts, ja Pacientu tiesību likuma 16. panta otrajā daļā noteiktie limiti nav pietiekami, lai kompensētu pacientam nodarīto kaitējumu pilnā apmērā, un šāda situācija var izveidoties gadījumā ar nosacīto “dzīvības cenu” 142 290 eiro apmērā.

Ārstniecības iestādes un personas no negatīvajām mantiskajām sekām profesionālas neveiksmes vai neuzmanības dēļ tiks pasargātas tikai gadījumos, ja cietušo pacientu apmierinās no Ārstniecības riska fonda izmaksājamās summas.

Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu 9. punkta 6.–10. apakšpunkts neatbilst Ārstniecības riska fonda koncepta būtībai, tādēļ jāsvītro no noteikumiem.

Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi nesatur salīdzināmas detalizācijas pakāpes metodoloģiju par dažādu kritēriju piemērošanu, nosakot atlīdzību par pacienta dzīvībai vai veselībai nodarīto kaitējumu. Tie nenodrošina, lai līdzīgos un salīdzināmos gadījumos nodarītā kaitējuma smaguma apmērs būtu līdzvērtīgs.

Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu 9. punktā norādīto kritēriju ietekme uz kaitējuma smaguma procentuālo apmēru ir nekonkrēta. Tiesiskās skaidrības dēļ Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi būtu jāgroza, nosakot, kā konkrēti Ārstniecības riska fonda darbības noteikumu 9. punktā norādītie kritēriji ietekmē kaitējuma smaguma procentuālo apmēru.

Konkrētas metodoloģijas pieeja, kas novienādo cietušos neatkarīgi no subjektīvā pašnovērtējuma, rada tiesisko stabilitāti un tiesu prakses prognozējamību, kas ir lielāks ieguvums, salīdzinot ar “tiesas ieskata” pieeju.

Weaknesses in the Functioning of the Medical Treatment Risk Fund

Abstract

Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9th March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare determines the obligation of the Member State to ensure that the patient is allowed to use transparent complaint procedures and mechanisms, which provides opportunities for the patients to request remedies in accordance with the healthcare legislation of the Member State in case the healthcare provided had caused damages. This concept of the Medical Treatment Risk Fund in Latvia was introduced on 25th October 2013 by taking example from Sweden and Denmark. By 17th October 2013 Cabinet Regulations

rule amendments in the Law on the Rights of Patients were made, which generally determines the protection of patients' rights in the Medical Treatment Risk Fund principles, but its operations were regulated by 5th November 2013 Cabinet Regulations rules – the Operating Rules of the Medical Treatment Risk Fund. This regulation ensures the right of patients to be reimbursed for the harm caused to life or health.

The activity of the Medical Treatment Risk Fund ensures two direct subordination institutions of the Ministry of Health: The National Health Service and Health Inspection.

In this research, the procedural order of the Medical Treatment Risk Fund is being analysed, specifically the causality between the harm to the patient and the healthcare as well as the question determination of sufficient amount of refund.

Several problem questions had been identified and the conclusions were drawn about implementation of the concept of the Medical Treatment Risk Fund compliance with the Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9th March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare: the requirements of the Directive have not been implemented correctly; the regulations of the Medical Treatment Risk Fund does not comply with the Law on the Rights of Patients regulation and procedural principles, which provides the rights of the individuals for a fair trial. The author also proposes amendments in order to improve the regulation of the Medical Treatment Risk Fund.

Keywords: Medical treatment risk fund, the right of patients to reimbursement.

Literatūra

1. A Comparison of compensation for personal injury claims in Europe. *GenRe Publications*. January 2014. Iegūts no: <http://www.genre.com/knowledge/publications/claimsfocus-pc-201309-en.html> [sk. 26.09.2016.].
2. Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 25.01.2001. un stājas spēkā 01.02.2004., grozījumi pieņemti 19.09.2013. *Latvijas Vēstnesis*. 188(4994), 26.09.2013. [sk. 26.09.2016.].
3. Ancāne, G. Ķermeņa un psihe saistība. *Psiholoģijas Pasaule*. 2004, 1, 38–43.
4. Ārstniecības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 12.07.1997. un stājas spēkā 01.10.1997., ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 18.06.2015. *Latvijas Vēstnesis*. 194(5254), 01.10.2014.
5. Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi: LR Ministru kabineta noteikumi: pieņemti 05.11.2013. un stājas spēkā 23.11.2013. *Latvijas Vēstnesis*. 228(5034), 22.11.2013.
6. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, daudzpusējs starptautisks dokuments: pieņemts 04.11.1950. un stājas spēkā 27.06.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144 (858/859), 13.06.1997. Iegūts no: <http://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [sk. 26.09.2016.].
7. Civillikums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 28.01.1937. un atjaunots spēkā 01.09.1992., ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 29.10.2015. *Latvijas Vēstnesis*. 98(5158), 22.05.2014.

8. Eiropas Komisijas Veselības un pārtikas nekaitīguma ģenerāldirektorāta politikas izklāsts iedaļas "Sabiedrības veselība" apakšiedaļā "Pacientu drošums". Eiropas Komisija. Iegūts no: http://ec.europa.eu/health/patient_safety/policy/index_lv.htm [sk. 26.09.2016.].
9. *Eiropas Pacientu tiesību harta. Pacientu ombuds*. Iegūts no: http://www.pacientuombuds.lv/lat/noderiga_informacija/tiesibas___pienakumi/?doc=132 [sk. 26.09.2016.].
10. Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 9. marta direktīva 2011/24/ES "Par pacientu tiesību piemērošanu pārrobežu veselības aprūpē". *EUR-Lex*. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0024> [sk. 26.09.2016.].
11. Ferrara, S. D., Boscolo-Berto, R., Viel, G. *Malpractice and Medical Liability. European State of the Art and Guidelines*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag. 2013, 368.
12. Grozījumi Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumos Nr. 1268 "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi": LR Ministru kabineta noteikumi: pieņemti 19.01.2016. un stājas spēkā 22.01.2016. Iegūts no <http://likumi.lv/ta/id/279490-grozijumi-ministru-kabineta-2013-gada-5-novembra-noteikumos-nr-1268-arstniecibas-riska-fonda-darbibas-noteikumi> [sk.26.09.2016.].
13. Kubilis, J. Civiltiesiskās atbildības par nemantisko kaitējumu miesas bojājumu gadījumā pilnveidošanas iespējas. *Jurista Vārds*. 2016, 37(940), 20–26.
14. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. *Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā (2010–2011)*. Iegūts no: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20moralais%20kaitejums_an.doc [sk. 26.09.2016.].
15. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemts Satversmes sapulcē 15.02.1922. un stājas spēkā 07.11.1922., ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 19.05.2016. *Latvijas Vēstnesis*. 131(5191), 08.07.2014.
16. Likumprojekta "Pacientu tiesību likums" anotācija. *Latvijas Republikas Saeima*. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/96DC7AFDC685D344C225723E0047B5AC?OpenDocument> [sk. 26.09.2016.].
17. Likums "Par prakses ārstiem": Latvijas Republikas likums: pieņemts 04.04.1997. un stājas spēkā 22.05.1997., ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 17.10.2013. *Latvijas Vēstnesis*. 211(5017), 29.10.2013.
18. Līgums par Eiropas Savienības darbību. *EUR-Lex*. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT> [sk. 26.09.2016.].
19. Mantrovs, V. EST tiesu prakse nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjautājumi. *Latvijas Universitātes 5. starptautiskās konferences "Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi" raksti*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014, 560–568.
20. *Medicīnas tiesības*. Autoru kolektīvs S. Ašņevicas-Slokenbergas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 798.
21. Ministru kabineta noteikumu "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi" projekta sākotnējās (*ex-ante*) ietekmes novērtējuma ziņojums. *LR Veselības ministrija*. Iegūts no: http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/phoebe/aktualitates_publiciska_apspriesana_6ad08b8ff5eb59abc2257b0200464996/vmanot_210513_arf.docx [sk. 26.09.2016.].
22. Ministru kabineta noteikumu projekta "Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). *LR Ministru kabinets*. Iegūts no: http://tap.mk.gov.lv/doc/2014_06/FManot_050614_nematr_zaud.1021.DOCX [sk. 26.09.2016.].

23. Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: LR Ministru kabineta noteikumi Nr. 340 pieņemti 17.06.2014. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=267451> [sk. 26.09.2016.].
24. Pacientu tiesību likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.12.2009. un stājas spēkā 01.03.2010., ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 17.10.2013. *Latvijas Vēstnesis*. 211(5017), 29.10.2013.
25. Schmerzensgeldtabellen – Sinnhaftigkeit und Grenzen. Iegūts no: <https://ihr-anwalt.com/blog/verkehrsgerichtstag/schmerzensgeldtabellen/> [sk. 26.09.2016.].
26. Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa*. Rīga: “Biznesa augstskola Turība”, 2002, 296.
27. The Principles of European Tort Law. *EGTL*. Iegūts no: <http://www.egtl.org/Principles> [sk. 26.09.2016.].
28. Torgāns, K. Vairāki zaudējumu (kaitējumu) izraisoši cēloņi. *Jurista Vārds*. 2007, 28(481).
29. Zviedrijas likums par pacientam nodarīto kaitējumu. *Patientskadelag*. 1996, 799. Iegūts no: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/patientskadelag-1996799_sfs-1996-799 [sk. 26.09.2016.].

Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

Dace Tarasova

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
tarasova.dace@gmail.com

Kopsavilkums

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 106. pantu ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbvieta atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofā un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu [11].

Rakstā tiek aplūkots darba tiesisko attiecību izbeigšanas tiesiskais regulējums. Tiek analizēts arī darba devēja uzteikums, kas praksē bieži vien tiek pārsūdzēts tiesas ceļā, kā liecina Tiesu informācijas sistēmas statistiskie dati, proti, 2016. gadā līdz 25. oktobrim tika iesniegtas 68 prasības par atjaunošanu darbvieta, savukārt 2015. gadā – 88 prasības [16]. Šie dati, pēc autores domām, norāda uz vairākām problēmām Latvijas darba tiesību jomā, konkrēti – darba tiesisko attiecību regulējumā. Tiesu informācijas statistikas dati neatklāj prasību saturu, taču liecina par problēmas aktualitāti. Autore uzskata, ka darba tiesisko attiecību izbeigšanu var pētīt, pamatojoties uz to, ka darbinieks, veicot darbu, rīkojies pretēji labiem tikumiem, un šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu, un ja darbinieks, veicot darbu, atradies alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī.

Raksta mērķis ir konstatēt darba tiesisko attiecību izbeigšanas problēmas, kas pastāv atbilstoši Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktam, un izstrādāt priekšlikumus šo problēmu novēršanai.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras analīze un apraksts. Iegūtie rezultāti tika novērtēti, izmantojot aprakstošo, analītisko, loģisko, indukcijas un dedukcijas, loģiski konstruktīvo metodi, savukārt tiesību normu interpretācijai tika izmantota gramatiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā tiesību normu interpretācijas metode.

Atslēgvārdi: darba tiesiskās attiecības, uzteikums, darba strīdi, Darba likums.

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

Darba tiesisko attiecību priekšmets ir darbs, kas tiek skaidrots arī kā amata pienākumi, to veikšana, tajā skaitā arī ieņemamais amats [6]. Pienākums, uzdevums – tas, kas jāpadara [6]. Darbs ir arī cilvēka mērķtiecīga darbība, lai radītu materiālas vai garīgas vērtības, sniegtu pakalpojumus, kas nepieciešami sabiedrības vajadzību apmierināšanai [13]. Tādēļ darbiniekam, veicot darbu, ir jārikojas atbilstoši labiem tikumiem, t. i., nedrīkst veikt darbu alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī.

Izbeigt darba tiesiskās attiecības var vairākos veidos ar uzteikuma institūta palīdzību. Darba tiesisko attiecību izbeigšana Darba likumā ir cieši saistīta, ar jēdzienu “uzteikums”, kas likumā tiek lietots ar dažādām nozīmēm. No teorētiskā viedokļa darba līguma uzteikums ir darbinieka vai darba devēja izteikts vienpusējs rakstisks gribas izteikums, ar kuru tiek izbeigtas darba tiesiskās attiecības uz turpmāku laiku [9]. Tāpat uzteikums ir dokuments, kurā ir norādīts pamatojums, izbeidzot darba tiesiskās attiecības, un tas ir pierādījums, iesniedzot tiesā prasību, ja ir aizskartas darbinieka tiesības un ja darba devējs nav pilnīgi veicis savus ar Darba likumu noteiktos pienākumus. Autore vērs uzmanību uz to, ka pēc būtības uzteikuma pamatojums ir nepieciešams darba devējam, jo tas noteikts Darba likuma normās.

Darba likuma 26. un 28. nodaļā ir paredzēti vairāki darba tiesisko attiecību izbeigšanas pamatojumi:

- 1) darbinieka uzteikums;
- 2) darba devēja uzteikums, kura iemesli noteikti Darba likuma 101. pantā, kā arī 98. pantā minētais gadījums (darba devēja uzteikums piedāvāto darba līguma grozījumu dēļ);
- 3) uz noteiktu laiku noslēgtā darba līguma izbeigšanās;
- 4) darbinieka un darba devēja vienošanās;
- 5) trešo personu pieprasījums un tiesas spriedums;
- 6) darba devēja nāve;
- 7) uzteikums pārbaudes laikā [5].

Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punktā kā viens no darba devēja uzteikuma pamatiem ir noteikts gadījums, ka darbinieks, veicot darbu, rīkojies pretēji labiem tikumiem, un šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu [5]. Lai uzteiktu darba līgumu, pamatojoties uz šo Darba likuma normu, jāpastāv vairākiem priekšnoteikumiem, proti, darbinieka rīcībai, kas ir pretēja labiem tikumiem, šādas rīcības nesavienojamībai ar darba tiesisko attiecību turpināšanu, kā arī šādai darbinieka rīcībai jābūt saistītai ar darbinieka veicamo darbu. Pēdējais no priekšnoteikumiem attiecas gan uz tiem gadījumiem, ka darbinieks veic darbu viņam noteiktajā darba laikā, gan uz tām situācijām, ka darbinieks veic ar darbu saistītus pienākumus pēc viņam noteiktā darba laika. Saskaņā ar Darba likuma 130. panta pirmo daļu ar darba laiku ir jāsaprot laikposms no darba sākuma līdz beigām, kura ietvaros darbinieks veic darbu un atrodas darba devēja rīcībā, izņemot pārtraukumus darbā, līdz ar to darbinieks ir darba devēja rīcībā neatkarīgi no darbinieka atrašanās vietas [5].

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

Augstākās tiesas Senāts par Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punktā minēto uzteikuma pamatu ir paudis viedokli, ka uzteikuma pamatojums var būt darbinieka tāda rīcība, kas saistīta ar darba pienākumu izpildi, turklāt darba devējam ir jāpamato, ka darbinieka konkrētā rīcība liedz turpināt darba tiesiskās attiecības [12].

Jēdziena “labi tikumi” saturs normatīvajos aktos nav noteikts, un ar to palīdzību tas nav atklājams. Saskaņā ar tiesību teoriju, šis ir atzīstams par atklātu jeb nenoteiktu jēdzienu, kas dod tikai aptuvenu priekšstatu par iespējamo virzienu, kur meklējams konkrētā jēdziena saturs [14]. Jēdzieni “labs”, “tikums” ir saistāmi ar cilvēka apziņu, rīcības novērtējumu, tāpēc tie attiecināmi uz ētikas un morāles normām, taču nedrīkst aizmirst par subjektīvo novērtējumu, kas gandrīz vienmēr atšķiras atkarībā no personas uzskatiem, izglītības u. c. faktoriem. Tāpēc autore šaubās, ka tiks nodrošināta darbinieka aizsardzība, ja darba devējs darba tiesiskās attiecības izbeigs, pamatojoties uz Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punktu.

Ņemot vērā, ka likumdevējs nav noteicis “labu tikumu” definīciju, šis jēdziens īpaši kvalificētās nenoteiktības pakāpes dēļ ir atzīts par ģenerālklausulu, kuras saturu veido mainīgā sabiedrības vērtību sistēma un kuras konkretizēšana jāveic tiesu praksei. Mūsdienu tiesu praksē un tiesību zinātnē ir atzīts, ka labu tikumu jēdzienam ir ne tikai sociāls, bet arī tiesisks raksturs, proti, to veido ne tikai vispārpieņemtās morāles normas, kas noteic savstarpējās uzvedības noteikumus, kurus sabiedrība vai kāda tās daļa atzīst par nepieciešamu ievērot, bet veido arī tiesiski ētiskie principi un vērtības, kas nostiprinātas pozitīvajās tiesībās, tostarp – valstu konstitūcijās [15]. Tādējādi jēdziens “labi tikumi” ir ģenerālklausula, kuras aizpildīšana ar saturu ir atstāta tiesību piemērotāju ziņā [12].

Senāta ieskatā, Civillietu tiesas kolēģija pamatoti kvalificējusi kā rīcību pretēju labiem tikumiem Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punkta izpratnē situāciju, ka darbinieks darba devēja organizētā un samaksātā pasākumā, veicot pārrunas ar uzņēmumam svarīgiem klientiem, bija tādā alkohola reibumā, kas apkauno prasītāju personīgi, kā arī būtiski kaitē darba devēja reputācijai, turklāt darbinieka uzvedība ir apdraudējusi citu cilvēku veselību un dzīvību. Šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu, jo darba devējs nevar paļauties, ka darbinieks, pildot amata pienākumus, turpmāk rīkosies atbilstoši sabiedrībā vispārpieņemtām ētikas un morāles normām. Veicot darba pienākumus darba devēja apmaksātā klientu pasākumā, darbinieks pārstāv un iepazīstina ar darba devēju [15]. Tādēļ var secināt, ka arī alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklis, veicot darbu neatkarīgi no darba pienākumu izpildes vietas, ir pielīdzināms rīcībai, kas ir pretēja labiem tikumiem. Turklāt, pēc autores domām, pretēja labiem tikumiem ir arī amorāla uzvedība un / vai rīcība, kas mūsdienās ir plašs jēdziens, proti, darbinieks rīkojas netikumiski, pretēji morāles principiem. Problēma rodas noteikt, kādu darbību vai bezdarbību var uzskatīt par amorālu uzvedību un / vai rīcību. Autore uzskata, ka vērtējums par darbinieka amorālu uzvedību vai rīcību var tikt piemērots profesijās, kuras ir saistītas ar audzināšanas funkciju izpildi, piemēram, pedagogiem.

Ņemot vērā mūsdienu zinātnieka K. Torgāna pausto atziņu, ka amorāls pārkāpums un rīcība pretēji labiem tikumiem nav nekas abstrakts un nav interpretējams pēc puses

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

subjektīvajiem ieskatiem, autore secina, ka darbiniekam varētu uzteikt darba līgumu pēc analizējamā uzteikuma pamata, ja viņa rīcība bijusi konkrēta un pierādīta [17]. Tādējādi, lai darba devējs varētu uzteikt darba līgumu, viņam jāpierāda, ka darbinieks ir rīkojies pretēji labiem tikumiem un / vai šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu.

Papildus iepriekš minētajam Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punkts praksē piemērojams arī gadījumos, ja darbinieks rupji un netaktiski izturas pret uzņēmuma klientiem, kontaktēšanās laikā pieļauj izturēšanos, kas grauj uzņēmuma reputāciju, un šāds darbinieks var samazināt uzņēmumam klientu skaitu un kaitēt apgrozījumam un peļņai. Šajā gadījumā darba devējam būtu pamats apgalvot, ka darbinieka netaktiskā izturēšanās nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu. Lai veicinātu Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punkta piemērošanu, darba devējam ir nepieciešams izstrādāt “labo tikumu” definīciju, kas jāietver iekšējos normatīvajos aktos. Jāņem vērā, ka darbs pie katra darba devēja ir atšķirīgs, un arī amata pienākumi atšķiras, tādēļ arī “labo tikumu” jēdziena izpratne dažādiem darba devējiem atšķirsies. Piemēram, ir pašsaprotami, ka veikala uzņēmumu darbinieki darba vietās atrodas ģērbusies darba drēbēs, bet nav pieņemams, ja šādā apģērbā darbā atrodas juridiskā biroja darbinieks.

Jāpiebilst, ka atsevišķām profesijām ir izstrādāti ētikas kodeksi, piemēram, Latvijas zvērinātu advokātu ētikas kodekss, kas satur informāciju par profesijā strādājošajiem nepieciešamajiem tikumiem, kā arī tajā norādīti darbības principi, kā uzturamas attiecības ar klientiem u. tml. Domājams, ka darba devējam būtu iekšējos normatīvajos aktos konkrēti jānorāda kritēriji, kuri darbiniekiem reglamentētu uzvedības pamatnoteikumus uzņēmumā, veicot darba pienākumus. Tie ļautu darba devējam darba tiesisko attiecību izbeigšanas gadījumā saskaņā ar Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punktu uzteikt darba tiesiskās attiecības ar darbinieku.

Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punkts attiecas uz darba tiesisko attiecību izbeigšanu, ja darbinieks, veicot darbu, atradies alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī [5]. Alkohola reibuma stāvoklis ir viens no iemesliem darba tiesisko attiecību izbeigšanai. Tas ir tiesiski noteikts Darba likumā un ir saistīts ar darbinieka uzvedību. Darba devējam, izvērtējot pārkāpuma būtību, darbinieka uzvedību, attieksmi u. tml., ir tiesības, bet ne pienākums uzteikt šajā gadījumā darba līgumu [4]. Darba likuma 101. panta pirmajā daļā ir teikts, ka darba devējam ir tiesības rakstveidā uzteikt darba līgumu, vienīgi pamatojoties uz apstākļiem, kas saistīti ar darbinieka uzvedību, viņa spējām vai ar saimniecisku, organizatorisku, tehnoloģisku vai līdzīga rakstura pasākumu veikšanu uzņēmumā [...] [5].

Pēc autores domām, Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punktā lietotais jēdziens “reibums” nav pietiekami skaidrs. Reibums ir stāvoklis, kad zūd līdzsvara sajūta, skaidra uztveres un spriešanas spēja (parasti kādu vielu iedarbības dēļ).

2014. gada 29. janvārī Ventspils tiesas spriedumā lietā Nr. C40141313 bija atsauce uz Augstākās tiesas 2012. gada 24. augusta spriedumu lietā Nr. SKC-1041/2012, norādot, ka, konstatējot pārbaudāmās personas ārējo izskatu, Augstākās tiesas Senāts 2012. gada

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

24. augusta spriedumā lietā Nr. SKC-1041/2012 norādījis, ka darbinieka izelpā konstatētais alkohola daudzums 0,09 promiles neliecina nedz par viņa atrašanos alkohola ietekmes, nedz alkohola reibuma stāvoklī. Senāts atsauca uz Ministru kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumu Nr. 394 28. punktu un uz Veselības inspekcijas skaidrojumu par to, kā atšķiras alkohola reibums no alkohola ietekmes. Slēdziens “ir konstatēta alkohola ietekme” tiek dots gadījumos, ja alkohola koncentrācija pārbaudāmās personas asinīs pārsniedz 0,5 promiles (ieskaitot) vai tam atbilstoša koncentrācija citā bioloģiskā vidē ir orientējoši līdz 1,0 promilei, izvērtējot klīnisko simptomātiku, kas izpaužas kā nelieli kustību koordinācijas traucējumi, alkohola smaka no mutes, sklēru un sejas ādas hiperēmija, paātrināta elpošana un sirdsdarbība. Savukārt slēdziens “ir konstatēts alkohola reibums” tiek sniegts gadījumos, ja alkohola koncentrācija pārbaudāmās personas asinīs pārsniedz 1,0 promili (ieskaitot), ar klīnisko simptomātiku, kas izpaužas kā izteikti kustību koordinācijas traucējumi, nestabila gaita, garastāvokļa nelīdzsvarotība, pavājināta mīmika u. tml. [18].

Jāpiebilst, ka šeit minētie Ministru kabineta noteikumi ir attiecināmi uz Valsts policijas, pašvaldības policijas, ostas policijas, Valsts robezsardzes darbinieka, Valsts aģentūras “Civīlās aviācijas aģentūra” inspektora vai Valsts probācijas dienesta amatpersonas veiktu pārbaudi ar portatīvu mērierīci alkohola koncentrācijas noteikšanai izelpotajā gaisā, lai noskaidrotu, vai persona ir lietojusi alkoholu [2]. Šie noteikumi ir palīgīdzeklis, lai tiesībsargājošās instances amatpersonas varētu kontrolēt citu tiesību normu izpildi, piemēram, autotransporta vadīšanu alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī, ar mērķi sodīt likumpārkāpēju. Taču šie noteikumi neattiecas uz darba devēja un darbinieka darba tiesiskajām attiecībām.

Lai nepieļautu darbinieka atrašanos darba devēja telpās reibuma stāvoklī, iekšējos normatīvajos aktos vai darba līgumā nepieciešams ietvert aizliegumu lietot apreibinošas vielas darba devēja telpās arī ārpus darba laika un amata pienākumu pildīšanas, taču pārkāpums tik un tā būtu kvalificējams pēc Darba likuma 101. panta pirmās daļas 1. punkta. Būtiski ir noteikt uzņēmumā darbinieka reibuma pārbaudīšanas kārtību un reibuma pieļaujamības pakāpi, ņemot vērā veicamā darba specifisko raksturu.

Valsts darba inspekcijas Juridiskās nodaļas vadītājs skaidro, ka darba devējam šāds darbinieks jāatlaiž, strikti ievērojot vairākus noteikumus, proti, jābūt pierādījumiem, proti, faktam, ka darbinieks darbā strādājis alkohola reibumā, un jāievēro likumos noteiktā atlaišanas procedūra. Vadītājs arī atgādina, ka no darba nevar atbrīvot darbinieku, kura asinīs ārsti atraduši alkohola ietekmi, jo Darba likums pieļauj atlaišanu no darba tikai alkohola reibuma gadījumos [8].

Autore uzskata, ka nolūkā novērst strīdus par reibuma esamību darba devējam darba līgumā vai citos darba devēja iekšējos normatīvajos aktos jāparedz darbinieka obligāts pienākums veikt reibuma pakāpes pārbaudi, ja darba devējam rodas aizdomas par atrašanos darba vietā reibuma stāvoklī. Minētā pienākuma neievērošana sniegtu darba devējam iespēju izbeigt darba tiesiskās attiecības ar šo darbinieku. Turklāt nepieciešams izstrādāt arī pārbaudes veikšanas kārtību.

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

Autore uzskata, ka darba tiesiskajās attiecībās nebūtu korekti lietot terminu “reibumā”, bet pareizāk būtu lietot “ietekmē”, jo būtu aplami uzskatīt, ka persona var atrasties narkotisko un toksisko vielu reibumā. Persona var būt narkotisko un toksisko vielu ietekmē, ņemot par pamatu Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa u. c. normas, piemēram, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 117.⁷ pantu: atpūtas kuģu vadīšana alkohola reibumā vai narkotisko, vai citu apreibinošu vielu ietekmē [1]. Vēl kāds šā jēdziena lietošanas piemērs atrodams Krimināllikuma normās, 262. pants: transportlīdzekļa vadīšana alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē [10].

Savukārt Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likuma 14. panta septītajā daļā ir noteikts šādi: ja ir aizdomas par to, ka amatpersona, pildot dienesta pienākumus, ir alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē vai reibumā, augstāka amatpersona to nogādā medicīniskās pārbaudes veikšanai [7].

Tādēļ autore piedāvā izteikt Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punktu jaunā redakcijā: “[..] darbinieks, veicot darbu, ir alkohola, narkotiku vai toksisku vielu ietekmē vai reibumā.” Pēc autores domām, šā panta 4. punkta jaunā redakcija nepieļautu atrašanos darbvietā, kā arī darba veikšanu – neatkarīgi no veicamā darba faktiskās vietas – darbiniekam esot alkohola, narkotisko un toksisko vielu ietekmē. Turklāt šāds labojums nepieļautu ierašanos darbvietā alkohola, narkotisko un toksisko vielu ietekmē, un rezultātā darba devējam būtu tiesības nepieļaut darbinieku pie darba pienākumu pildīšanas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, jāpiebilst, ka Augstākā tiesa savā 2005. gada apkojumā “Jautājumi par Darba likuma normu piemērošanu”, būtībā apstiprina iepriekš pausto autores viedokli, proti, Darba likuma normas neparedz īpašu fakta par darbinieka atrašanos alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī pierādīšanas kārtību, tādēļ atrašanos alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī var konstatēt ar jebkuriem Civilprocesa likuma 17. nodaļā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem (ar paša darbinieka paskaidrojumu, ar attiecīga akta sastādīšanu, ar liecinieku liecībām, ar medicīnas darbinieku atzinumu, ārstu ekspertīzes atzinumu u. tml.) [3].

Autore piekrīt, ka atrašanos reibumā būtu jākonstatē ar Civilprocesa likumā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem. Tādējādi nepieciešams Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punktu izteikt šādā redakcijā: “[..] darbinieks, veicot darbu, ir alkohola, narkotiku vai toksiska reibuma stāvoklī. Šos apstākļus darba devējs pierāda ar Civilprocesa likumā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem.”

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

Secinājumi

1. Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punkts praksē piemērojams, ja darbinieks rupji un netaktiski izturas pret uzņēmuma klientiem, komunikācijas laikā pieļauj uzvedību, kas grauj uzņēmuma reputāciju, un šīs darbinieka rīcības dēļ samazinās uzņēmuma klientu skaits, tiek kaitēts uzņēmuma apgrozījumam un peļņai.
2. Darba devējam būtu lietderīgi izstrādāt “labo tikumu” definīciju, ko ietvert iekšējos normatīvajos aktos. Papildus ir jāņem vērā, ka darbs pie katra darba devēja ir atšķirīgs un arī amata pienākumi atšķiras, tādēļ arī “labo tikumu” jēdziena izpratne dažādās darbvietās atšķirsies.
3. Labo tikumu definīcijas izstrāde būtu vērtējama kā ieguvums gan darba devējam, gan darbiniekam, jo ekonomēts tiktu laiks un naudas resursi, kā arī atvieglota tiesu noslodze.
4. Darba likuma 101. panta pirmās daļas trešajā punktā minētais termins “veicot darbu” ierobežo darba devēja rīcības brīvību gadījumos, ja darbinieks rīkojas / uzvedas pretēji labiem tikumiem ārpus darba laika vai pārtraukuma brīdī. Tādēļ nepieciešams no Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. punkta svītrot vārdus “veicot darbu” un izteikt punktu šādā redakcijā: “[..] darbinieks rīkojies pretēji labiem tikumiem, un šāda rīcība nav savienojama ar darba tiesisko attiecību turpināšanu.”
5. Lai novērstu strīdus par reibuma esamību, darba devējam darba līgumā vai uzņēmuma iekšējos normatīvajos aktos jāietver nosacījums par obligātu pienākumu veikt reibuma pakāpes pārbaudi, ja darba devējam rodas aizdomas par atrašanos darba vietā reibuma stāvoklī. Šā pienākuma neievērošana darba devējam dotu pamatu likuma ietvaros izbeigt darba tiesiskās attiecības ar šo darbinieku. Papildu minētajam, nepieciešams izstrādāt arī pārbaudes veikšanas kārtību. Savukārt atrašanās reibumā stāvoklis būtu jākonstatē ar Civilprocesa likumā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem. Tādēļ nepieciešams Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punktu izteikt šādā redakcijā: “[..] darbinieks, veicot darbu, ir alkohola, narkotisko vai toksisko vielu ietekmē. Šos apstākļus darba devējs pierāda ar Civilprocesa likumā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem.”
6. Lai darba devējs varētu nepieļaut darbinieka atrašanos alkohola, narkotiku vai toksisku vielu ietekmē vai reibumā, ierodoties darbvietā vai veicot darba pienākumus ārpus noteiktās darba vietas, piemēram, izbraucot uz kādu objektu, kā arī darba devējam būtu tiesiski vieglāk uzteikt darbiniekam darba tiesiskās attiecības un pielāgot Darba likuma normas citiem normatīvajiem aktiem, nepieciešams izteikt Darba likuma 101. panta pirmās daļas 4. punktu šādā redakcijā: “[..] darbinieks, veicot darbu, ir alkohola, narkotiku vai toksisku vielu ietekmē vai reibumā”.

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

Problems of Termination of Legal Work Relationship on the Basis of Labor Law Section 101, Paragraph 1, Clauses 3, 4

Abstract

According to Constitution Clause 106 (Satversme) of the Republic of Latvia, it is provided that each person has the right to choose occupation and workplace according to skills and qualification. Forced labour is prohibited. Participation in liquidation of disaster action and employment on the Court's decision is not considered to be forced employment.

Legal regulations of termination of labour relationship are considered in the article, as well as employer's decision on the termination of labour relationship. Such cases are often claimed in the Court and the Informative Statistics proves it, for example, 68 cases were claimed in the Court until the 25th October 2016, where the resumption of work was claimed and in 2015, there were 88 claims. In author's opinion, these data show the range of problems in the Labour Law of Latvia, precisely, in legal regulations of employment relationship. The author thinks that Court Informative Statistics does not disclose the content of claims, and therefore this fact allows investigating termination of employment relationship because the employee had acted against good virtues or the employer had been under influence of alcohol, drug, toxic intoxication, consequently such offences do not allow continuing labour relationship.

The aim of the article is to state the main problems concerning termination of labour relationship, defined in the Labour Law Section 101 Paragraph 1, Clauses 3 and 4 and make proposals to avoid the problems.

Materials and methods are the following: legal acts, analysis of Court practice and scientific literature and description. The results are evaluated, using a descriptive, analytical, logical, inductive and deductive method, but grammar, systematic and teleological method was used to interpret legal norms.

Keywords: labor relationship, termination of employment, labor disputes, Labor Law.

Literatūra

1. Administratīvā pārkāpuma kodekss: Latvijas Republikas likums: pieņemts 07.12.1984. un stājas spēkā 01.07.1985. *Ziņotājs*. 51, 20.12.1984. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=89648> [sk. 25.11.2016.].
2. Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība. LR Ministru kabineta 02.06.2008. noteikumi Nr. 394. *Latvijas Vēstnesis*. 88, 06.06.2008. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=176425> [sk. 24.10.2016.].

Dace Tarasova. Darba tiesisko attiecību izbeigšanas problemātika
Darba likuma 101. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteiktajos gadījumos

3. *Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojums: Jautājumi par Darba likuma normu piemērošanu.* Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2005, 15.
4. Bite, K. Alkohola reibums kā uzteikuma iemesls darba un dienesta tiesiskajās attiecībās. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija.* 2016, 1/2(74/75), 64.
5. Darba likums: Latvijas Republikas likums pieņemts 20.06.2001. un stājas spēkā 01.06.2002. *Latvijas Vēstnesis.* 105(2492), 06.07.2001. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019> [sk. 24.10.2016.].
6. Darbs. *Tēzaurus: Mākslīgā intelekta laboratorija, 2009–2017.* Iegūts no: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/darbs> [sk. 25.10.2016.].
7. Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums: Latvijas Republikas likums pieņemts 15.06.2006. un stājas spēkā 01.10.2016. *Latvijas Vēstnesis.* 101(3469), 30.06.2006. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=138750> [sk. 26.10.2016.].
8. Jonāne, J. T. Alkohola reibumā, darba pienākumus veicot. *Latvijas Vēstneša portāls.* Iegūts no: <http://www.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/197840-alkohola-reibuma-darba-pienakumus-veicot/> [sk. 24.10.2016.].
9. Kalniņš, E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. *Jurista Vārds.* 2002, 13, 1–3.
10. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums pieņemts 17.06.1998. un stājas spēkā 01.04.1999. *Latvijas Vēstnesis.* 199/200(1260/1261), 08.07.1998. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [sk. 26.10.2016.].
11. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemta Satversmes sapulcē 15.02.1922. un stājas spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis.* 43, 01.07.1993. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> [sk. 24.10.2016.].
12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 27. oktobra spriedums Civillietā Nr. SKC-928/2010. No: Latvijas Republikas Augstākā tiesa. *Tiesu prakse lietās par individuālajiem darba strīdiem.* 2010/2011. Iegūts no: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/darba%20stridi.pdf>
13. *Latvian Oxford Living Dictionaries.* Iegūts no: <https://lv.oxforddictionaries.com/skaidrojums/darbs> [sk. 25.10.2016.].
14. Melķisis, E. Tiesību normu iztulkošana. *Likums un Tiesības.* 2000, 9.
15. Slicāne, E. Labi tikumi un to nozīme darījumu tiesiskajās attiecībās. *Jurista Vārds.* 2005, 15(370). Iegūts no: <http://www.juristavards.lv/doc/106661-labi-tikumi-un-to-nozime-darjumu-tiesiskajas-attiecibas/> [sk.24.10.2016.].
16. *Tiesu informācijas sistēmas.* Iegūts no: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O [sk. 24.10.2016.].
17. Torgāns, K. *Civillikuma komentāri.* Rīga: Mans īpašums, 1998, 31.
18. Ventspils tiesas 2014. gada 29. janvāra spriedums civillietā Nr. C40141313. Iegūts no: [q=18.+Ventspils+tiesas+2014.+gada+29.+janv%C4%81ra+spriedums+civilliet%C4%81+Nr.+C40141313&oq=18.+Ventspils+tiesas+2014.+gada+29.+janv%C4%81ra+spriedums+civiliet%C4%81+Nr.+C40141313&aqs=chrome..69i57.674j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8](http://www.civillietas.ludza.lv/spridums/C40141313) [sk. 27.10.2016.].

Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

Andris Pešudovs

*Rīgas Stradiņa universitāte, Doktorantūras nodaļa,
Juridiskās zinātnes, Latvija
Andris.Peshudovs@gmail.com*

Kopsavilkums

Pētījumā tika analizēts Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punkta – saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana pieļaujama pēc līgumiem par saistībām, kas nodrošinātas ar publisku hipotēku vai komercķīlu – interpretācijas pamatojums, tiesību tālākveidošanas rezultātā radītais “akcesora ķīlas saistības” jēdziens, kas vēlāk tiesību doktrīnā nostiprināts kā ķīlas devēja saistība atbildēt ķīlas apmērā. Tiesu praksē ar ķīlas saistību tiek pamatota CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktā paredzēto saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana kā līdzeklis atvieglotai ķīlas pārdošanai, nevis parādnieka saistību izpildei. Šādā jēdziena definēšanā tiek konstatēta neattaisnota atkāpšanās no tiesību normu teksta, un tā vērtējama kā pret likumu (*contra legem*) vērsts tiesību tālākveidošanas rezultāts. Lai pamatotu CPL 400. panta pirmās daļas nozīmi kreditora piedziņas tiesības konstatēšanā, tiek ierosinātas izmaiņas minētās panta daļas pirmajā punktā, kas uzsvētu publiskas ķīlas formas kā atvieglotas pierādīšanas līdzekļa nozīmi.

Atslēgvārdi: ķīlas tiesība, saistība, akcesora ķīlas saistība, hipotēka, komercķīla, atvieglota pierādīšana.

Darba mērķis

Pamatot tiesību doktrīnā nostiprinātā tiesību tālākveidošanas rezultāta (akcesora ķīlas saistības) neatbilstību nacionālajai tiesību sistēmai.

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

Materiāls un metodes

Izpētei tika pakļauts bezstrīdus piespiedu izpildīšanas procesuālo tiesību institūts un analizēti tajā ietvertie materiālo tiesību jēdzieni “ķīlas tiesība” un “saistība”, nošķirot pašas materiālās tiesības no to publiski ticamās formas, tika analizēta šādas formas nozīme civilprocesā. Analizēti arī tiesu prakses materiāli. Tika salīdzināta tiesību normu vēsturiskā un aktuālā piemērošanas kārtība. Salīdzinošajai analīzei tika pakļauts judikatūrā un tiesību doktrīnā nostiprinātais “akcesoras ķīlas saistības” jēdziens, to pretstatot Civillikumā nostiprinātajai izpratnei par “ķīlas tiesību” un “saistību”.

Saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas (turpmāk – SBPI) tiesību institūta piemērošanā visvairāk neskaidrību radījusi CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta izpratne. Šis jautājums ir aktualizēts arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2010. gadā veiktajā tiesu prakses apkopojumā: neskaidrības rada jautājums par to, vai bezstrīdus piespiedu izpildei pēc CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta tiek nodota pamatsaistība vai šīs saistības izpildei kalpojošā akcesorā saistība, t. i., iekļājuma akts ar publiskas hipotēkas vai komercķīlas statusu [7, 3]. Jau pašā problēmas uzstādījumā novērojama atkāpe no Civillikuma (turpmāk – CL) tiesību normu teksta par ķīlas tiesību kā kreditora tiesību uz iekļātās lietas vērtību (CL 1278. p.) un ķīlas tiesības kā blakus tiesības atkarību no prasījuma spēka (CL 1283. p.). Tiesību tālākveidošana, kuras ietvaros tiešā veidā ticis pārfrazēts likuma teksts, blakus tiesību pārdēvējot par blakus saistību, norāda uz būtisku atkāpi no likuma teksta gramatiskās konstrukcijas. Tiesnešu tiesības šādā veidā ir kļuvušas par avotu jaunas tiesību normas radīšanā, kas vienlaikus mainījusi materiālajā tiesību normā definētā ķīlas institūta sastāva pazīmes (no tiesības uz saistību) un pārveidojusi CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta procesuālo nozīmi (no paātrinātas kārtības maksājuma saistību piespiedu izpildīšanai uz paātrinātu līdzekli ķīlas pārdošanai). Kā to atzīmējis E. Meļķīsis, juristu leksikā dažkārt sastopams izteiciens “likums nedarbojas”. Tas var nozīmēt, ka ierēdnis vai amatpersona, kuras pienākumos ietilpst konkrētas normas piemērošana, vai nu vispār neveic nekādu darbību, lai to piemērotu, vai arī piemēro normu “ne tā, kā paredzēts” [8, 7]. Arī tēmas kontekstā tiek aktualizēts jautājums par likuma nepilnību un nepieciešamību grozīt tā tekstu vai par šādām izmaiņām kā neatbilstošas piemērošanas rezultātu.

Par CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta spēju “darboties”, lai paātrinātā procesuālā kārtībā izpildīšanai nodotu parādnieka saistības, liecina piemēri no tiesu un tiesu nolēmumu piespiedu izpildes prakses. Lēmumus par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, kas pieņemti līdz 2008. gada 9. janvārim (nolēmuma datums, kad sākās izmaiņas tiesību normu piemērošanas praksē), vieno tajos konstatētā parādnieka saistība kā juridiskais fakts parādnieka tiesību aizskāruma veidā. Līdz izmaiņām tiesu nolēmumu rezolutīvā daļa visā valsts teritorijā sistemātiski vienveidīgi tika veidota atbilstoši CPL 405. panta prasībām: piedzīt saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas kārtībā pamatparādu, procentus, ligumsodu un tiesāšanās izdevumus; lēmuma izpildē piedziņu vērst uz parādnieka kustamo, nekustamo mantu un naudas līdzekļiem [33]; piedzīt no aizņēmēja

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

aizdevuma summu, līgumsodu, kā arī valsts nodevu; lēmums stājās spēkā nekavējoties un bija izpildāms saskaņā ar sprieduma izpildīšanas noteikumiem [34]. Līdzīgi lēmušas arī, piemēram, Cēsu rajona tiesa [21, 22, 23], Jēkabpils rajona tiesa [31, 32], Ventspils tiesa [47] un Daugavpils tiesa [24].

Lēmumi par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, kas pieņemti atbilstīgi CPL 400. panta pirmā punkta 1. daļai, līdz 2008. gada 9. janvārim tika uzskatīti par pilnvērtīgu izpildu dokumentu un – kā to paredz CPL 405. panta trešā daļa – tika izpildīti saskaņā ar sprieduma izpildīšanas noteikumiem.

Secinājumu apliecina ieskats šādu lēmumu piespiedu izpildes praksē. Zvērināti tiesu izpildītāji izpildu lietvedībā neaprobežojās tikai ar piedziņas vēršanu uz publisku hipotēku vai komerčķīlu, bet piespiedu izpildes līdzekļus lietoja arī attiecībā uz parādnieka naudas līdzekļiem kredītiestādēs, Ceļu satiksmes drošības direkcijā reģistrētu mantu, kā arī Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrā reģistrētām parādniekam piederošām kapitāldaļām.

Dobeles rajona tiesa 2006. gada 11. septembrī lietā Nr. 3-12/102 bezstrīdus piespiedu izpildīšanai nodeva ar komerčķīlu nodrošinātu parādnieka saistību, kas izriet no kredīta līguma [27]. Minētā nolēmuma piespiedu izpildei ievesta izpildu lieta Nr. 207/64-2006, kurā ietverts arī rīkojums par parādniekam piederošo naudas līdzekļu, kas atrodas AS “Hansabanka” kontos, apķīlāšanu [41].

Analoģiska situācija konstatējama par Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2006. gada 20. marta lēmuma lietā Nr. 3-12/0068/3 piespiedu izpildi, ar kuru piespiedu izpildīšanai tika nodotas ar komerčķīlu nodrošinātās parādnieka saistības, kas izriet no kredīta līguma [44]. Nolēmuma piespiedu izpildei ievesta izpildu lieta Nr. 97/64-2006, kuras ietvaros arī dots rīkojums par parādniekam piederošo naudas līdzekļu, kas atrodas AS “Aizkraukles banka” kontos, apķīlāšanu [40]. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija 2004. gada 27. aprīļa lēmumā lietā Nr. C04244804, apstiprinot nekustamā īpašuma izsoles aktu, arī konstatēja: “2003. gada 14. novembrī tika ievesta izpildu lieta Nr. 605/64-2003, pamatojoties uz Rīgas rajona tiesas 2003. gada 7. novembra lēmumu, ar kuru pakļauts bezstrīdus piespiedu izpildīšanai kredīta līgums un ķīlas (hipotēkas) līgums” [36]. Minētajā izpildu lietā vienlaikus tika dots rīkojums par parādniekam piederošo naudas līdzekļu, kas atradās AS “Rietumu banka” kontos, apķīlāšanu [39] un tika nosūtīts pieprasījums Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistram par parādniekam piederošo kapitāldaļu apķīlāšanu [38]. Valstī kopumā izpildu lietās lēmumi par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu bez ierobežojumiem un izņēmumiem no vispārējās kārtības tikuši izpildīti pilnīgā atbilstībā sprieduma izpildīšanas noteikumiem. Tiesību normu piemērošanas prakse, no vēsturiskā ieskata, ļauj secināt, ka tiesas CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktu ir tulkojušas līdzīgi, ievērojot šādu juridiskā siloģisma loģisko shēmu: ja līgumi par saistībām ir nodrošināti ar publisku hipotēku vai komerčķīlu, tad pieļaujama SBPI. Šādā piemērošanas veidā tiesību norma atbilstoši reaģē uz juridisku faktu, jo piespiedu izpildīšana tās civilprocesuālajā nozīmē tiek attiecināta uz saistības kā parādnieka pienākuma izpildi, savukārt publiskajai ķīlas tiesībai tiek atvēlēta

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

formas kā pierādīšanu ietekmējoša (pastiprinoša) nozīme. Konstatēts ir parādnieka pieņēmums – saistība – un tās atbilstība CPL izvirzītajām publiskas ticamības prasībām. CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktā minēto līgumu par saistībām tiesneši pašlaik izprot citādāk, būtiski kontrastējot iepriekšējai kārtībai.

Aktuālā tiesu prakse ir atkāpusies no CPL 405. panta formālisma un SBPI tiesiskās sekas ierobežojusi ar piedziņas vēršanu uz ķīlu, nolēmumu rezolutīvo daļu konstrukcijas veidojot atbilstoši “akcesorās ķīlas saistības” jēdziena uzstādījumiem:

- pakļaut bezstrīdus piespiedu izpildei parādnieka saistības, kas izriet no ķīlas līguma [46];
- nodot bezstrīdus piespiedu izpildīšanai šādas ķīlas saistības, kas nodrošina parādnieka saistību pret kreditoru pēc hipotekārā kredīta līguma par kredīta pamatsummas, procentu un līgumsoda samaksu [29];
- nodot bezstrīdus piespiedu izpildīšanai parādnieka saistību pret kreditoru pēc hipotēkas līguma, kas nodrošina saistību pēc pamatlīguma, un piedziņu, nepārsniedzot nostiprinātās hipotēkas apmēru, vērst uz nekustamo īpašumu [28];
- nodot bezstrīdus piespiedu izpildei saistību pēc hipotēkas līguma, kas izriet no aizdevuma līguma, vēršot piedziņu uz nekustamo īpašumu [32];
- nodot bezstrīdus piespiedu izpildei saistību starp pieteicēju un parādnieku – hipotēku, kas reģistrēta, pamatojoties uz hipotēkas līgumu par pamatparāda, procentu un līgumsoda samaksu pēc aizdevuma līguma, parāda piedziņu vēršot uz nostiprināto hipotēku nekustamajam īpašumam [26].

Vienīgā tiesību normu piemērotāja metodiskā norāde par izmaiņām CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanā, par izmaiņu nepieciešamību un to attaisnojumu ir secinājums par nolēmumu dažādības iespējamību – tiesu prakse pirmās instances tiesu līmenī var būt un ir dažāda. Tas, ka lēmumi var atšķirties, ir iespējams un izskaidrojams, tomēr šāda prakse nav vēlama [6, 8]. Iepriekš norādītie būtiskie fakti par SBPI piemērošanas viendabīgi sistemātisku praksi, kura ilgusi aptuveni desmit gadu, nav tikuši minēti ne CPL komentāros, ne AT 2010. gada tiesu prakses apkopojumā par SBPI, tādēļ vēsturiskā normas piemērošanas kārtība, no juridiskās metodes viedokļa, nav tikusi atspēkota kā neatbilstoša un vienlaikus nav pamatota aktuālās prakses nepieciešamība. Šādos apstākļos iepriekš pastāvējusī CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta izpratne savu aktualitāti saglabā arī pašlaik.

CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas aktuālās interpretācijas juridiskais silogisms nav savienojams ar normas sastāva pazīmēm. Uz šāda veida gadījumiem pilnībā attiecināms A. Grūtupa teiktais, ka sakarā ar tiesību formālo dabu jebkurai interpretācijai ir zināmas robežas. Ja pašai interpretācijai jāpatērē milzum daudz enerģijas un argumentu un interpretācijas rezultātā mēs faktiski iegūstam jau citu tiesību normu, tad ir jāmaina likums, jo šāda interpretācija savas iespējas jau ir izsmēlusi [3, 283].

Būtisko atkāpi no normas teksta un faktiski jaunas tiesiskās kārtības radīšanu publikācijā par SBPI problemātiku atzinis arī tiesību piemērotājs – ņemot vērā minētās tiesību normas dažādo interpretāciju, Tieslietu ministrija 2010. gada 10. decembrī Saeimai

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

ir nosūtījusi priekšlikumus likumprojektam “Grozījumi Civilprocesa likumā”, kur arī lūgts izteikt jaunā redakcijā Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punktu par SBPI pēc ķīlas līgumiem, ja tie nodrošina saistību kā publiska hipotēka vai komercķīla [6, 8]. Tomēr šāda likuma grozījumu iniciatīva palikusi bez tālākas virzības, un likumdevējs savu viedokli SBPI pakļaut saistību ir atstājis negrozītu, akcesorās ķīlas saistības pamatojumu atstājot tiesību tālākveidošanas līmenī.

Tiesnešu tiesību rezultāta pamatojums atrodams tiesu prakses apkopojumā – CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktā paredzēta procesuālā kārtība, norādot, kā izpildīt saistību, kas nodrošināta ar publisku hipotēku vai komercķīlu. Tādējādi norma pieprasa nodalīt pamatsaistību no saistības nodrošinājuma – hipotēkas vai komercķīlas –, tā aprobežojas tikai ar tādām saistībām, kuras ir ierakstītas publiskajos reģistros. Līdz ar to šī norma pieļauj pakļaut izpildīšanai pašu nodrošinājumu – komercķīlu vai hipotēku –, nevis pamatsaistību, kura ir nodrošināta ar ierakstu publiskajā reģistrā [7, 7]. Tiesu prakses pārlicība tiesību doktrīnā papildus nostiprināta CPL komentāru veidā. Jaunais jēdziens “akcesorā ķīlas saistība” un CPL normu piemērošana tiek izskaidrota šādi: piespiedu izpildīšanai pakļauj ķīlas līgumu ieķīlātāja akcesoras saistības veidā, ja šāda saistība tikusi nostiprināta publiskas hipotēkas vai komercķīlas formā. Nodrošinājuma saistība (ķīlas saistība) ir ķīlas devēja saistība atbildēt ķīlas apmērā, aizdevuma saistības nepildīšanas gadījumā. “Ķīlas saistība” ir patstāvīgi īstenojama saistība [15, 637–638]. Argumenti par pamatsaistības nodalīšanu no saistības nodrošinājuma nonāk pretrunā priekšnosacījumam par prasījuma nepieciešamību ķīlas tiesības pastāvēšanai (CL 1280. p.). Šādā kontekstā neatbilstošs ir uzskats tikai par ķīlas līguma publiskumu, jo zemesgrāmatās ierakstāmās saistības pamatojošais dokuments (akts, no kura izriet nodrošinātais prasījums) ir tieši līgums par saistībām, piemēram, aizdevuma līgums.

Latvijas Republikas un citu Eiropas valstu tiesību doktrīnas atziņās ķīlas tiesībai vieneidīgi un viennozīmīgi tikusi piešķirta lietu tiesiska daba, saistību izpildījuma nodrošinājuma ziņā kreditoru padarot pēc iespējas neatkarīgāku no parādnieka. Saistības statusa piešķiršana ķīlai, raugoties no šāda aspekta, ir pretrunā tiesību institūta saistību izpildes nodrošināšanas mērķim, neatbilstoša ķīlas tiesības saturam un funkcijām. Turklāt jaunais jēdziens tiesību sistēmai kopumā izrādās nelietderīgs (lieks), ja ieķīlātājs nepilda savu “akcesoro ķīlas saistību”, tāpat ir pieļaujama piedziņa uz ķīlu vai parādnieka mantu CPL noteiktajā kārtībā par tiesas nolēmumu piespiedu izpildi, pamatojoties uz atbilstošu juridisku faktu konstatēšanu par parādnieka saistības neizpildi.

Juridiskajā literatūrā – gan nacionālajā, gan ārvalstu – saistību tiesības kā tiesību disciplīna parasti tiek pretstatītas lietu tiesībām. “Lietu tiesība ir absolūta, t. i., šai tiesībai ir priekšrocība salīdzinājumā ar visām citām tiesībām. Saistību tiesība ir spēkā attiecībā pret kādu konkrētu personu, turpretī lietu tiesība ir spēkā attiecībā pret jebkuru personu, un katrai personai ir pienākums atturēties no visa tā, kas varētu būt pretrunā ar attiecīgās personas lietu tiesību.” [18, 8]

“Lietu tiesību parasti saprot kā pretstatu saistību tiesībai. Tādēļ lietu tiesību būtības noskaidrošanai mēdz izlietot salīdzināšanas paņēmieni: lietu tiesību konstatē

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

ar saistību tiesību. Ar šādu paņēmieni līdz šim noskaidrotas divas principiālas pazīmes: lietu tiesības priekšmets ir pati lieta, turpretim saistību tiesības priekšmets ir parādnieka darbība, lietu tiesība ir aizsargāta pret visiem, turpretim saistību tiesība – tikai pret otru saistības dalībnieku.” [19, 43]

Saistību tiesību un lietu tiesību atšķirības meklējamas likumā noteiktajā šo tiesisko attiecību saturā. Saistību tiesību pamatā ir savstarpēji nodibinātas tiesiskās attiecības, kas saista divus vai vairākus to dalībniekus. Lietu tiesiskās attiecības pretstatā neietekmē tikai divas vai vairākas personas, bet rada pamatu tās ievērot visiem [1, 2]. Saistību tiesības ir tādas personiska rakstura tiesības, kas uz darījuma vai cita pamata pieder konkrētām fiziskām un juridiskām personām un kurām atbilst citu konkrētu personu pienākumi [16, 20].

Uz nepieciešamību nošķirt lietu tiesību un saistību tiesību kategorijas norādījis arī N. Horns: tiesību priekšraksts, kas attiecas uz lietu tiesībām, ir pakļauts arī vispārīgajiem lietu tiesību principiem; saistību tiesību norma tāpat ir pakļauta šīs tiesību nozares pamatprincipiem. Šo sistēmu daļēji nodrošina pats likums. Vēl lielākā mērā tā ir tiesību zinātnes doktrīnas rezultāts. Tiesību zinātnieks, izmantojot pirkuma līguma piemēru, attiecībā uz šo sakarību norādījis, ka vācu civiltiesību abstraktuma principa ietvaros ir jāatšķir divas tiesību nozares – saistību tiesības un lietu tiesības, jāatšķir pirkuma līgums un lietas nodošana [5, 227, 229]. Tāpat CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertie jēdzieni – publiska hipotēka, komercķīla un saistība – turpina īstenot katrs savu atbilstošajā materiālo tiesību nozarē tiem piešķirto nozīmi, nodrošinot attiecīgu tiesisko seku konstatēšanas iespēju.

Jānorāda, ka tiesību vēsturē ir zināmi gadījumi, ka ķīla tikusi pieskaitīta saistību tiesību kategorijai, un šāds spilgts piemērs ir sociālistiskā tiesību sistēma. Uz šo faktu norādījis arī J. Rozenfelds: ideja par ķīlas tiesību lietu tiesisko raksturu attīstījusies jau romiešu tiesībās. Ideja, ka ķīlas tiesības nav nekas cits kā vien saistību tiesību pastiprināšanas veids, radusies stipri vēlāk. Sevišķi populāra tā kļuvusi pagājušajā gadsimtā.

CL atspoguļo uzskatu par ķīlas tiesību lietu tiesisko dabu, taču pastāv atšķirīgi tiesību avoti, kuros ķīlas tiesības ievietotas saistību tiesību daļā. Pie tiem piederēja arī 1993. gadā spēku zaudējušais Latvijas Civilt kodekss, kā arī Krievijas Federācijas Civilt kodekss [14, 8]. Ķīlas tiesības kā saistību tiesību disciplīnas sastāvdaļas nozīme raksturota civiltiesību jautājumam veltītajā izdevumā “Padomju Civiltiesības”. Ķīla tajā definēta šādi: “Ķīlas tiesiskā attiecība ir akcesoriska saistība, t. i., papildsaistība, kas rodas uz likuma vai speciāla ķīlas līguma pamata. Praksē ķīla parasti rodas uz līguma pamata, noslēdzot līgumu par ķīlu. Ķīlas tiesiskās attiecības dalībnieki ir ķīlas devējs un ķīlas turētājs. Ķīlas devējs (parādnieks) ķīlas līgumā saskaņā ar CK 175. p. var būt pats pamatsaistības parādnieks vai arī kāda trešā persona, kas pamatsaistībā kā puse nepiedalās, bet kas ieķīlā savu mantu, lai nodrošinātu pamatsaistības.” [17, 50] Ņemot vērā konstatēto līdzību, izdarāms secinājums, par to, ka attaisnojums pašreizējai CL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanai, vismaz daļēji, ir pamatots sociālistisko tiesību sistēmas atziņās. Šādu gadījumu varētu uzskatīt par atkāpi dotajam solījumam 1996. gadā

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

zinātniskajā pētījumā par tiesvedību Centrālajā un Austrumeiropā, ka procesuālajās tiesībās, kas pētījuma laikā pamatojās uz pielāgotiem Padomju Savienības tiesību aktiem, ir sākušās pārmaiņas [13, 77].

E. Meļķis norādījis, ka sociālistiskās tiesības izauga kā nesaderīgs atzars no kontinentālās Eiropas tiesību loka un pārņēma tā juridisko jēdzienu terminoloģiju, daudzos gadījumos gan izmainot saturu [10, 8]. Valsts kļuva par likuma vienīgo radītāju, tiesību un taisnības noteicēju un interpretētāju. Privātīpašums un reizē ar to tiesību sfērā arī privātās tiesības tika atceltas [9, 7]. Toties nesalīdzināmi paplašinājās publisko tiesību nozīme. Tiesiskas valsts ideāla vietā par galamērķi tika uzskatīta sabiedrība bez valsts un bez tiesībām. Turpretim kontinentālās Eiropas tiesību lokā tiesību norma tiek atzīta kā pārdomu rezultāts, kas daļēji pamatojas uz prakses izpēti, daļēji – uz taisnīguma, morāles, politikas un tiesību sistēmas harmonijas apsvērumiem [9, 10]. Situācija ar privāto tiesību institūtu izpratnes pārņemšanu, no tiesību viedokļa, ir nepieņemama sociālistisko tiesību minētās specifikas dēļ un sistēmiskas neatbilstības dēļ kontinentālās Eiropas tiesību lokam. Sociālistiskā tiesību sistēma bija pazīstama ar savu zemo privāto tiesību aktualizāciju un ierobežotu civiltiesisko apgrozību. Tādēļ jautājumi par ķīlas tiesību problēmām nebija vieni no svarīgākajiem, pretēji atziņām Rietumu valstu tiesību sistēmās. Turklāt minētajā izdevumā “Padomju Civiltiesības” skaidrojums par ķīlu kā akcesoru saistību pašas padomju tiesību sistēmas ietvaros ir izrādījies kļūdainš. Šāds secinājums izdarāms, iepazīstoties ar likumā izteikto ķīlas tiesības definīciju: “Ķīla kā saistību izpildes nodrošinājums saistības neizpildīšanas gadījumā rada kreditoram priekšrocības tiesību saņemt apmierinājumu no ieķīlātās mantas vērtības pirms citiem kreditoriem.” [17, 50] Norādītā izpratne būtībā atbilst aktuālajai Latvijas Republikā – ķīla kā tiesības uz lietas vērtību. Turklāt pati definīcija izrādās ļoti precīzi reducēta no abstraktas tiesības uz ieķīlātās lietas vērtību, uz priekšroku atgūto naudas līdzekļu saņemšanā.

Tiesu praksē tomēr ir atrodamī piemēri, kas liecina par “akcesorās ķīlas saistības” neviennozīmīgu atzišanu. 2010. gada 29. oktobra lēmumā par SBPI Rēzeknes tiesas tiesnesis noraidīja pieteikumu un norādīja, ka hipotēkas līgumi nevar tikt pakļauti SBPI un tajos noteiktās tiesības izlietojamas atbilstoši lietu tiesību nosacījumiem [35]. Daugavpils tiesas tiesnese 2011. gada 20. jūlijā – pretēji ieviestajai praksei – SBPI pakļāva saistību [25]. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa 2012. gada 20. martā noraidīja kreditora prasības pieteikumu par parāda daļu, ko veido lēmumā par parādnieka SBPI noteiktās summas un ķīlas rezultātā atgūto naudas līdzekļu starpība. Tiesa norādīja, ka kreditors savas prasījuma tiesības pilnībā izlietojis, vērstoties tiesā ar pieteikumu par SBPI [45]. Līdzīgi prasību ir noraidījusi Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa, norādot, ka jau pastāv spēkā esošs nolēmums ar izpildu dokumenta spēku par parādnieka saistību – pamatparāda, procentu un līgumsoda veidā – nodošanu SBPI, un šādos apstākļos prasītājam vairs nepastāv no aizdevuma līguma izrietošas prasījuma tiesības [42]. Tā pati tiesa 2015. gada 29. jūlijā ir atteikusies pieņemt prasības pieteikumu par parāda atlikuma piedziņu, konstatējot, ka strīdā starp tām pašām pusēm par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

jau ir spēkā esošs nolēmums par parādnieka SBPI [43]. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija, 2016. gada 25. janvārī izskatot lietu pēc būtības, uz SBPI konstatēto saistību un neapstrīdēto tai atbilstošo prasījumu ir atsaukusies kā uz patstāvīgu faktu – tiesa konstatēja, ka prasītājs CPL 406. panta otrajā daļā noteiktajā termiņā nav cēlis apvērsuma prasību, lai apstrīdētu AS “SEB banka” prasījumu. Tādējādi neizmantojot tiesības apstrīdēt prasījumu, prasītājs ir atzinis SBPI lēmumā nodibināto saistību un tās apmēru [37]. Latvijas Republikas Augstākā tiesa 2015. gada 31. marta spriedumā, daļā noraidot kasācijas sūdzību, pamatojusies uz autora 2011. gadā pausto pārliecību [12]: iztulkojot Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punktu, pārpratumiem par tiesību normā ietvertu juridisko jēdzienu “saistība” un “ķīla” (hipotēka vai komercķīla) gramatiski izpratni nevajadzētu rasties, jo tie skaidri ir definēti Civillikumā un Komerckīlas likumā.

Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkts tieši norāda uz saistības pēc līguma pakļaušanu bezstrīdus piespiedu izpildīšanai. Aizdevuma līgums nodibina saistību tiesību. Savukārt parādnieka saistību izpildes nodrošināšanai zemesgrāmatā nostiprinātā hipotēka kā ķīlas tiesība uz nekustamu īpašumu pieder lietu tiesībām. Saistībai un ķīlas tiesībai ir gan atšķirīgi to nodibināšanas materiāli tiesiskie pamati, gan tiesiskās sekas. Tieši sekām ir izšķiroša nozīme, jo ķīlas tiesība ir tiesība, bet saistība ir pienākums. Tāpēc, no saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas viedokļa, izpildei pakļaujams ir parādnieka pienākums, lai kreditors varētu izlietot tiesību. Nostiprinot hipotēku zemesgrāmatā, ķīlas tiesība ir jau nodibināta. Tādēļ, no tiesību viedokļa, hipotēkas līguma pakļaušana bezstrīdus piespiedu izpildīšanai ir nelietderīga. Tādējādi Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta kontekstā tiesību piemērotājs saskaras ar saistību kā nodibinātas saistību tiesības tiesiskajām sekām, kas norāda uz parādnieka pienākumu kopumu un ķīlas tiesību kā lietu tiesību. Parādnieka pienākumu kopums ietver pamatparādu, procentus par sveša kapitāla lietošanu un līgumsodu. Ķīlas tiesības civilprocesuālā nozīme Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas kontekstā izpaužas tikai publiskas ticamības formas piešķiršanā civiltiesiskam darījumam. Apkopojot šeit minēto, secināms, ka, izskatot pieteikumu par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, tiesnesim jāspriež par saistības kā civiltiesiska pienākuma izpildes pakļaušanu piespiedu izpildei. Lai pakļautu izpildei saistību, tiesnesim jākonstatē tās publiski ticamā forma, t. i., izpildes nodrošināšana ar ķīlu [20]. Šādā kontekstā arī būtu saskatāmas publiskas hipotēkas un SBPI sistēmiskas sakarības. Publisko reģistru ietekme izplatās arī uz tajos ierakstītajām saistībām kā ķīlas tiesību veidojošo saturisko pamatu un šādā veidā atvieglo saistību pierādīšanu. Savukārt šādu pierādījumu sniegtās ziņas par faktiem (saistības apmēru) neaprobežojas vienīgi ar ieķīlātās lietas vērtību vai precīzāk – šādas ziņas neietver.

Nepārliecinošā argumentācija un nepieciešamība to balstīt sociālistisko tiesību atziņās norāda uz nespēju aktuālo interpretāciju pamatot CL un CPL tiesību normu ietvaros.

Akcesorā ķīlas saistība ir centieni radīt tiesību institūtu, kura ietvaros ķīlas tiesības piešķiršana kreditoram pati par sevi atvieglo ķīlas pārdošanu. Tomēr šāda jautājuma neregulēšana ir likumdevēja apzināta klusēšana. CL turpina aizsargāt īpašuma tiesības un ķīlas pārdošanu pieļauj vienīgi izsolē ar tiesas starpniecību, ja ķīlas tiesībai papildus nav tikusi pielīgta tiesība ķīlu pārdot par brīvu cenu (CL 1321. p.). Savukārt izsole ir daļa no tiesas nolēmuma piespiedu izpildes stadijas – piedziņas vērsanas uz nekustamu īpašumu, kad nepieciešama kreditora piedziņas tiesības konstatēšana, kas neatšķiras no piedziņas vērsanas uz jebkuru citu (neieķīlātu) parādnieka īpašumu. Turklāt CPL noteiktā kārtība nav izņēmums. Līdzīgs tiesiskais regulējums pastāv, piemēram, arī Francijā: piedziņas vērsanai uz ieķīlāto nekustamo īpašumu ķīlas ņēmējam jāievēro tāds pats process kā citiem kreditoriem [4, 568]. CPL komentāros akcesorā ķīlas saistība pamatota kā teleoloģiskās tulkošanas metodes rezultāts [15, 637]. Tomēr konstatētā likuma teksta pārfrazēšana ir interpretācija, kas pārsniedz normas teksta gramatiskās robežas un nav savienojama ar teleoloģiskās metodes rezultātu.

Šo gadījumu precīzi raksturo J. Neimaņa norāde par tiesību tālākveidošanas veidiem un to robežām: “Izteiciens *preater legem* nozīmē “blakus likumam”, “bez saskaņas”, bet arī “bez pretrunas ar likumu”. Šāda tiesību piemērošana ir pieļaujama tikai tad, ja likuma klusēšana kādā noteiktā jautājumā neskar apzinātu likumdevēja lēmumu. Iespējams, ka likumdevējs tieši ar savu klusēšanu ir vēlējis izteikt, ka uz problēmsituāciju nav attiecināmas noteiktas tiesiskās sekas. Šādā gadījumā tiesneša veikta tiesību tālākveidošana būtu nepieļaujama tiesneša sacelšanās pret likumdevēju, bet tiesneša nolēmums nostātos pret likumu. Šādu tiesību piemērošanu apzīmē kā *contra legem*.” [11, 15]

Ņemot vērā iepriekš konstatēto apzināto likumdevēja klusēšanu, ķīlas tiesības lietošanu saistot tikai ar piedziņas vērsanu uz ieķīlāto lietu vispārējā kārtībā, kāda paredzēta nolēmumiem par parāda piedziņu, CL definēto “blakus tiesību” pārdēvējot par “blakus saistību”, faktiski tiek īstenota likumam pretēja tiesību tālākveidošana.

CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta pareizai interpretācijai ķīlas tiesību nepieciešams atšķirt no tiesības prasīt izpildījumu (piedzīņas tiesības). Uz šo būtisko apstākli, Latvijas civiltiesisko kārtību salīdzinot ar Vāciju, norādījis N. Vīnzarājs: ķīlas tiesība ir tikai tiesība uz lietas vērtību, bet nevis arī tiesība uz parādnieka izpildījumu jeb parāda samaksu. Jākonstatē, ka, pēc vācu civillikuma, ķīlas tiesība ir īpašs saliktenis no reālsaistības un tiesības uz aprobežotu valdījumu, turpretim, pēc mūsu tiesībām, ķīlai nav reālsaistības elementa [19, 59]. Šādā kontekstā arī izpaužas akcesorās ķīlas saistības nepilnība, jo uzmanība civilprocesuālā nozīmē tiek pievērsta tikai pašam nodrošinājumam – CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts pieļauj pakļaut izpildīšanai publisko saistību, t. i., pašu nodrošinājumu – komerčīlu vai hipotēku, nevis pamatsaistību, kura ir nodrošināta ar ierakstu publiskajā reģistrā [7, 7]. Secinājums nevar būt pilnībā pamatots, jo paša nodrošinājuma konstatēšana tiesību sistēmas ietvaros nav pielīdzināma piedziņas tiesības pastāvēšanai. Savukārt tieši piedziņas tiesības atzīšana tiesas nolēmumā ir nepieciešama prasība piedziņas vērsanai uz parādnieka mantu (tajā skaitā –

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

ieķīlātu). Publiskas ķīlas nozīme SBPI izpaužas nevis pašas kreditora ķīlas tiesības (ieķīlātāja akcesorā pienākuma) konstatēšanā, bet šāda publiska ķīlas forma ir izmantotajam SBPI nododamās parādnieka saistības pierādīšanā. Turklāt CL satur tiešas norādes atvieglotas pierādīšanas iespējai. Atbilstoši CL 1280. pantam katrā ķīlas tiesībā ir nepieciešams prasījums, par ko ķīla atbild [2].

Ņemot vērā CL nostiprināto sakarību un publiskas ķīlas formas radītās iespējas pierādīšanas atvieglotā, autors pamato šādu deduktīvas spriešanas virzību – tieši pieņēmums par spēkā esošu publisku ķīlu, rada pamatu secinājumam par iespēju SBPI nododamas saistības pastāvēšanai.

Secinājumi

Akcesorās ķīlas saistības jēdziena definēšana ir vērtējama kā būtiska atkāpe no tiesību normu teksta gramatiskās izpratnes (CL definētās ķīlas tiesības un saistības sastāva pazīmēm), kas CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta gadījumā SBPI no procesuālā līdzekļa saistību piespiedu izpildīšanai ir pārveidojusi par atvieglotu kārtību ķīlas pārdošanai. Likumā nostiprinātie ķīlas tiesības lietošanas nosacījumi, paredzot ierobežotu kārtību, kas saistāma tikai ar atbilstošas kreditora piedziņas tiesības konstatēšanu, ir uzskatāmi par likumdevēja apzinātu klusēšanu, bet tiesību tālākveidošanas rezultāts akcesoras ķīlas saistības veidā nostājas pret likumu (*contra legem*).

Lai saglabātu CL definēto jēdzienu “ķīlas tiesība” un “saistība” izpratni arī parādnieka piedziņas tiesības konstatēšanā SBPI ietvaros, autors piedāvā precizēt CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktu, to izsakot šādā redakcijā: “saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana pieļaujama pēc līgumiem par saistībām, kas pamatotas ar ierakstiem Zemesgrāmatā vai Komerčķīlu reģistrā”. Šādā veidā 400. panta pirmās daļas ietvaros tiek ievērota piespiedu izpildīšanai pakļauto saistību klasifikācija atbilstoši to formas radītajiem atvieglotajiem pierādīšanas līdzekļiem: publiskā reģistrā (Zemesgrāmatā, Komerčķīlu reģistrā) ierakstītām saistībām, notariāli apliecinātiem līgumiem, notariāli apliecinātiem vai zemesgrāmatā ierakstītiem nomas vai īres līgumiem, protestētiem vekseliem. Kā arī tiek novērsta cita akcesorās ķīlas saistības radītā nepilnība, kas pieprasa papildu tiesvedību par parāda atlikumu pēc ķīlas pārdošanas.

Uztverot publisko formu tikai kā pierādīšanas līdzekli, atkrīt nolēmuma aprobežošana ar ieķīlātās lietas vērtību. Lēmums par SBPI kā individuālais tiesību piemērošanas akts aptver visu parādnieka atbildības apjomu. Šādā veidā tiek radīta iespēja pilnīgai CPL 406. pantā paredzētajai dispozitivitātes izpaušmei, un šādu tiesību neizmantošana kā sacikstes principu leģitīmi ierobežojošs procesuāls elements vienlaikus tiek uzskatīta par pamatu SBPI pakļautā prasījuma atzīšanai, tāpat kā pārējos CPL 400. panta pirmās daļas bezstrīdus izpildes gadījumos.

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

Undisputed Enforcement of the Pledge Obligation as an Incomplete Component of the Legal Regulation Mechanism

Abstract

The article analyses justification of the interpretation of Section 400 (1) (1) of the Civil Procedure Law (hereinafter – CPL) – undisputed enforcement of obligations is permitted pursuant to agreements regarding obligations which are secured with a public mortgage or a commercial pledge, the concept of accessory pledge obligation, formed as a result of further development of law that later in the legal doctrine has been established as obligation of the pledge provider to be liable in the pledge amount. Within the framework of judicial practice undisputed enforcement of obligations under Section 400 (1) (1) of CPL is justified as a means of simplified sale of pledge, not enforcement of the debtor's obligations. Definition of such a concept states unjustified deviation from the text of legal provisions that is viewed as a *contra legem* (against the law) result of further development of law.

For purpose of justifying the meaning of Section 400 (1) of CPL in identifying the enforcement right of the creditor, it is proposed to make amendments to Clause 1 of Paragraph 1 of the given section that would emphasise the meaning of a public pledge form as a simplified means of proof.

Keywords: pledge right, obligation, accessory pledge obligation, mortgage, commercial pledge, simplified proof.

Literatūra

1. Akkermans, B. *The Principles of Numerus Clausus in European Property Law*. Portland: Oxford, 2008, 2.
2. Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. *Valdības Vēstnesis*, 44, 24.02.1937. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=90221> [sk. 18.06.2015.].
3. Grūtups, A. *Tiesu prakse un komentāri*. Rīga: Mans Īpašums, 1994.
4. Herzog, P. *Civil procedure in France. Columbia University School of Law Project on International Procedure*. The Hague: Springer Science + Business Media Dordrecht, 1967.
5. Horns, N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā. *Likums un Tiesības*. 2000, 8(12), 227, 229.
6. Jonikāns, V. Dažas piezīmes par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas problēmām. *Jurista Vārds*. 2011, 7, 8.
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. *Latvijas Republikas Augstākā tiesa*. Iegūts no: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/> [sk.12.10.2016.].

Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa

8. Meļķis, E. Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga: BO SIA *Ratio iuris*, 2003.
9. Meļķis, E. Kontinentālās Eiropas tiesību loks rietumu tiesībzinātnieku skatījumā. *Juristu Žurnāls*. 1998, 6, 7.
10. Meļķis, E. Tiesību normu abstraktums un tā sekas. *Juristu Žurnāls*. 1998, 8, 8–9.
11. Neimanis, J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
12. Pešudovs, A., Vitovskis, V. Saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas problēmas II. *Jurista Vārds*. 2011, 5, 12.
13. Rivkin, D. W., Platto, C. *Litigation in Central and Eastern Europe*. London: Kluwer Law International, 1996.
14. Rozenfelds, J. *Ķīlas tiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
15. Torgāns, K. *Civilprocesa likuma komentāri*. II daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.
16. Torgāns, K. *Saistību tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
17. Vēbers, J., Torgāns, K., Šulcs, V. *Padomju Civiltiesības*. Rīga: Zvaigzne, 1986.
18. Višņakova, G., Balodis, K. *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri*. Lietas, valdījums, tiesības uz svešu lietu. Rīga: Mans Īpašums, 1998.
19. Vinzarājs, N. *Civiltiesību problēmas*. Rīga: E. Kalniņa, V. Tihonova izd., 2000.

Tiesu un tiesu izpildītāju dokumenti

20. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 31. marta spriedums lietā Nr. C31230009.
21. Cēsu rajona tiesas 2003. gada 14. augusta lēmums lietā Nr. 3-9/51-111-03.
22. Cēsu rajona tiesas 2004. gada 28. jūlija lēmums lietā Nr. 3-9/51-144-04.
23. Cēsu rajona tiesas 2008. gada 5. jūnija lēmums lietā Nr. 3-12/0400-08.
24. Daugavpils tiesas 2005. gada 9. decembra lēmums lietā Nr. 3-12/0737.
25. Daugavpils tiesas 2011. gada 20. jūlija lēmums lietā Nr. 3-12/0900/2011.
26. Daugavpils tiesas tiesneses zemesgrāmatu nodaļā 2013. gada 24. aprīļa lēmums lietā Nr. 3-12/0408.
27. Dobeles rajona tiesas 2006. gada 11. septembra lēmums lietā Nr. 3-12/102.
28. Gulbenes rajona tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 2. aprīļa lēmums lietā Nr. 3-12/0076.
29. Jelgavas tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 22. marta lēmums lietā Nr. 3-12/0524.
30. Jēkabpils rajona tiesas 2007. gada 14. marta lēmumā lietā Nr. 3-12/0105.
31. Jēkabpils rajona tiesas 2008. gada 20. marta lēmums lietā Nr. 3-12/287.
32. Jēkabpils rajona tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 2. marta lēmums lietā Nr. 3-12/0137.
33. Kuldīgas rajona tiesas 2008. gada 27. oktobra lēmums lietā Nr. 3-12/0571/3.
34. Madonas rajona tiesas tiesneša D. P. Kļaviņa 2008. gada 10. novembra lēmums.
35. Rēzeknes tiesas 2010. gada 29. oktobra lēmums lietā Nr. 3-12/1388.
36. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2004. gada 27. aprīļa lēmums lietā Nr. C04244804.
37. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2016. gada 25. janvāra spriedums lietā Nr. C33467813.
38. Rīgas apgabaltiesas iecirkņa zvērināta tiesu izpildītāja pieprasījums izpildu lietā Nr. 605/64-2003.
39. Rīgas apgabaltiesas iecirkņa zvērināta tiesu izpildītāja rīkojums izpildu lietā Nr. 605/64-2003.
40. Rīgas apgabaltiesas iecirkņa zvērināta tiesu izpildītāja rīkojums izpildu lietā Nr. 97/64-2006.

*Andris Pešudovs. Ķīlas saistības bezstrīdus izpildīšana
kā tiesiskās regulācijas mehānisma nepilnvērtīga sastāvdaļa*

41. Rīgas apgabaltiesas iecirkņa zvērināta tiesu izpildītāja rīkojums izpildu lietā Nr. 207/64-2006.
42. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2012. gada 21. marta spriedums lietā Nr. C30618710.
43. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2015. gada 29. jūlija lēmums Nr. 3-10/0371/4.
44. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2006. gada 20. marta lēmums lietā Nr. 3-12/0068/3.
45. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2012. gada 20. marta spriedums lietā Nr. C32287211.
46. Valmieras rajona tiesas 2009. gada 17. jūlija lēmums lietā Nr. 3-12/1702-09.
47. Ventspils tiesas 2005. gada 6. aprīļa lēmums lietā Nr. 3-12/0059.

Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors

Baumanis, Jānis 9

Grasis, Jānis 78

Jilkine, Vladimir 69

Joksts, Osvalds 83

Liepiņš, Aldis 83

Nováková, Iveta 18

Pajpachová, Monika 18

Pešudovs, Andris 108

Rahe, Ainvar 33

Tarasova, Dace 99

Trofimovs, Igors 51

Vētra, Jānis 83